



NEMZETBIZTONSÁGI SZEMLE

Kiemelt közlemények

ANDRÉKÓ GÁBOR: *Az orosz nagyhatalmi szerep támogatása hard és soft power eszközökkel 2008 és 2022 között*

HORNYÁK VERONIKA: *Az EU mint atipikus hírszerzési szereplő*

KOVÁCS ZOLTÁN: *A rendfenntartó szervek 21. századi kihívásai*

10. évf. (2022)
2. szám

ISSN 2064-3756 (elektronikus)



LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Impresszum

Nemzetbiztonsági Szemle

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Nemzetbiztonsági Intézetének elektronikus (online) megjelenésű tudományos folyóirata

HU ISSN 2064-3756 (elektronikus)

A szerkesztőbizottság elnöke

Dr. habil. Boda József, Nemzeti Közszerológati Egyetem

A szerkesztőbizottság tagjai

Dr. Béres János

Dr. Botz László

Dr. habil. Dobák Imre

Dr. Philipp Fluri, Svájc

Dr. Hazai Lászlóné

Dr. Kobilka István

Dr. Kovács Zoltán András

Dr. Luděk Michálek, Csehország

Prof. Dr. Padányi József

Dr. Regényi Kund Miklós

Prof. Dr. Resperger István

Prof. Dr. Szakály Sándor

Dr. Takács Tibor

Dr. Vida Csaba

Főszerkesztő

Dr. habil. Dobák Imre, Nemzeti Közszerológati Egyetem

Szerkesztőség

Nemzeti Közszerológati Egyetem, Nemzetbiztonsági Intézet

Szerkesztő: Dr. Deák József

Szerkesztőségi titkár: Mezei József

Internetes elérhetőség: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/nbsz>

Kiadó

Nemzeti Közszerológati Egyetem | Ludovika Egyetemi Kiadó

Kapcsolat: www.ludovika.hu; kiadvanyok@uni-nke.hu

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Olvasószerkesztők: György László, Resofszi Ágnes

Tördelőszerkesztő: Kőrösi László



Tartalom

Andrékó Gábor

Az orosz nagyhatalmi szerep támogatása hard és soft power eszközökkel
2008 és 2022 között 3

Hornyák Veronika

Az EU mint atipikus hírszerzési szereplő 24

Kovács Zoltán

A rendfenntartó szervek 21. századi kihívásai 40

Sáfrán József – Bokodi László

Japán nemzetbiztonsági lehetőségei: Csatlakozás az Öt Szemhez 56

Márton Attila

Lehetséges vízkészlet-gazdálkodási problémák a felszíni vízbázisok
biztonságánál. 70

Dragon Sándor

Az orosz állambiztonság rendszere 79

Erdélyi Ákos

Az ámokfutás és a pszichopatológiai terrorizmus lélektana 91

Bikki István

Adalékok az egykori Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszéke
működéséhez. 111

Andrékó Gábor¹

Az orosz nagyhatalmi szerep támogatása hard és soft power eszközökkel 2008 és 2022 között

*Supporting the Role of the Russian Superpower
with Hard and Soft Power Devices between 2008 and 2022*

A Szovjetunió megszűnésével Oroszország geopolitikai befolyása beszűkült. Az orosz vezetés azonban nagyhatalmi ambícióit nem adta fel, érdekérvényesítési képességeit folyamatosan fejlesztve törekedett visszatérni a nemzetközi politikát meghatározó hatalmak közé. Az érdekérvényesítés egyik hatékony eszközenszereként alakította ki és használta fel a soft power elméletét. A soft power, azaz a puha hatalom a „színes forradalmak” kapcsán került az orosz vezetés érdeklődési körébe, de 2012-ig csak a posztszovjet országokban élő egykori honfitársak szimpátiájának elnyerésére tartották alkalmasnak. Eszközenszere még szűkös volt, és az orosz nyelv, a kultúra és az oktatási rendszer külföldi népszerűsítését foglalta magában. Az elmélet orosz sajátosságokhoz való igazítása után 2013-tól került az orosz nagyhatalmi politika eszköztárába, miután az új külpolitikai koncepció elismerte a soft power képességek fejlesztésének és alkalmazásának szükségességét. Időközben az eszközök sokszínűvé váltak, és feladataik is módosultak, mert a hard power kiegészítését és az orosz külpolitika támogatását várták el tőlük. A posztszovjet időszak Oroszországa mára a politika szerves részeként tekint a soft power eszközre, amely számos alrendszerrel foglal magában.

Kulcsszavak: soft power, hard power, nagyhatalmak, Oroszország, érdekérvényesítés

With the dissolution of the Soviet Union, Russia's geopolitical influence diminished. However, the Russian leadership did not give up its ambitions as a great power, and it sought to return to the power of international politics by constantly developing its enforcement skills. He developed and used the theory of soft power as one of the effective

¹ Kutató, Neumann János Egyetem Geopolitikai Kutatócsoport; doktori hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Földtudományok Doktori Iskola, e-mail: gaborandreko@gmail.hu

tools of enforcement of interests. Soft power came to the attention of the Russian leadership in connection with the “colour revolutions”, but until 2012, it was considered only suitable for winning the sympathy of former compatriots living in post-Soviet countries. Its system of tools was still scarce and included the promotion of the Russian language, culture, and education system abroad. After adapting the theory to Russian specificities, it entered the toolbox of Russian superpower policy in 2013, after the new foreign policy concept recognised the need to develop and apply soft power capabilities. In the meantime, the tools have become more diverse and their tasks have changed, as they have been expected to complement hard power and support Russian foreign policy. Russia in the post-Soviet period now sees the soft power instrument as an integral part of its policy, encompassing a number of subsystems.

Keywords: soft power, hard power, great powers, Russia, enforcement of interests

1. Bevezetés

Az Oroszországi Föderáció a Szovjetunió összeomlása után 1991 decemberében vált már ezen a néven független, önálló állammá, amelyet a Szovjetunió jogutódjaként ismertek el a nemzetközi jogi viszonyrendszerben, megörökölve annak helyét az ENSZ BT-ben, de geopolitikai befolyása a nemzetközi politikára drasztikusan csökkent. A bipoláris világrendben a szuperhatalmi helyzetben lévő Szovjetunió érdekeit a katonai és kereskedelmi súlya miatt figyelembe kellett venni, a posztszovjet éra viszont az első pillanattól kezdve megmutatta Oroszország érdekérvényesítési korlátait. A szovjet külpolitika korábbi célterületein az új orosz állam befolyása vagy megszűnt, vagy tudatosan vonult ki az olyan válságövezetekből, mint Latin-Amerika, vagy az Arab-félsziget.

A posztszovjet időszak első évtizedében Oroszország számára a fő kihívást a belpolitikai válságok jelentették, regionális hatalommá szűkült szerepe miatt az orosz külpolitika figyelme a „közel-külföldre” irányult. Az orosz vezetés azonban a nagyhatalmi ambíciókat sosem adta fel, a nemzetközi arénába való visszatérésre a Putyin-korszak kezdetétől (a 2000. évtől) készül. A tanulmány az orosz érdekérvényesítési képességek erősödésének és tudatos fejlesztésének folyamatát a posztszovjet éra 2008 és 2022 közötti időszakában vizsgálja, mert a *hard* és a *soft power* (vagyis a kemény és a puha hatalom) elmélete ekkor került az orosz politikai elit látókörébe, és ebben az időszakban kezdték meg tudatos alkalmazását a gyakorlatban.

A tanulmány első hipotézise szerint a posztszovjet korszakban megvalósított orosz érdekérvényesítést a *hard power* és a *soft power* egymás hatását kiegészítő eszközeinek tudatos felhasználásával érte el az orosz vezetés.

A második hipotézis szerint Oroszország nagyhatalmi státuszát a *soft power* tervszerű alkalmazása tette lehetővé és szilárdította meg.

A tanulmány a geopolitikai szakirodalom forrásaira támaszkodva végez kvalitatív szemléletű kutatást az orosz *soft power* elmélet fejlődésének és gyakorlati alkalmazásának megállapítása céljából. A téma tanulmányozása során az elemzés

kiterjed a nemzetközi média hírekre és a témához kapcsolódó kérdésekkel összefüggő tanulmányokra is.

2. A soft power térnyerése az orosz politikában, fogalma és orosz értelmezése

2.1. A soft power térnyerése az orosz politikában

Joseph Nye² elméletét az orosz politikai vezetés és a geopolitikával foglalkozó teoretikusok is ismerik, a fő gondolati struktúrát lassan be is illesztették az orosz külpolitikai gondolkodásba. Történetileg megállapítható, hogy a soft és a hard power elmélete Vlagyimir Putyin második elnöki ciklusa alatt (2004–2008) a „színes forradalmak” kapcsán került az orosz politikai gondolkodás érdeklődési körébe. A Georgiában 2003-ban, Ukrajnában 2004-ben és Kirgizisztánban 2005-ben bekövetkezett forradalmi események arra ösztönözték az orosz vezetést, hogy részletesebben megvizsgálja a soft power hatásmechanizmusait és esetleges alkalmazását a hagyományos külpolitika megsegítésében. 2007–2008 körül az elmélet még nem volt jelentős hatással az orosz geopolitikai gondolkodásra, de a soft power a „közel-külföldön” (posztszovjet országokban) élő egykori szovjet állampolgárok szimpátiájának megnyerésére alkalmas eszköznek tekintették.³ A soft power orosz alkalmazásában a következő mérföldkőnek a 2012-es évet, Vlagyimir Putyin harmadik elnöki ciklusának kezdetét tekinthetjük, amikor az újraválasztott elnök elképzelésének megfelelően a soft power alkalmazása bekerült az orosz külpolitikai stratégiai gondolkodásba, majd azzal emelkedett a hivatalos stratégia szintjére, hogy 2013. februárban az új külpolitikai koncepció is elismerte a soft power képességek szükségességét.⁴ Oroszország 2014-ben a Krím-félsziget integrálásakor, majd 2015-ben, a szíriai háború idején az eredetileg Nye által kidolgozott elméletet orosz szempontból átértelmezve már tudatosan alkalmazta. A megszerzett tapasztalatokat és a 2013-ban megjelent úgynevezett „Geraszimov-doktrína”⁵ elméletét, amely az új típusú háborúkban nagy hangsúlyt fektet a hibrid hadviselésre és a politikai, a gazdasági, az információs, a humanitárius és egyéb nem katonai eszközök használatára, a diplomáciai és a gazdasági nyomásgyakorlás, a kultúra, a vallás, a pszichológia és a média egyre növekvő szerepére,⁶ a Kreml az orosz–ukrán háború 2022. február 24-i kitérősekor már sokkal hatékonyabban használta.

² Joseph Samuel Nye Jr., a Harvard Egyetem emeritus professzora, többek között 1994–1995 között az USA kormányában töltött be magas funkciót – nemzetközi biztonsági ügyekért felelős védelmi miniszterhelyettes volt.

³ Jonathan Robinson: Russian Aid in Syria: An Underestimated Instrument of Soft Power. *Atlantic Council*, 2020. december 14.

⁴ Alexander Sergunin – Leonid Karabeshkin: Understanding Russia’s Soft Power Strategy. *Politics*, 35. (2015), 3–4. 347–363.

⁵ Valerij Geraszimov: Ценность науки в предвидении, Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий. *Военно-Промышленный Курьер*, 2013. február 26. 2–3.

⁶ Holecz József: A Geraszimov-doktrína – egy másik megvilágításban. *Felderítő Szemle*, 16. (2017), 3–4. 5–27.

Összegezve tehát megállapítható, hogy a soft power elméletének oroszországi térnyerése történeti szempontból három fő fejlődési szakaszra bontható. Az első szakasznak a 2004–2008 közötti időszakot tekinthetjük, mert ekkor kerül az elmélet az orosz politikai gondolkodás érdeklődési körébe. A második szakaszt 2008–2012 közötti időszekekre tehetjük, amikor a soft power még csupán a posztszovjet országokban élő honfitársakkal kapcsolatosan alkalmazott politika eszközeének tekintették.⁷ A harmadik szakasz 2012-től napjainkig tart, amelyben a soft power alkalmazása bekerült az orosz külpolitikai stratégiai gondolkodásba, majd 2013. februárban azzal emelkedett a hivatalos stratégia szintjére, hogy az új külpolitikai koncepció is elismerte a soft power képességek szükségességét.

2.2. A soft power fogalma és orosz értelmezése

A soft power (azaz a puha hatalom) és a hard power (azaz a kemény hatalom) fogalmát Joseph Nye dolgozta ki a Szovjetunió összeomlása utáni időszak eseményeit elemezve. Az elmélet szerint az államok az érdekeiket és az akaratukat kétféle módon tudják érvényre juttatni.

A békés eszközök és módszerek a soft power kategóriájába tartoznak, ezek valójában inkább olyan képességek – ideértve mindazon cselekedeteket, eszközöket, viselkedési formákat, amelyek ezeket a képességeket létrehozzák és erősítik –, amelyek példát teremtve érhetik el, hogy egy adott állam az akaratát erőszak nélkül tudja érvényre juttatni egy másik állammal szemben. Nye elmélete alapján három erőforrás sorolható a soft power eszköztárába. Egyrészt a kultúra, amely vonzó lehet más államok, népek számára és önmagában kiváltja a szemben álló államok, népek szimpátiáját az érdekérvényesítő fél iránt. Másrészt az érdekérvényesítő fél politikai értékei, amelyek az államberendezkedést, a politikai és társadalmi felépítményt és az általános ideológiai elveket követendő példaként állítják a többi állam elé, amelyek ezeket a politikai értékeket el is fogadják. Harmadrészt pedig az adott állam külpolitikája, amelyet az érdekérvényesítő állammal együttműködő más államok is legitimnek és erkölcsösnek tekintenek.⁸

Nye elmélete alapján a hard power használata nem számol az ellenérdekelt fél álláspontjával és érdekeivel, hanem erő alkalmazásával kényszeríti a szemben álló államokat arra, hogy a kinetikus katonai vagy más erőt alkalmazó állam parancsát hajtsák végre. A hard power is három eszköz köré csoportosítható. Ezek egyrészt a kinetikus katonai erő alkalmazása, másrészt a kényszerítő diplomácia és harmadrészt a gazdasági szankciókkal való kényszerítés.⁹

Az orosz felfogás szerint a Nye által körvonalazott soft power nem csupán képességeket jelent, mert álláspontja szerint gazdasági aspektusai is vannak. Ennek megfelelően minden olyan gazdasági és pénzügyi eseményt ide sorolnak, amelyek

⁷ Robinson (2020): i. m.

⁸ DeAnna J. Miller: *Russian Soft Power in Eastern Ukraine, Abkhazia, and South Ossetia*. The Ohio State University, 2016.

⁹ Greg Simons: *Hard and Soft Power Approaches to Armed Conflicts: The United States in Iraq and Russia in Syria*. *Russia in Global Affairs*, 19. (2021), 2. 86–110.

nem azonnal és közvetlenül fejtik ki a kényszerítő erőt. Így például a befektetések, kölcsönök és hitelek az orosz soft power definícióba tartoznak. Mindemellett ide sorolnak a katonai erőalkalmazáson kívül minden olyan erőforrást, amely a nemzetközi szereplők számára egyformán hozzáférhető és felhasználható.¹⁰ A soft power értelmezésében további különbség a Nye által megfogalmazott meghatározáshoz képest, hogy az orosz elmélet szerint a soft power kettős jelentést hordoz. A szűkebb értelmezés szerint jelenti a Nye-nál definiált vonzerő képességét, míg a tágabb, orosz értelmezésben olyan erő, amely képes jelentősen befolyásolni, illetve megváltoztatni a szemben álló hatalom politikáját.¹¹ Ez utóbbi értelmezésben jelennek meg a fentebb felsorolt befektetések, kölcsönök és hitelek.

A tanulmány a soft power fogalmába részben fogadja be az orosz felfogás szerinti gazdasági eszközöket. Nye eredeti fogalmát és a gazdaság szerepéről vallott orosz értelmezést úgy vonja össze, hogy a soft power eszközrendszerébe olyan gazdasági és pénzügyi intézkedéseket rendel, amelyek célja nem a profitszerzés, hanem kifejezetten a Nye értelmezése szerinti soft power képesség növelése, illetve hatásainak felerősítése. Ebben az értelemben soft powernek minősül minden olyan anyagilag nem feltétlenül megtérülő, a profitszerzést nem célnak tekintő gazdasági és pénzügyi akció, amely az érdekérvényesítő állam tekintélyének, kultúrájának, politikájának követendő példaképpé változását elősegíti. Kifejezetten ilyennek tekintendők az életszínvonal emelésére, a humanitárius helyzet javítására, az egészségügyi ellátás és az oktatás, a kulturális események megszervezésére és működtetésére, az infrastruktúra fejlesztésére stb. irányuló befektetések, tőketámogatások, segélyek és kölcsönök.

3. Az orosz puha hatalom eszközrendszere

2007-ben hozták létre a Russzkij Mir Alapítványt (Orosz Világ), 2008-ban pedig a Rossotrudnichestvo ügynökséget (Szövetségi Ügynökség a Független Államok Közösségéért, a Külföldön Élő Honfitársakért és a Nemzetközi Humanitárius Együttműködésért), amelyeknek fő feladata az orosz nyelv, a kultúra és az oktatási rendszer külföldi népszerűsítése, ami az orosz soft power alkalmazás első változatának tekinthető.

2013 óta a soft power segítségével megcélzott közeg és az alkalmazott eszközrendszer is kibővült. A befolyásolás célpontja az orosz honfitársakról az általános értelemben vett nemzetközi szereplőkre is kiterjedt, és az Orosz Világ koncepcióban foglalt kulturális és nyelvi eszközök is kiterjedtek minden olyan technológiára, amely képes előmozdítani az orosz külpolitikai prioritások elérését, és erősíteni az orosz politikai-gazdasági pozíciókat a FÁK-országok területén túl a világ többi részén is.

A posztszovjet időszak Oroszországa mára a politika szerves részeként tekint a soft power eszköztárára, amely számos alrendszerrel foglal magában. Ezen alrendszereket a tanulmány által vizsgált időszakban alkalmazták, és nagy részük fő tulajdonságaik alapján kategorizálható.

¹⁰ Sergunin–Karabeshkin (2015): i. m.

¹¹ Robinson (2020): i. m.

Az egyik alrendszerbe az egészségügyi rendszerek támogatása sorolható. Ezek a célzott támogatások már a soft power alkalmazások viszonylag korai szakaszában megjelentek. 2006 és 2009 között Oroszország több millió dolláros csomagot állított össze a szomszédos köztársaságok egészségügyi rendszereinek fejlesztésére, amellyel az éppen aktuális influenzajárvány leküzdésében nyújtott segítséget nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy az egészségügyi helyzet javításával a helyi lakosság elégedettségérzését, és ezzel párhuzamosan az Oroszországgal szembeni szimpátiáját is elnyerje. A „közel-külföld” régiójában ezért orosz támogatásból több mint 40 laboratóriumi létesítményt szereltek fel és korszerűsítettek, illetve 200 szakembert képeztek ki az influenza megfigyelésére és kezelésére.¹²

Az orosz politikai elit megértette, hogy a kölcsönösen kedvező kereskedelmi-gazdasági együttműködések hosszabb távra is alapot biztosíthatnak az orosz érdekek érvényesítéséhez. Egy 2007-es stratégiai dokumentum rávilágít arra, hogy Oroszország fejlődését ösztönözheti, ha kedvezményes szerződésekkel előmozdítja a kereskedelmi és gazdasági együttműködést azokkal az országokkal, amelyek orosz támogatásban is részesülnek. A jól megválasztott együttműködési irányok nagyban hozzájárulhatnak az orosz határok mentén egy olyan baráti államokból álló övezet kialakulásához, amely nem csupán gazdasági és kereskedelmi kapcsolatok építése szempontjából jelent kedvező terepet Oroszország számára, de a közbiztonság terén is ösztönözheti az együttműködést, ami segíthet a kábítószer-kereskedelem és a határokon átnyúló bűnözés problémájának megoldásában is.¹³

Az orosz soft power különálló alrendszerévé fejlődött a nemzetközi segélynyújtás, amely a soft power alkalmazás első időszakában szintén a „közel-külföld” területeire irányult. A közép-ázsiai országok számára 2008 és 2021 között például összesen 4,2 milliárd dollárt folyósított.¹⁴ Több milliárd dolláros válságkezelő alap létrehozásával vált lehetővé az is, hogy Moszkva 2009-ben Tádzsikisztán részére 63 millió dolláros támogatást nyújthasson. Általánosan elmondható, hogy csak 2010-ben Oroszország 472,32 millió dollárt különített el és fizetett ki különböző külföldi segélyekre. Bár az összeg nagyságát nemzetközi elemzések nem tekintik kiemelkedően nagyoknak, de Oroszország megjelenése a nemzetközi segítségnyújtásban mindenképpen jelzi, hogy az orosz hatalom a hidegháború utáni korszakban erősödni kezdett, és a szovjet időkhöz hasonlóan újra bejelentkezett a nemzetközi ügyekben való aktív részvételre. Az orosz külpolitika hivatalosan nyilvánvalóvá tette, hogy a nemzetközi segítségnyújtásba való becsatlakozással egyidejűleg célja Oroszország nemzetközi presztízsének emelése is.¹⁵

Kiemelkedő jelentőségű alrendszerként azonosítható az Oroszország pozitív imázsának kialakítását és népszerűsítését biztosító információs, kommunikációs és egyéb módszerek és technológiák alkalmazása, továbbá az orosz nyelv népszerűsítésének és az orosz kultúra terjesztésének támogatása (például 2013 óta második nyelvként

¹² Claire Provost: The Rebirth of Russian Foreign Aid. *The Guardian*, 2011. május 25.

¹³ Provost (2011): i. m.

¹⁴ Ekaterina Mitrohina: Российские власти увеличат финансовую помощь Абхазии и Южной Осетии. *Gazeta*, 2021. szeptember 21.

¹⁵ Provost (2011): i. m.

tanítják Szíriában,¹⁶ 2021 óta pedig hivatalos nyelvként ismerik el Belaruszban, Hegyi-Karabahban,¹⁷ Dél-Oszétiában és a Dnyeszter Menti Köztársaságban, illetve bizonyos korlátozásokkal Kirgizisztánban, Kazahsztánban és Abháziában az orosz nyelvet) az oktatási rendszerek finanszírozásán és szponzorálásán keresztül. Az orosz felsőoktatási rendszert elsősorban a volt szovjet tagköztársaságokból származó hallgatók számára teszi népszerűvé a színvonalas és nemzetközi szempontból olcsó oktatás, de az elmúlt másfél évtizedben a világ azon részében is biztosította Oroszország oktatási és kulturális jelenlétét, ahol az orosz nyelv a közoktatás része (ilyen a későbbiekben részletesebben tárgyalt Szíria). Mint a fejezet elején már említettem, 2007-ben hozták létre a Russzkij Mirt (Orosz Világ Alapítvány)¹⁸ az alrendszerben jelzett tevékenység végrehajtására, 2008-ban pedig a Rossotrudnichestvo Szövetségi Ügynökség alakult meg a Russzkij Mirhez hasonló feladatokkal és célokkal, de ezt a szervezetet közvetlenül a Külügyminisztérium felügyelete alá rendelték. Ehhez az elemhez tartozik a Dom Moszkvy (Moszkvai Házak)¹⁹ hálózata is, amelynek kirendeltségei épültek ki Rigában, Biskekben, Vilniusban, Jerevánban, Szófiában és Szuhumiban. A Dom Moszkvy az orosz vállalkozások befektetései alapján működve a civil szféra bevonásával tulajdonképpen kiegészíti a kultúra állami támogatású terjesztését és népszerűsítését. Ugyanitt kell megemlíteni, hogy a tanulmány által vizsgált időszakban szintén folyamatosan bővültek az Oroszország és más posztszovjet államok közötti kulturális cserekapcsolatok. Ennek keretében támogatja az orosz kulturális minisztérium a balti államokban – ahol az orosz ajkú lakosság a népesség körülbelül egyharmadát teszi ki – évente megrendezett Arany Maszk színházi fesztivált.²⁰

Szintén önálló alrendszerként vizsgálható a gyógyszerfejlesztések humanitárius exportja. Kiemelkedik a Covid ellen kifejlesztett Szeptnyik V vakcina ingyenes vagy támogatott terjesztése. Vlagyimir Putyin államfő 2020. augusztus 11-én jelentette be, hogy Oroszország a világon elsőként állított elő Covid-19 elleni gyógyszert, és a Szeptnyik V névre keresztelt vakcinát még aznap hivatalosan regisztrálták is. Másfél évvel később a Szeptnyik V injekciót 70 országban hivatalosan elismert és bejegyzett vakcinaként használják a koronavírus ellen, ezzel a Föld lakosságának jelentős részét, több mint 3,7 milliárd embert ér el az orosz eredetű oltóanyag.²¹ Ezért nem meglepő, hogy az orosz retorikában kiemelt helyet kapott az orosz orvostudomány úttörő jellegének hangsúlyozása, és a Szeptnyik V egyenesen az orosz soft power védjegyévé lépett elő, amit alátámaszt az is, hogy használatát, elfogadottságát és regisztráltságát tekintve a második helyen áll a világon.²²

Az orosz külpolitikai törekvéseket mindig támogatta az Orosz Ortodox Egyház Moszkvai Patriarchátusa, állásfoglalásaival és elsősorban humanitárius

¹⁶ Alekszandr Efimov: Посол РФ в Сирии: у сирийцев массовый интерес к изучению русского языка. TASS, 2021. november 4.

¹⁷ Kiss Dániel: Hivatalos nyelv lett az orosz Hegyi-Karabahban. *Index*, 2021. március 25.

¹⁸ Russzkij Mir: <https://russkiymir.ru/> és State Duma Committee on Commonwealth of Independent States, Eurasian Integration and Relations with Compatriots: <https://komitet.info/partners/179/>

¹⁹ Houses of Moscow in the World: <http://mkdc.by/category/doma-moskvy-v-mire/>

²⁰ Sergunin–Karabeshkin (2015): i. m.

²¹ Ekaterina Yasakova: „Спутник” Земли: год назад была зарегистрирована первая вакцина против COVID-19. *Izvestia*, 2021. augusztus 11.

²² Lásd: <https://russian.rt.com/russia/article/894752-sputnik-v-god-registraciya>

tevékenységével kiegészítette és jelenleg is kiegészíti Oroszország katonai és politikai lépéseit. A „Moszkva – harmadik Róma” elmélete a 16. századra nyúlik vissza, és azt az ideológiát testesíti meg, hogy Moszkva a folytatója a római keresztény hagyománynak, a kereszténység, és azon belül az ortodoxia védelmezője, ami az orosz civilizáció alapja.²³ A posztsovjet időszakban az orosz ortodoxia a nyelv és a kultúra mellett, vagy inkább azt kiegészítve a legelső eszközök egyikeként került be a soft power eszköztárba, és mint közvetítő szerepet betöltő félhivatalos kommunikációs és érdekvédelemző közeg fontos funkciót töltött be az orosz–georgiai és az orosz–ukrán katonai konfliktusok idején,²⁴ sőt, Oroszország szíriai²⁵ szerepvállalása alatt is.

Az orosz–georgiai háború megmutatta, hogy különleges jelentősége van az orosz békefenntartó erőknél, mert mindamellett, hogy az orosz nagyhatalmi státusz érzetét kelti a misszióknak helyet adó állam lakosságában, még *casus belli* is lehet a békefenntartó katonák megtámadása.

Végül a soft power tekintetében külön alrendszerbe sorolhatók az orosz érdekszférába vont államok lakosságának életszínvonal-emelkedését eredményező gazdasági-pénzügyi intézkedések, amelyek alkalmazását a tanulmány a hard power alkalmazások vizsgálatával együtt von elemzés alá.

4. Oroszország együttes hard és soft power használata 2008 és 2022 között

4.1. Az orosz–georgiai konfliktus (2008)

4.1.1. Hard power használata Abháziában és Dél-Oszétiában

Orosz részről az orosz–georgiai katonai konfliktust közvetlenül kiváltó hivatkozási alap a georgiai hadsereg 2008. augusztus 8-i nagyarányú támadása volt a dél-oszét kormány fennhatósága alatt álló terület ellen, amely során 12 orosz békefenntartó halt meg és további közel 150 orosz katona megsebesült. Az orosz kommunikációban sérelmezték, hogy a georgiai katonai előrenyomulásra azután került sor, hogy előtte egy nappal, augusztus 7-én a georgiai és a dél-oszét erők között fegyverszüneti megállapodás született, ezért a georgiai támadás váratlan volt, és a megállapodás megszegését jelentette. Másnap, augusztus 9-én Oroszország a békefenntartó orosz katonák és a már nagy létszámban jelen lévő orosz állampolgárok²⁶ védelmére hivatkozva csapaterősítést küldött Dél-Oszétiába, és katonai célponttá nyilvánította Georgia katonai infrastruktúráját, hogy csökkentse Georgia fegyveres erejének hatékonyságát és reagálóképességét.

²³ Andrákó Gábor: Az etnikai és a vallási tényezők centrifugális hatása a szerb- és az ukrán államra. *Felderítő Szemle*, 19. (2020), 3. 127–147.

²⁴ Sergunin–Karabeshkin (2015): i. m.

²⁵ Közös projektet indít az orosz katolikus és ortodox egyház a szíriai templomok újjáépítésére. *Magyar Kurír*, 2016. május 3.

²⁶ Európa bűne, avagy az orosz–grúz háborúról őszintén. *Euronews*, 2018. augusztus 8.

A dél-ozsét biztonsági helyzet romlásával párhuzamosan augusztus 9-én Abháziában is fellángoltak a harcok az abház és a georgiai katonai erők között, ezért egy nappal később, augusztus 10-én további, mintegy 9000 fő orosz katona érkezett Abháziába, jelentősen megerősítve az ott állomásozó orosz békefenntartók létszámát.

Az orosz haderő gyors eredményeket ért el a georgiai hadsereggel szemben, így augusztus 12-én az utolsó grúz csapatok és civilek is elhagyták Abháziát. A dél-ozsét területeken 10 nappal tovább tartott a fegyveres konfliktus, és augusztus 22-én, a georgiai–orosz fegyverszünet életbelépését követően az orosz csapatok visszavonultak Oroszországba és Dél-Ozsétiaiba. (Bár 2009-ben egy európai uniós jelentés megállapította a háború kitörésében Georgia egyértelmű felelősségét, annyiban Oroszországot is terheli felelősség, hogy előtte folyamatosan provokálta Georgiát a szakadár területekkel folytatott politikájával.)²⁷

A hard power eredményes használata után 2008. augusztus 26-án Oroszország elismerte Dél-Ozsétia és Abházia függetlenségét, szeptember 9-én pedig diplomáciai kapcsolatokat is létesített a két új szakadár szerveződéssel.

Oroszország mindkét területen legalizálta a hosszú távú katonai jelenlétét. 2008. szeptember 17-én aláírták a „Barátságáról, együttműködésről és kölcsönös segítségnyújtásról” szóló szerződést Oroszország és Abházia között, november 17-én pedig az abház parlament ratifikálta azt a törvényt, amely 49 évre engedélyezi Oroszországnak katonai támaszpont fenntartását a szakadár területen. A bázison mintegy 3500 katona és az FSZB határőr egységei állomásoznak.

2008-tól Dél-Ozsétiaiban is állandó jelleggel tartózkodik egy 3500 fős orosz katonai kontingens és további 1500 fő FSZB határőr. A 30 ezer fős lakosság közel egyhatedét teszi ki az orosz biztonsági személyzet, ami arányait tekintve szokatlanul magas. Fentiek mellett a dél-ozsét hadsereg több egységét beolvasztották az orosz védelmi struktúrába.²⁸

2009. április 30-tól Oroszország Abháziával közösen ellenőrzi az államhatárokat. 2014. november 24-én a biztonsági együttműködésben tovább lépve aláírták a „Szövetségi és stratégiai partnerségről” szóló szerződést, amelynek alapján Oroszország és Abházia közös orosz–abház katonai erőt hozott létre. A közös haderőt háború idején az orosz védelmi minisztérium alá rendelik.

Pár hónappal később, 2015. március 18-án Oroszország Dél-Ozsétiaival is szerződést kötött a két ország közötti szövetségről és integrációról. Ennek értelmében az integráció olyan összehangolt külpolitikát és egységes védelmi és biztonsági teret jelent, amelyben Oroszország biztosítja Dél-Ozsétia védelmét és határait. Emellett a dél-ozsét vámhatóságot az orosz vámhatóság szervezetébe integrálták,²⁹ és egyszerűsítették az orosz állampolgárság megszerzésének feltételeit.

²⁷ Euronews (2018): i. m.

²⁸ European Parliament: *Facing Russia's Strategic Challenge: Security Developments from the Baltic to the Black Sea* (2017. november) és E. Jackson: *Russian Soft and Hard Power Revisited: Georgia's Frozen Conflicts*. ERA Institute, 2017. március 23.

²⁹ Kremlin: *Договор между Российской Федерацией и Республикой Южная Осетия о союзнчестве и интеграции* (2015. március 18.).

4.1.2. A hard power eszközök támogatása soft power eszközökkel a 2. fejezetben csoportosított alrendszerek szerint

Orosz soft power Abháziában

1. Az egészségügyi rendszerek támogatása: Az Oroszországgal szembeni szimpátia növelése érdekében orosz részről 300 kilowatt kapacitású dízelgenerátort szállítanak és telepítenek az abháziai Gudautaba, röntgengépeket és 2021. november 15-én számítógépes tomográfot is telepítenek a szuhumii kórházba. Ezenkívül folyamatban van a kötelező egészségbiztosítás kiépítése és támogatása, továbbá egy modern kardiológiai központ építése Szuhumi második klinikai kórházában.³⁰

2. Kölcsönösen kedvező kereskedelmi-gazdasági együttműködések: Abházia függetlenségének 2008-as elismerése után közvetlenül nagy ütemben megkezdődtek az orosz tőkehátterű beruházások a köztársaságban, de az orosz soft power ezen eszközének hatékonyságát mára jelentősen visszaveti, hogy 2019-re a prosperáló befektetési trend megfordult. A visszaesés a megtérüléssel kapcsolatos kockázatok megnövekedésével köthető össze, mert az orosz befektetők magasnak ítélik a korrupció szintjét, bizalmatlanok az abház jogi környezettel szemben és tartanak a piac monopolizálásától.³¹

3. Nemzetközi segélynyújtás: Oroszország a 2009–2016 közötti 17 év alatt összesen 36,86 milliárd rubel (2016-os értéken számolva hozzávetőleg 616 millió dollár) segélyt nyújtott Abháziának.³² 2017-ben 4,7 milliárd rubel (2017-es értéken számolva hozzávetőleg 78 millió dollár) összeget juttatott Abháziának, amelyet 2018-ban és 2020-ban további 11,5 milliárd rubellel toldottak meg.

2022-ben a tervezett orosz állami támogatás mértéke eléri a 410 millió rubelt,³³ 2023-ra a 401,5 millió rubelt,³⁴ 2024-re pedig 434,9 millió rubelt.³⁵

4. Az orosz nyelv és az orosz kultúra népszerűsítése, orosz állampolgárság kérdése: Oroszország Abházia állampolgáraival szemben bevezette az úgynevezett „passportizációs” politikát, amely jelentős könnyítéseket és jogokat jelent az Oroszországból való beutazásra, tartózkodásra és munkavállalásra vonatkozóan.³⁶

Az orosz kultúra népszerűsítése is aktív szerephez jutott a soft power eszközök közül, mert 2016-ban és 2017-ben oroszországi napok kulturális rendezvénysorozatot szerveztek Abháziában.³⁷ Az orosz törekvések eredményességét jelzi például, hogy a 2021. október 7-én megrendezett Országkonferencián az abház elnök kiemelte

³⁰ Anahid Gogoryan: „Первая партия уже в пути”. *Ekho Kavkaza*, 2021. november 12.

³¹ Lásd: <https://sputnik-abkhazia.ru/20191003/Chisty-gorizont-pochemu-investory-ne-toropyatsya-v-Abkhaziyu-1028537622.html>

³² Sergey Kozlovsky: Сколько денег Россия выделяет Абхазии и как их тратят. *BBC News*, 2017. augusztus 8.

³³ Россия планирует увеличить финпомощь Южной Осетии и Абхазии в 2022–2023 годах. *TASS*, 2021. szeptember 21.

³⁴ Mitrohina (2021): i. m.

³⁵ TASS (2021): i. m.

³⁶ <https://erainstitute.org/russian-soft-and-hard-power-revisited-georgias-frozen-conflicts/>

³⁷ Kremlin: *Заявления для прессы по окончании российско-абхазских переговоров* (2017. augusztus 8.).

az orosz közösség, orosz értelmiség és az üzleti szféra szerepét az etnikai csoportok közötti harmonikus kapcsolatok kialakításában.

5. Szputnyik V vakcina: A soft power eszközök közül kiemelt szerepet kapott az orosz soft power brandjévé előlépő „Szputnyik V” Covid-ellenes vakcina, amelynek első 6,5 ezer adagnyi szállítmánya már 2021. április 30-án megérkezett az Oroszországi Föderációból Abháziába.³⁸ További 5000 adag „Sputnik Light” koronavírus elleni vakcina 2021. augusztus 7-én érkezett a szakadár köztársaságba, további 30 ezer adag Szputnyik V vakcina szállítását pedig 2021. november 12-én hagyták jóvá az orosz kormányzat részéről.³⁹

6. Életszínvonal emelkedését eredményező gazdasági-pénzügyi intézkedések: 2009 óta Abházia költségvetése több mint 50%-ban az orosz segélyektől függ. Az orosz költségvetésből származó pénzt két tételre osztják fel: az egyik tétel a „társadalmi-gazdasági fejlesztést” segíti, a másik pedig a „költségvetési beruházásokat”. Az orosz segélyek a lakások és állami intézmények javítására, a rendvédelmi szervek karbantartására, utak építésére, egészségügyi ellátásra és egyéb szociális projektekre irányulnak.⁴⁰

2013 és 2015 között az orosz költségvetés terhére (270 millió dollár értékben) rendezték az abház állami szektor nyugdíjait, az egészségügyi ellátást, és az állami szektor fizetéseit az orosz déli szövetségi körzet bérszínvonalára emelték. Orosz támogatással sikerült végrehajtani továbbá – az orosz–dél-oszét szövetségről és integrációról kötött szerződés alapján – a dél-oszét belügyi szervek anyagi és szociális juttatásai szintjének emelését is.

2017. augusztus 8-án az orosz beruházási program keretében 2,5 milliárd rubelt folyósítottak az orosz költségvetésből a jelentős infrastrukturális projektek megvalósítására, gazdaságfejlesztésre, út- és kommunikációfejlesztésre, valamint társadalmi jelentőségű objektumok építésére. Az Orosz Befektetési Ügynökség 1,2 milliárd rubel értékben orosz banki hiteleket biztosított kis- és középvállalkozások támogatására, különösen a mezőgazdaság és a magángazdaságok fejlesztésére. Az abház gazdaság fejlesztésére 2017 és 2019 között az orosz fél 6 milliárd rubel pénzügyi támogatást folyósított. Mindemellett az orosz bankok támogatásával összesen mintegy egymilliárd rubel értékben számos projekt valósul meg a turizmusban, a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban, ami hozzájárult Abházia költségvetési adóbevételeinek növekedéséhez, a foglalkoztatás, az életszínvonal és az életminőség javulásához.⁴¹

Orosz befektetők bevonásával 2021-ben kezdték el felépíteni az abháziai picundai üdülőhelyen a legnagyobb szanatóriumot és üdülőlétesítményt, a beruházás volumene mintegy 10 milliárd rubelre becsülhető.⁴² A szakadár köztársaság költségvetési bevételeinek gyarapodását hivatott elősegíteni az Orosz Szövetségi Turisztikai Ügynökség és az Abházia Idegenforgalmi Minisztériuma között 2021. november 17-én

³⁸ В Абхазию прибыла первая партия вакцины „Спутник V”. *Ekho Kavkaza*, 2021. április 30.

³⁹ Gogoryan (2021): i. m.

⁴⁰ Kozlovsky (2017): i. m.

⁴¹ Kremlin (2017): i. m.

⁴² Российские инвесторы вложат 10 млрд рублей в развитие курортного бизнеса в Пицунде. *Tourism Interfax*, 2021. július 13.

Moszkvában aláírt egyetértési nyilatkozat is, amely az idegenforgalom fellendítésével a turizmusból befolyó bevételek növekedését kívánja elérni.

Orosz soft power Dél-Oszétiában

1. Kölcsönösen kedvező kereskedelmi-gazdasági együttműködések: A dél-oszétiai beruházási program keretében a 2018–2019-es időszakra több mint 4,5 milliárd rubelt különítettek el az orosz költségvetésben, a 2021–2022-es beruházási program támogatására pedig további 4,5 milliárd rubel összeget hagytak jóvá.⁴³

2. Nemzetközi segélynyújtás: Az orosz pénzügyminisztérium a 2015–2017. közötti időszakra 9,1 milliárd rubelt különített el,⁴⁴ 2018–2020-ban további 16,8 milliárd rubelt tervezett Dél-Oszétia támogatására a költségvetési előirányzatok elosztásának módszertani útmutatója szerint.⁴⁵

Az orosz állami támogatás mértéke 2022-ben elérte a 786,2 millió rubelt, amely összeget a szándékoknak megfelelően 2023-ban is elkülönítik Dél-Oszétia számára az Orosz Föderációval kötött szövetségről és integrációról szóló szerződés végrehajtása céljából.⁴⁶

3. Az orosz nyelv és az orosz kultúra népszerűsítése, az orosz állampolgárság kérdése: Az orosz kormány által biztosított támogatások és segélyek egy részét kifejezetten a dél-oszétiai oktatás színvonalának emelésére, a kultúra, a művészet, az orosz és az oszét nyelvek, a sport és a turizmus fejlesztését szolgáló programok végrehajtására lehet felhasználni.

4. Szputnyik V vakcina: 2021. áprilisban szállított először az orosz fél 2000 adag Szputnyik V vakcinát Dél-Oszétiába,⁴⁷ majd novemberben további 2000 adag új orosz Szputnyik V és Szputnyik Light vakcinát küldött. Tekintettel az 50 ezer fős dél-oszét lakosságra, a küldött mennyiség nem túl jelentős,⁴⁸ de mindenképpen jelzi az orosz tudomány és ezzel kapcsolatban az orosz segítő szándék elsőlegességét.

5. Életszínvonal emelkedését eredményező gazdasági-pénzügyi intézkedések: 2015. március 18. Dél-Oszétia Köztársaság az Oroszországi Föderáció támogatásával fokozatosan emeli az állami és önkormányzati intézmények alkalmazottainak átlagbérét az észak-kaukázusi szövetségi körzet munkavállalóinak átlagbér szintjére.

⁴³ TASS (2021): i. m.

⁴⁴ TASS (2021): i. m.

⁴⁵ Kozlovsky (2017): i. m.

⁴⁶ Mitrohina (2021): i. m.

⁴⁷ Irina Kelekhsaeva: „Эти 2000 доз тоже не потратят”. *Ekho Kavkaza*, 2021. november 3.

⁴⁸ Приднестровье ждет поставки 200 тысяч доз „Спутника V”. *Regnum*, 2021. november 12.

4.2. Az orosz–ukrán konfliktus – A Krím-félsziget orosz integrálása (2014)

4.2.1. Hard power használat

Szevasztopol 2014. február 24-én, a Krími Autonóm Köztársaság pedig március 11-én egyoldalúan deklarálta függetlenségét Ukrajnától, és népszavazás után Szevasztopol városával együtt Krími Köztársaság néven március 18-án csatlakozott az Oroszországi Föderációhoz. Az Oroszországgal való egyesülés kapcsán 2014. március 16-án rendezett népszavazáson orosz statisztikai adatok szerint a Krími Köztársaság szavazásra jogosult polgárainak 83%-a jelent meg, akiknek több mint 95%-a támogatta a csatlakozást.⁴⁹

Az ukrán belpolitikai helyzet gyors és orosz szempontból drámai változása annak a lehetőségét is magában hordozta, hogy a Kijevben hatalomra került új ideiglenes kormány kinyilvánítja csatlakozását a NATO-hoz, és az orosz Fekete-tengeri Flotta állomásoztatását lehetővé tevő szerződést is felmondja. A fenti lehetőség miatt február 23-án az orosz Nemzetbiztonsági Tanács úgy döntött, hogy az orosz katonai biztonsági helyzet miatt meg kell szállni a Krím-félszigetet. Február 27-től felségjelzés nélküli katonai alakulatok⁵⁰ jelentek meg a Krím-félszigeten, ami formálisan bizonyítja az orosz haderő érintettségét (hiszen más katonai erőnek nem fűződött ahhoz érdeke, hogy Szevasztopol és a Krími Köztársaság Oroszországi Föderációhoz történő csatlakozását biztosítsa), a hivatalos orosz tagadó álláspont miatt az orosz katonai agresszió bizonyítása nehézkes. Ugyanakkor a Krím-félsziget orosz katonai megszállását a tanulmány tényként kezeli, már csak a Szevasztopolban állomásozó orosz haditengerészeti erők jelenléte miatt is. Amennyiben elfogadható, hogy a Krím-félsziget Oroszországi Föderációhoz való csatlakozása előtt a szevasztopoli haditengerészeti bázist Oroszország egy másik államtól, nevezetesen Ukrajnától hosszú távon bérelte, úgy a Krím-félsziget Oroszországhoz való integrálása a területen addig bérlőként jelen lévő orosz haderő jogi státusát is értelemszerűen meg kellett hogy változtassa. Logikai következtetésként tehát megállapítható, hogy a Szevasztopolban állomásozó orosz flotta február 23. és március 18. között, a Krím csatlakozásáig megszálló erőként kellett hogy támogassa a Krím elszakadási törekvéseit Ukrajnától.

⁴⁹ A Krím-félsziget Ukrajnától elszakadásának körülményeit és az Oroszországgal való szoros integrációjának biztosítását célzó orosz anyagi és dologi kiadásokat a *Külügyi Szemle*ben megjelent tanulmányban részletesen elemeztem, a jelen tanulmány megállapításai az ott kimutatott eredményeken alapulnak. Andrékó Gábor: A Krím-félsziget annektálásának orosz költségei és a folyamat visszafordíthatóságának kérdése. *Külügyi Szemle*, 21. (2022), 1. 142–175.

⁵⁰ Rácz András: Odamentek az orosz különleges erők, és megmondták, hogy ki lesz az új miniszterelnök. 444, 2018. március 18.

4.2.2. A hard power eszközök támogatása soft power eszközökkel

1. Az orosz nyelv és az orosz kultúra népszerűsítése, orosz állampolgárság kérdése: 2014. februárban lehetővé tették az ukrainai orosz ajkú lakosok számára, hogy egyszerűsített eljárásban kaphassanak orosz állampolgárságot.⁵¹

2014. április 4-én az orosz Állami Duma gyorsított eljárásban fogadta el az orosz állampolgárság megszerzésére vonatkozó törvényt, amely kiterjesztette az egyszerűsített eljárás lehetőségét Ukrajnán kívül is minden olyan külföldön élő orosz anyanyelvű személyre, aki, vagy akinek felmenője korábban állandó jelleggel az Oroszországi Föderációban, a Szovjetunióban vagy a cári Oroszországban élt.⁵²

2019. július 18-án az orosz állampolgárság megszerzésének szabályait humanitárius okokra hivatkozva⁵³ tovább egyszerűsítették a délkelet-ukrainai Donyec-medence lakossága⁵⁴ részére, illetve azokra az ukrán állampolgárokat, akik a Krím-félszigetet még 2014. március 18-át megelőzően, annak Oroszországgal való egyesülése előtt elhagyták.⁵⁵

2. Életszínvonal emelkedését eredményező gazdasági-pénzügyi intézkedések: Az orosz kormány határozatai és intézkedései alapján 2014 és 2020 között összesen 1,177 billió rubel értékben folyósítottak támogatásokat a Krími Köztársaságnak és Szevasztopol városának azért, hogy a félsziget minél jobban és minél gyorsabban integrálódhasson az Oroszországi Föderációba.

Az orosz szövetségi költségvetésből folyósított állami támogatások az alábbi területekre összpontosultak: az állami és önkormányzati igazgatási rendszer kialakítására, a légi utasforgalom kapacitásának emelésére, a Kalinyingrad–Szimferopol légi útvonal fejlesztésére, a kiemelt kiadási kötelezettségek finanszírozására, ideértve a bérek, nyugdíjak és szociális juttatások kifizetését, a „Krími Vasút” működésének finanszírozására, a kis- és középvállalkozások megsegítésére, az ivóvízellátásra, a kútrendszer kiépítésére és csővezetékek korszerűsítésére, a háztartási és ivóvízellátásra. Külön megemlítendő nagy tételek még „A Krím Köztársaság és Szevasztopol társadalmi és gazdasági fejlődése 2020-ig” szövetségi célprogram 2019. január 30-i módosított terve szerint nyújtott állami támogatás és a Krími-híd beruházásával kapcsolatos állami támogatás.⁵⁶

⁵¹ Moszkva egyszerűsíti az orosz állampolgárság megszerzését. *Napi*, 2014. február 28.

⁵² Könnyített honosítás orosz módra. *Krónika Online*, 2014. április 21.

⁵³ Szepesi Anita: Bejött az ukránoknak Putyin húzása. *Napi*, 2020. január 24.

⁵⁴ Nyilas Gergely: Magyar példával nyomul Putyin Donyeckben. *Index*, 2019. július 18.

⁵⁵ Belendült Putyin: már közös orosz–ukrán állampolgárságról beszél. *Portfolio*, 2019. április 29.

⁵⁶ The Russian Government: *Развитие Крыма, Социально-экономическое развитие Республики Крым и города федерального значения Севастополь* (2022).

4.3. Oroszország részvétele a szíriai háborúban – a hard power támogatása a soft power eszközeivel (2015)

4.3.1. Hard power használat

A szíriai háborúban való orosz részvételt egyrészt az orosz gazdasági és kereskedelmi érdekek veszélybe kerülése, másrészt a 2011. március 11. óta nemzetközivé szélesedett polgárháború esetleges negatív következményei ösztönözték. A nagyhatalmak (különösen az USA) részvétele a háborúban ugyanis azt jelezte előre, hogy a nagyhatalmi státuszát helyreállítani szándékozó Oroszország véglegesen kiszorulhat Szíriából, s egyben a Közel-Keletről is.⁵⁷ Az orosz hard power használatot nemzetközi jogi szempontból azzal legalizálták, hogy Bassár el-Aszad szír elnök hivatalos kérésére az orosz Szövetségi (Föderációs) Tanács 2015. szeptember 15-én jóváhagyta az orosz katonai erő bevetését Szíriában. A hivatalos cél a terrororganizációk elleni harc volt, de a háború eredményeként Oroszország rövid idő alatt, 2017-re helyreállította katonai jelenlétét a térségben.⁵⁸

4.3.2. Orosz soft power Szíriában

1. Kölcsönösen kedvező kereskedelmi-gazdasági együttműködések: 2010-ben a Szíriába irányuló orosz export értékét 1 milliárd dollárra becsülték, míg az ott megvalósított orosz befektetések értéke 19,4 milliárd dollárt tett ki.⁵⁹

2019 áprilisában a Sroytransgaz orosz vállalat nyerte el 49 évre a tartúsi kikötő üzemeltetését, amely üzletnek az értékét 500 millió dollárra becsülték.⁶⁰

A 2008-tól 2020-ig tartó időszakban Oroszország mintegy 20 milliárd dollárt fektetett be Szíriában.⁶¹

2. Nemzetközi segélynyújtás: 2017-ben a Szíriának nyújtott orosz humanitárius segély összege elérte a 19,6 millió dollárt,⁶² amelyet gazdaságfejlesztésre további 20,5 millió dollárral egészítettek ki.⁶³

2018-ban az Aszad-erők megszilárdították az ország feletti ellenőrzést, amivel párhuzamosan nőtt Oroszország szerepvállalása a különböző humanitárius segítségnyújtási műveletekben. Hivatalosan elismert orosz célként fogalmazódott meg Oroszország imázsának javítása az arab világban.⁶⁴ Ennek megfelelően 2018. november

⁵⁷ A szíriai orosz (és USA) érdekeket, a polgárháborúban való nagyhatalmi szerepvállalás háttérét részletesen elemeztem. Lásd Andrékó Gábor: A 2015-ös migrációs mozgás második fázisa és hatása a vajdasági magyar közösségre. *Felderítő Szemle*, 19. (2020), 4. 108–110.

⁵⁸ Selján Péter: Oroszország és a szíriai polgárháború. *Nemzet és Biztonság*, (2016), 5. 14–30.

⁵⁹ Moszkva ideges – Nagyot veszíthet, ha lemond a szíriai diktátor. *Világ gazdaság*, 2011. szeptember 2.

⁶⁰ Szabó Dániel: Orosz cég lehelhet életet a szíriai kikötőbe. *Napi*, 2019. június 13.

⁶¹ Csicsmann László: A szíriai polgárháború vége? Az újjáépítés gazdasági és politikai lehetőségei. *Nemzet és Biztonság*, 13. (2020), 2. 4–23.

⁶² Более 80% гуманитарной помощи от России получила Сирия. *RBC*, 2018. november 26.

⁶³ Lyudmila Petukhova: Щедрая душа: сколько Россия тратит на помощь другим странам. *Forbes*, 2018. november 26.

⁶⁴ Russia Tries to Win Hearts and Minds with Aid in Syria. *Financial Times*, 2018. augusztus 12.

1. és 2020. október 31. között az orosz segélyszervezetek legalább 1063 humanitárius missziót hajtottak végre 351 szíriai településen.⁶⁵

A humanitárius segítségnyújtás 2020 és 2021 folyamán kiterjedt az élelmiszer-segélyek nyújtására is, amelyek összértéke 20 millió dollárt ért el.⁶⁶

2021. április folyamán az orosz tekintély növelése érdekében az orosz hadsereg humanitárius segélyt szállított az észak-szíriai Haseke tartományban található Humaira faluba. Csak az év első negyedében több mint 110 humanitárius akciót szerveztek és hajtottak végre az orosz fegyveres erők, amelyek során több mint 230 tonna élelmiszert, vizet és alapvető szükségleti cikkeket szállítottak ki és adományoztak szír állampolgároknak. Támogatták az áramkimaradásoktól szenvedő szíriai Latakia tartomány iskoláit is összesen 16 áramfejlesztő adományozásával.⁶⁷

3. Az orosz nyelv és az orosz kultúra népszerűsítése, orosz állampolgárság kérdése: 2014. szeptemberben a Damaszkuszi Egyetemen megnyílt az Orosz Nyelvi Tanszék, ahol orosz nyelvtanárok felkészítését kezdték meg. A tanárképzést az tette szükségessé, hogy a 2014–2015-ös tanévben szíriai általános iskolákban a francia mellett második nyelvként bevezették az orosz nyelvet is, amelyet 59 iskolában 2500 diák választott tantárgyként. Az oroszul tanulni vágyók száma folyamatosan emelkedett, és a 2015–2016-os tanévben már meghaladta a 7500-at, az orosz nyelvet oktató iskolák száma 105-re emelkedett, a 2017-es tanévben pedig már 12 szíriai városban 10 790 iskolás tanult oroszul. 2019 áprilisában már nem csupán a szíriai egyetemeken és iskolákban volt lehetőség oroszul tanulni,⁶⁸ egyre több szír állampolgár jelentkezett az ingyenes oroszországi egyetemi oktatásra is.⁶⁹ A 2021–2022-es tanévben jelentősen, több mint 30 ezer főre emelkedett az oroszul tanuló diákok száma, és az oktatási intézmények száma is 227-re nőtt.

4. Szputnyik V vakcina: 2021. július 24-én az orosz védelmi minisztérium 250 ezer adag „Szputnyik Light” orosz vakcinát és 1 millió tesztet szállított Szíriába a koronavírus laboratóriumi diagnosztizálására.⁷⁰

2021. szeptemberben a Covid–19-betegség elleni küzdelemben nyújtott orosz segítséget hangsúlyozva további Szputnyik V és Szputnyik Light típusú vakcinaszállítmányokat adtak át a szír hatóságoknak.⁷¹

2021. novemberben Oroszország nemcsak tesztelőrendszereket, védőfelszereléseket, lélegeztetőgépeket és orosz gyártású – a „Szputnyik V” és a „Szputnyik Light” – vakcinaszállítmányokat küldött Szíriának, de tárgyalásokat kezdett a Covid–19 „Szputnyik V” elleni orosz vakcina szíriai helyszíni gyártásáról is.⁷²

⁶⁵ Robinson (2020): i. m.

⁶⁶ Россия отправила \$1 млрд на помощь Сирии. *Finanz*, 2020. november 13. és Россия выделила более 1 млрд. долларов на помощь Сирии. *Inter Affairs*, 2020. november 12.

⁶⁷ Robinson (2020): i. m.

⁶⁸ Irina Chevtava: Россия выделила более миллиарда долларов на помощь Сирии. *Deutsche Welle*, 2020. november 12.

⁶⁹ Дети Сирии изучают русский язык, как второй государственный. *Raifan*, 2020.

⁷⁰ Военные РФ передали Сирии партию „Спутника Лайт” и 1 млн тестов на COVID-19. *Interfax*, 2021. július 24.

⁷¹ Putyin ismét segítséget ajánlott a véreskezű szíriai diktátornak. *Népszava*, 2021. szeptember 14.

⁷² Власти Сирии планируют начать переговоры о производстве вакцины „Спутник V”. *Regnum*, 2021. november 12.

5. Orosz Ortodox Egyház: 2016-ban az orosz katolikus és az orosz ortodox egyház közösen támogatott projektek segítségével⁷³ vett részt a háború során Szíriában elpusztult templomok és monostorok újjáépítésében. Az egyházi objektumok helyreállításán túl olyan humanitárius tevékenységet is folytattak, mint a háború miatt szenvedést átélő gyermekek megsegítése. Az orosz ortodox egyház azzal, hogy támogathatja a szíriai keresztény közösségeket, egyben hatékony soft power eszközként kiegészíti az orosz katonai és politikai lépéseket.⁷⁴

6. Orosz békefenntartó erők: Az orosz katonai rendőrség magára vállalva a közrend és a béke fenntartását, továbbá a műemlékek védelmét, járőrszolgálatot lát el a szír kormányerők által ellenőrzött szír területeken.⁷⁵

7. Életszínvonal emelkedését eredményező gazdasági-pénzügyi intézkedések: 2020-ban az orosz költségvetésből több mint 1 milliárd dollárt különítettek el a szír villamoshálózat, az ipar és vallási objektumok helyreállítása, az oktatás és orvostudomány, a természetgazdálkodás és a lakásépítés, a kereskedelmi és gazdasági, tudományos és műszaki együttműködés elősegítése céljából. Ugyanebben az évben orosz szakemberek elkészítették az ősi Palmüra háromdimenziós modelljét, amely alapján a szír szakemberek az emlékművet helyreállíthatják.

4.4. *Az orosz–ukrán háború (2022)*

A kutatás témája szükségessé teszi, hogy az Oroszországi Föderáció legújabb hard power használatát, azaz az orosz–ukrán háborút is röviden áttekintse. A tanulmány elkészítésének idején zajló konfliktus még az orosz katonai erőkivetés szakaszában tart, így a későbbi soft power használatot is figyelembe vevő komplex elemzés csak a soft power alkalmazás eredményei ismeretében végezhető majd el.

A vizsgált konfliktus során az orosz külpolitikai lépések jellegzetessége kirajzolódik, mert a hard power használatot a nemzetközi jogra való hivatkozással igyekeztek megalapozni. A kelet-ukrajnai két szakadár terület függetlenségének kikiáltását és elismerését önálló államként 2022. február 21-én az orosz hatalmi szervek arra való hivatkozással fogadták el, hogy egyrészt az ukrán hadsereg február 17-én nehézfegyverekkel támadást intézett az alapvetően orosz nemzetiségű békés lakosság ellen. Másrészt Moszkva az orosz hírszerzés információira hivatkozott, amelyek szerint Kijev – a nyugati szövetségesektől kapott fegyverekkel megerősödve – támadásra készült a két lázadó köztársaság ellen. Ezt kívánta megelőzni – az orosz verzió szerint – az orosz vezetés. Az orosz elnök február 21-én aláírta a két újonnan létrejött állam és Oroszország közötti együttműködési szerződést is, amelyre hivatkozva az orosz értelmezés szerint a Donyecki és a Luganszki Népköztársaságok jogilag megalapozottan fordulhattak Oroszországhoz katonai segítségért.

A geopolitikai érdekérvényesítés során tehát ebben a konfliktusban is kirajzolódik az orosz külpolitikai intézkedések mintázata. Az előkészítő fázis létrehozta a nemzetközi

⁷³ Magyar Kurír (2016): i. m. és 777 blog: Újjáépítik a szíriai templomokat. *777blog*, 2016. május 3.

⁷⁴ Robinson (2020): i. m.

⁷⁵ Военные РФ передали гуманитарную помощь деревне на севере Сирии. *Izvestia*, 2021. április 4. és Россия передала электрогенераторы школам сирийской провинции Латакия. *Izvestia*, 2021. április 3.

jogi alapot, a második fázis pedig ezután már „jogosan” valósította meg a kinetikus erőket, azaz a „különleges hadműveletnek” nevezett nyílt háborút Ukrajna ellen.

4. Összegzés

A tanulmány első hipotézisét az elemzés alátámasztotta, mert a 2008 és 2022 közötti időszak minden olyan konfliktusában, amelyben orosz részről a hard power bevetéséhez nyúltak, kimutatható a soft power eszközök kiegészítő alkalmazása is. A hard és a soft power elméletének oroszországi elterjedésével és orosz igényekhez alakításával összefüggő kutatási eredmények azt igazolják, hogy a soft power eszközöket és az azok használatától várható eredményeket az orosz fél mérlegelte és tudatosan használta.

A második hipotézist, amely szerint Oroszország nagyhatalmi státuszát a soft power tervszerű alkalmazása tette lehetővé és szilárdította meg, nem sikerült teljeskörűen igazolni. Önmagában a soft power alkalmazása eredményesen segíti elő az aktuális politikai szándék végrehajtásához vezető tervek és intézkedések összehangolását, de ez nem jelenti azt is, hogy egy ország – jelen esetben Oroszország – a soft eszközök alkalmazása nélkül ne érhesen el nagyhatalmi státuszt. A hard és a soft power használatának tanulmányozása további elemzési irányokat jelöl ki, amelyek az orosz külpolitika jellemzőit, illetve az orosz világregndfelfogást és az abban elfoglalt orosz szerepet vizsgálják. Az elemzésektől az várható, hogy meghatározhatóvá válik Oroszország világregndelmélete, és megállapíthatók lesznek a nagyhatalmi szerep elérését célzó orosz gyakorlati lépések is.

Felhasznált irodalom

- Andrékó Gábor: A 2015-ös migrációs mozgás második fázisa és hatása a vajdasági magyar közösségre. *Felderítő Szemle*, 19. (2020), 4. 102–149. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2020-4.pdf
- Andrékó Gábor: Az etnikai és a vallási tényezők centrifugális hatása a szerb- és az ukrán államra. *Felderítő Szemle*, 19. (2020), 3. 127–147. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2020-3.pdf
- Andrékó Gábor: A Krím-félsziget annektálásának orosz költségei és a folyamat visszafordíthatóságának kérdése. *Külgügyi Szemle*, 21. (2022), 1. 142–175. Online: https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2022.1.6
- Belendült Putyin: már közös orosz–ukrán állampolgárságról beszél. *Portfolio*, 2019. április 29. Online: www.portfolio.hu/gazdasag/20190429/belendult-putyin-mar-kozos-orosz-ukran-allampolgarsagrol-beszeli-322491
- Более 80% гуманитарной помощи от России получила Сирия. *RBC*, 2018. november 26. Online: www.rbc.ru/economics/26/11/2018/5bf7db229a7947b3fd400634
- Chevtava, Irina: Россия выделила более миллиарда долларов на помощь Сирии. *Deutsche Welle*, 2020. november 12. Online: www.dw.com/ru/rossija-vydela-la-bolee-milliarda-dollarov-na-pomoshh-sirii/a-55571285

- Csicsmann László: A szíriai polgárháború vége? Az újjáépítés gazdasági és politikai lehetőségei. *Nemzet és Biztonság*, 13. (2020), 2. 4–23. Online: <https://doi.org/10.32576/nb.2020.2.2>
- Efimov, Alekszandr: Посол РФ в Сирии: у сирийцев массовый интерес к изучению русского языка. *TASS*, 2021. november 4. Online: <https://tass.ru/interviews/12842945>
- Európa búne, avagy az orosz–grúz háborúról őszintén. *Euronews*, 2018. augusztus 8. Online: <https://hu.euronews.com/2018/08/08/europa-bune-avagy-az-orosz-gruz-haborurol-oszinten>
- European Parliament: *Facing Russia's Strategic Challenge: Security Developments from the Baltic to the Black Sea* (2017. november). Online: <https://doi.org/10.2861/047170>
- Geraszimov, Valerij: Ценность науки в предвидении, Новые вызовы требуют переосмыслить формы и способы ведения боевых действий. *Военно-Промышленный Курьер*, 2013. február 26. Online: <https://vpk-news.ru/articles/14632>
- Gogoryan, Anahid: „Первая партия уже в пути”. *Ekho Kavkaza*, 2021. november 12. Online: www.ekhokavkaza.com/a/31558858.html
- Holecz József: A Geraszimov-doktrína – egy másik megvilágításban. *Felderítő Szemle*, 16. (2017), 3–4. 5–27. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2017-3-4.pdf
- Közös projektet indít az orosz katolikus és ortodox egyház a szíriai templomok újjáépítésére. *Magyar Kurír*, 2016. május 3. Online: www.magyarkurir.hu/hirek/kozos-projektet-indit-az-orosz-katolikus-es-ortodox-egyhaz-sziriai-templomok-ujjaepitesere
- Jackson, E.: *Russian Soft and Hard Power Revisited: Georgia's Frozen Conflicts*. ERA Institute, 2017. március 23. Online: <https://erainstitute.org/russian-soft-and-hard-power-revisited-georgias-frozen-conflicts/>
- Kelekhsaeva, Irina: „Эти 2000 доз тоже не потратят”. *Ekho Kavkaza*, 2021. november 3. Online: www.ekhokavkaza.com/a/31544579.html
- Kiss Dániel: Hivatalos nyelv lett az orosz Hegyi-Karabahban. *Index*, 2021. március 25. Online: <https://index.hu/kulfold/2021/03/25/hivatalos-nyelv-lett-az-orosz-hegyi-karabahban/>
- Könnyített honosítás orosz módra. *Krónika Online*, 2014. április 21. Online: <https://kronikaonline.ro/kulfold/konnyitett-honositas-orosz-modra#>
- Kozlovsky, Sergey: Сколько денег Россия выделяет Абхазии и как их тратят. *BBC News*, 2017. augusztus 8. Online: www.bbc.com/russian/features-40862115
- Közös projektet indít az orosz katolikus és ortodox egyház a szíriai templomok újjáépítésére. *Magyar Kurír*, 2016. május 3. Online: www.magyarkurir.hu/hirek/kozos-projektet-indit-az-orosz-katolikus-es-ortodox-egyhaz-sziriai-templomok-ujjaepitesere
- Kremlin: *Договор между Российской Федерацией и Республикой Южная Осетия о союзнчестве и интеграции* (2015. március 18.). Online: <http://kremlin.ru/supplement/4819>
- Kremlin: *Заявления для прессы по окончании российско-абхазских переговоров* (2017. augusztus 8.). Online: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/55319>

- Miller, DeAnna J.: *Russian Soft Power in Eastern Ukraine, Abkhazia, and South Ossetia*. The Ohio State University, 2016. Online: https://kb.osu.edu/bitstream/handle/1811/76715/MillerDeAnna_HonorsThesis.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- Mitrohina, Ekaterina: Российские власти увеличат финансовую помощь Абхазии и Южной Осетии. *Gazeta*, 2021. szeptember 21. Online: www.gazeta.ru/business/news/2021/09/21/n_16568018.shtml
- Moszkva egyszerűsíti az orosz állampolgárság megszerzését. *Napi*, 2014. február 28. Online: www.napi.hu/nemzetkozi-gazdasag/moszkva-egyszerusiti-az-orosz-allampolgarsag-megszerzeset.577627.html
- Moszkva ideges – Nagyot veszíthet, ha lemond a szíriai diktátor. *Világgazdaság*, 2011. szeptember 2. Online: www.vg.hu/vilaggazdasag-magyar-gazdasag/2011/09/moszkva-ideges-nagyot-veszithet-ha-lemond-a-sziriai-diktator
- Nyilas Gergely: Magyar példával nyomul Putyin Donyeckben. *Index*, 2019. július 18. Online: https://index.hu/kulfold/2019/07/18/orosz_allampolgarsag_donyeck_luganszk/
- Petukhova, Lyudmila: Щедрая душа: сколько Россия тратит на помощь другим странам. *Forbes*, 2018. november 26. Online: www.forbes.ru/finansy-i-investicii/369599-shchedraya-dusha-ckolko-rossiya-tratit-na-pomoshch-drugim-stranam
- Provost, Claire: The Rebirth of Russian Foreign Aid. *The Guardian*, 2011. május 25. Online: www.theguardian.com/global-development/2011/may/25/russia-foreign-aid-report-influence-image
- Putyin ismét segítséget ajánlott a véreskezű szíriai diktátornak. *Népszava*, 2021. szeptember 14. Online: https://nepszava.hu/3132160_putyin-ismet-segitseget-ajanoltt-a-vereskezu-sziriai-diktatornak
- Rácz András: Odamentek az orosz különleges erők, és megmondták, hogy ki lesz az új miniszterelnök. *444*, 2018. március 18. Online: <https://444.hu/tldr/2018/03/18/odamentek-az-orosz-kulonleges-erok-es-megmondtak-hogy-ki-lesz-az-uj-miniszterelnok>
- Robinson, Jonathan: Russian Aid in Syria: An Underestimated Instrument of Soft Power. *Atlantic Council*, 2020. december 14. Online: www.atlanticcouncil.org/blogs/menasource/russian-aid-in-syria-an-underestimated-instrument-of-soft-power/
- Россия отправила \$1 млрд на помощь Сирии. *Finanz*, 2020. november 13. Online: [www.finanz.ru/novosti/aktsii/rossiya-otpravila-\\$1-mlrd-na-pomoshch-sirii-1029800491](http://www.finanz.ru/novosti/aktsii/rossiya-otpravila-$1-mlrd-na-pomoshch-sirii-1029800491)
- Россия выделила более 1 млрд. долларов на помощь Сирии. *Inter Affairs*, 2020. november 12. Online: <https://interaffairs.ru/news/show/28083>
- Россия передала электрогенераторы школам сирийской провинции Латакия. *Izvestia*, 2021. április 3. Online: <https://iz.ru/1146145/2021-04-03/rossiia-pere-dala-elektrogeneratory-shkolam-siriiskoi-provintcii-latakia>
- Россия планирует увеличить финпомощь Южной Осетии и Абхазии в 2022–2023 годах. *TASS*, 2021. szeptember 21. Online: <https://tass.ru/ekonomika/12467643>
- Приднестровье ждет поставки 200 тысяч доз „Спутника V”. *Regnum*, 2021. november 12. Online: <https://regnum.ru/news/3420952.html>

- Российские инвесторы вложат 10 млрд рублей в развитие курортного бизнеса в Пицунде. *Tourism Interfax*, 2021. július 13. Online: <https://tourism.interfax.ru/ru/news/articles/80299/>
- Riafan: *Дети Сирии изучают русский язык, как второй государственный*. 2020. Online: <https://riafan.ru/1168647-deti-sirii-izuchayut-russkii-yazyk-kak-vtoroj-gosudarstvennyi>
- Russia Tries to Win Hearts and Minds with Aid in Syria. *Financial Times*, 2018. augusztus 12. Online: www.ft.com/content/e034bdde-96f0-11e8-b747-fb1e803ee64e
- Selján Péter: Oroszország és a szíriai polgárháború. *Nemzet és Biztonság*, (2016), 5. 14–30. Online: www.nemzetesbiztonsag.hu/cikkek/nb_2016_5_04_seljan_peter_-_oroszorszag_es_a_sziriai_polgarhaboru.pdf
- Sergunin, Alexander – Leonid Karabeshkin: Understanding Russia’s Soft Power Strategy. *Politics*, 35. (2015), 3–4. 347–363. Online: <https://doi.org/10.1111/1467-9256.12109>
- Simons, Greg: Hard and Soft Power Approaches to Armed Conflicts: The United States in Iraq and Russia in Syria. *Russia in Global Affairs*, 19. (2021), 2. 80–110. Online: <https://doi.org/10.31278/1810-6374-2021-19-2-86-110>
- Szabó Dániel: Orosz cég lehelhet életet a szíriai kikötőbe. *Napi*, 2019. június 13. Online: www.napi.hu/nemzetkozi-gazdasag/orsosz-ceg-lehelhet-eletet-a-sziriai-kikotobe.686020.html
- Szepesi Anita: Bejött az ukránoknak Putyin húzása. *Napi*, 2020. január 24. Online: www.napi.hu/nemzetkozi-gazdasag/ukran-orsosz-allampolgarsag.699059.html
- The Russian Government: *Развитие Крыма, Социально-экономическое развитие Республики Крым и города федерального значения Севастополь* (2022). Online: <http://government.ru/rugovclassifier/58/events/>
- Újjáépítik a szíriai templomokat. *777blog*, 2016. május 3. Online: <https://777blog.hu/2016/05/03/ujjaepitik-sziriai-templomokat/>
- В Абхазию прибыла первая партия вакцины „Спутник V”. *Ekho Kavkaza*, 2021. április 30. Online: www.ekhokavkaza.com/a/31231394.html
- Военные РФ передали Сирии партию „Спутника Лайт” и 1 млн тестов на COVID-19. *Interfax*, 2021. július 24. Online: www.interfax.ru/world/780601
- Военные РФ передали гуманитарную помощь деревне на севере Сирии. *Izvestia*, 2021. április 4. Online: <https://iz.ru/1146367/2021-04-04/voennye-rf-peredali-gumanitarnuiu-pomoshch-derevne-na-severe-sirii>
- Власти Сирии планируют начать переговоры о производстве вакцины „Спутник V”. *Regnum*, 2021. november 12. Online: <https://regnum.ru/news/society/3420971.html>
- Yasakova, Ekaterina: „Спутник” Земли: год назад была зарегистрирована первая вакцина против COVID-19. *Izvestia*, 2021. augusztus 11. Online: <https://iz.ru/1205413/ekaterina-iasakova/sputnik-zemli-god-nazad-byla-zaregistriravana-pervaia-vaktcina-protiv-covid-19>

Hornyák Veronika¹

Az EU mint atipikus hírszerzési szereplő

Az uniós hírszerzési együttműködés perspektívái a 2022-es EU Stratégiai Iránytű tükrében

The EU as an Atypical Intelligence Actor

*Perspectives of Intelligence Cooperation
in the Light of the EU Strategic Compass 2022*

Az uniós tagállamok közötti hírszerzési együttműködésre való hajlandóság és az ezzel kapcsolatos szakpolitikai és politikai párbeszéd időről időre fellángolt az ezredforduló óta. Az együttműködés jelentőségének hangsúlyozása az Európai Unióban jellemzően a terrorizmus elleni harc kapcsán jelent meg az elmúlt két évtizedben, azonban a jelentős intézményi és szakpolitikai fejlődés ellenére sem törte át a kooperációra való igény a mindenkori nemzeti érdekek és a tagállami szuverenitás szabta határokat. Két egymástól nem független, azonban az uniós hírszerzési együttműködés sorsát jelentősen meghatározó tényező változásával ismét át- és felértékelődni látszanak az EU mint atipikus hírszerzési szereplő lehetőségei: egyrészt az ukrajnai háború okozta közvetlen katonai biztonsági fenyegetés minden idők leszorosabb biztonsági és védelmi együttműködésére készíti a tagállamokat; másrészt 2022-ben megjelent az EU eddig első, kifejezetten védelmi stratégiai jellegű dokumentuma, a Stratégiai Iránytű. Jelen tanulmány e két tényezőt figyelembe véve vizsgálja meg az uniós hírszerzési együttműködés aktuális perspektíváit.

Kulcsszavak: EU, hírszerzés, hírszerzési együttműködés, EU védelmi stratégia

The willingness for intelligence cooperation between EU Member States and the related policy and policy dialogue have flared up several times since the millennium. The focus on cooperation has typically emerged in line with fighting against terrorism over the last two decades in the European Union. However, despite the significant development in policy, as well as the further institutionalisation of EU security and

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: veronika.vhornyak@gmail.com

defence policy, the need for common action was unable to break the boundaries of intelligence cooperation set by state interests and national sovereignty of Member States. Nevertheless, relevant changes in two main factors affecting European security might significantly influence the fate of EU intelligence cooperation, the EU's potential, as an atypical intelligence actor seems to be reassessed and revalued. On the one hand the imminent military security threat for Member States caused by the war in Ukraine; on the other hand the birth of the EU's first strategic document on defence, the EU Strategic Compass. Accordingly, the present study examines current perspectives on EU intelligence cooperation in the light of the two new determining factors.

Keywords: EU intelligence, intelligence cooperation, EU Strategic Compass

1. Bevezetés

A közös biztonság- és védelempolitika részeként az Európai Unió kötelékében való hírszerzési és partnerszolgálati együttműködés a tagállami szuverenitás korlátai között működött, illetve működik. Mindazonáltal hiba lenne eltekinteni az elmúlt két évtizedben a hírszerzés és felderítés területén végbement változásoktól, fejlődéstől, illetve figyelmen kívül hagyni, hogy az EU első védelmi stratégiája, az EU Stratégiai Iránytű² kiemelt hangsúlyt helyez erre a területre, mint az európai biztonság zálogára. A lisszaboni szerződés aláírása és az azáltal 2010-es évek óta az EU közös kül- és biztonságpolitika (KKBP), valamint a közös biztonság- és védelempolitika (KBVP) területén megindult intézményesítés – például az EU Külügyi Szolgálatának felállítása – és fejlesztések rövid időn belül igazolták legitimitásukat, hiszen az utóbbi évtizedben számos olyan globális biztonsági fenyegetéssel, kockázattal néz szembe Európa, amelyek kezeléséhez elengedhetetlen az együttműködés, többek között a hírszerzés területén is.

A 2016-os EU Globális Stratégia megjelenése óta egyre több esetben merül fel az uniós stratégiai autonómia kérdése, amely lehetővé tenné, hogy az EU globálisan is meghatározó geopolitikai szereplővé erősödjön.³ Míg kereskedelmi és innovációs területen ez a stratégiai autonómia már sok tekintetben láthatóvá vált globálisan is, addig az uniós biztonság- és védelempolitika továbbra is azon szakpolitikák közé tartozik, amelyek – azok természeténél fogva – sok esetben továbbra sem teszik lehetővé a közös érdek mentén való nemzetközi fellépést. Ezt a tendenciát tovább erősítette a brexit, amely nemcsak katonai képességek területén vetette vissza a KBVP fejlődését, de a hírszerzési együttműködésre is jelentős hatást gyakorolt.⁴ Míg európai szinten számos bilaterális hírszerzési együttműködésre látunk példát, a multilaterális és nem eseti alapon – például egy terrortámadás kapcsán – működő

² Az Európai Unió Tanácsa: *A biztonság és a védelem területére vonatkozó stratégiai iránytű* (2022. március 21.).

³ Daniel Fiott (szerk.): *European Sovereignty: Strategy and Interdependence*. Paris, European Union Institute for Security Studies, 2021.

⁴ Danny Pronk – Claire Korteweg: *Sharing the Burden, Sharing the Secrets. The Future of European Intelligence Cooperation*. Clingendael Reports. The Hague, Clingendael, 2021.

együttműködések az évtizedes fejlődés ellenére is nehézségekbe ütköznek. Az utóbbi évtized – különös tekintettel az ukrajnai háború eseményeire – azonban ismét felveti a kérdést, milyen irányba és milyen minőségben van lehetőség, illetve szükség továbbfejleszteni a meglévő uniós hírszerzési együttműködési rendszert.

A hírszerzési együttműködéshez kapcsolódóan napjainkban az Európai Unión belül három kiemelt területről beszélhetünk: belbiztonsághoz kapcsolódó, bűnüldözéshez kapcsolódó, valamint kül- és biztonságpolitikához kapcsolódó hírszerzés.⁵ Jelen elemzés a három típus közül az utóbbira, tehát az európai közös kül- és biztonságpolitikára (KKBP), valamint az azon belül működő biztonság- és védelempolitikára (KBVP) kíván fókuszálni. A téma aktualitását adja, hogy a 2020-ban immár sokadik uniós biztonsági stratégiai dokumentum (*European Security Union Strategy*), az Európai Biztonsági Unió Stratégia elkészülését követően 2022-ben megjelent az EU első, *de facto* védelmi stratégiája is EU Strategic Compass, azaz Európai Stratégiai Iránytű néven.

Az uniós hírszerzéssel kapcsolatos együttműködésről szóló irodalmak száma nemzetközi és hazai szinten is viszonylag korlátozott. Egyrészt a terület természeténél fogva jóval kevésbé kutatható, a nyilvánosság számára elérhető adatok, jó gyakorlatok, tapasztalatok tudományos értékű összefoglalása határokba ütközik. Másrészt a téma kutatása a 2004-es nagy léptékű EU-bővítést követően újszerű helyzet vizsgálatát jelentette, amelyből adódóan pedig a rendelkezésre álló források mennyisége sem jelentős, a megtalálható irodalmak jellemzően a 2010-es években Európát (is) komoly kihívások elé állító globális fenyegetések – úgymint az európai terrortámadások 2015-ben és 2016-ban – kapcsán íródtak, 2015-től kezdődően. Az első két ilyen rövidebb, de átfogónak mondható irodalomnak tekinthetők Björn Fägersten szakpolitikai elemzései 2015-ből és 2016-ból.⁶ Ez utóbbi az EU Institute for Security Studies (EUISS) gondozásában megjelentve végigköveti az uniós ezirányú együttműködés kulcsmomentumait 2005-től kezdődően.⁷ A svéd elemző kifejtette többek között, hogy a nagyobb együttműködési hajlam, illetve az egyes fenyegetések kapcsán felélénkülő nemzetközi politikai és szakmai vita nem új keletű, azonban az együttműködést szorgalmazók sok esetben alábecsülik az ezzel együtt járó kihívásokat, míg ezzel párhuzamosan túlbecsülik a várható közös előnyöket.⁸ A szerző több olyan konkrét példát is megemlít, amelyek során felmerült az igény az amerikai föderális szintű ügynökségekhez (például CIA vagy FBI) hasonló struktúra létrehozására, például a 2004-es madridi terrortámadás vagy a Snowden-ügy kapcsán. Az egyik legfrissebb, legaktuálisabb nemzetközi szakirodalom a témában 2021-ben jelent meg. Danny Pronk és Claire Korteweg tanulmánya hiánypótló módon nem csupán többoldalú hírszerzési együttműködések elméleti hátterét fekteti le, de számos, egy-egy az EU-hírszerzéshez kapcsolódó speciális elemet kiemelve más nemzetközi gyakorlatokkal von párhuzamot. Ilyen az uniós és a NATO-ban működő korai

⁵ Björn Fägersten: *For EU Eyes Only? Intelligence and European Security*. Brief Issue. Paris, European Union Institute for Security Studies (EUISS), 2016. 1.

⁶ Björn Fägersten: *Intelligence and Decision-Making within the Common Foreign and Security Policy*. Swedish Institute for European Policy Studies, 2015.

⁷ Fägersten (2016): i. m.

⁸ Fägersten (2016): i. m. 1.

előrejelző rendszer összehasonlítása, valamint az EU és Japán hírszerzési kultúrájának és együttműködési rendszereinek esettanulmányként való elemzése.⁹

Az uniós tagságból adódóan a nemzetbiztonsági és hírszerzési együttműködéseket magyar perspektívából szintén csupán néhány, azonban fontos aspektusokat feldolgozó kutatás tárgyalja. Várhalmi A. Miklós 2010-es doktori értekezésében szentelt külön fejezetet az uniós hírszerzés témájának, míg Benedek Márta 2013-ban, Marosi Zsuzsanna pedig 2017-ben kifejezetten az uniós együttműködés aktualitásait és perspektíváit vette górcső alá, utóbbi feltéve a kérdést: „lehetséges-e a közös európai hírszerzési politika létrehozása?”¹⁰ Lakatos Zsolt és Beke József az intézményrendszer, valamint kapacitások szempontjából vizsgálta a témát.¹¹ Molnár Anna pedig 2018-ban *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei* című könyvében az uniós hírszerzési együttműködés részleteit tágabb kontextusban, a vonatkozó közös politikák, az KKBP és az KBVP keretében tárgyalta.¹² A legfrissebb hazai perspektíva 2021-ben Márton Balázs elemzésében olvasható az uniós bűnügyi és biztonsági intézményrendszeren belüli információmegosztásról és az uniós hírszerzéssel foglalkozó szervezeti egységek fúziós központok perspektívájából való vizsgálatáról.¹³

Ahogy a rendelkezésre álló forrásokból is kiténik, és számos szerző rámutatott, az uniós hírszerzési együttműködésekben a terrorizmus elleni harc játssza, játszotta a kulcsszerepet, ez tekinthető az ezirányú integráció, illetve kooperációs stratégiák, eszközök fejlődésének motorjaként. Kérdés azonban, hogy a 2022-es ukrajnai események, valamint az ennek nyomán még a megjelenés előtt frissített és az aktuális biztonsági helyzetre szabott uniós védelmi stratégia, a Stratégiai Iránytű és az abban lefektetett irányelvek és akcióterv mennyiben hoz(hat)nak változást. Jelen tanulmány ez utóbbira keresi a választ elsősorban a kül- és biztonságpolitikai aspektusra fókuszálva. Az uniós hírszerzési együttműködés mérföldköveinek kronologikus feldolgozását követően az EU, azon belül is az KKBP és az KBVP implementációjáért felelős EU Külügyi Szolgálat berkein belül működő hírszerzéssel foglalkozó szervezeti egységeket, képességeket mutatom be. Ezt kiegészítve, illetve kontextusba helyezve a harmadik, *Stratégiai tükör* című fejezetben tárgyaljuk a napjainkban az EU kül-, biztonság- és védelempolitikájára hatással levő stratégiai dokumentumok rendszerét. Ennek részeként bemutatom a néhány hónapja megjelent EU Stratégiai Iránytű hírszerzéshez, felderítéshez és elhárításhoz közvetlenül kapcsolódó pontjait, valamint azon rendelkezéseket és/vagy stratégiai elemeket, amelyek hosszú távon katalizátorként szolgálhatnak az EU hírszerzési együttműködési rendszerének erősítésében.

⁹ Pronk–Korteweg (2021): i. m.

¹⁰ Várhalmi A. Miklós: *A nemzetbiztonsági szolgálatok meghatározó jelentősége a Magyar Köztársaság 21. századi biztonsági rendszerében*. Doktori értekezés. Budapest, ZMNE, 2010; Marosi Zsuzsanna: Az Európai Unió hírszerzési együttműködésének helyzete és lehetőségei. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 5. (2017), 2. 5.; Benedek Márta: A hírszerzési együttműködés európai lehetőségei. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2. (2014), 3. 88–101.

¹¹ Lakatos Zsolt: Az Európai Unió hírszerzésének jelenlegi helyzete és kihívásai. *Hadtudomány*, (2013), 1–2. 13–22.; Beke József: Az Európai Unió hírszerző képességének technikai támogatása. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 6. (2018), 2. 56–68.

¹² Molnár Anna: *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.

¹³ Márton Balázs: Fúziós központok az Európai Unióban – A bűnügyi és biztonsági információmegosztás uniós intézményei. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 9. (2021), 2. 3–19.

2. Uniós hírszerzési együttműködés kronológiája, intézményesülése

A hírszerzési együttműködésről való gondolkodás az európai államok között már több mint két évtizede jelen van. Az első erre irányuló együttműködés, az azóta már a brexit következtében az EU-t elhagyó Egyesült Királyság, valamint Franciaország között megszületett 1998-as saint-malói közös nyilatkozatban jelent meg, amelyben az önálló döntéshozatali képességek fejlesztésére vonatkozóan a hírszerzési együttműködés megerősítését is megemlítték.¹⁴ Ezzel szinte teljesen egy időben katonai vonatkozásban is felmerült az összehangolt, közös hírszerzésre való igény, ekkor még a közös biztonság- és védelempolitikát megalapozó, később az EU-ba integrált Nyugat-Európai Unió (WEU) keretein belül. Elsősorban a petersbergi feladatok¹⁵ ellátáshoz kapcsolódóan, illetve az Európai Tanács 1999-es helsinki csúcstalálkozója nyomán egyre világosabbá vált, hogy a közös katonai együttműködés, missziós és/vagy műveleti feladatok ellátása olyan közös kapacitások, képességek, illetve együttműködések fejlesztését teszik szükségessé, mint a hírszerzés.¹⁶ Ekkor jött létre az első „titkosszolgálati feladatokat ellátó Helyzetelemző Központ”.¹⁷

Az ezredfordulót követően közvetlenül a 2001. szeptember 11-i, az Amerikai Egyesült Államok ellen elkövetett terrortámadásra reagálva 2002-ben ennek utódjaként jött létre az EU Sitcen, az Európai Unió Helyzetelemző Központja polgári/civil hírszerző és információmegosztó szervezeti egységként, amely a következő években folyamatosan bővült. A 2003-ban megjelenő EU Biztonsági Stratégia volt az első olyan uniós szintű stratégiai dokumentum, amely részletesebben is kitért a hírszerzés/információgyűjtés témájára, többek között rendelkezve arról is, hogy az információ-szerzés, illetve -gyűjtés a tagállamok (és szövetségesek) által önkéntesen megosztott adatok, információk alapján történhet.¹⁸ Az EU Sitcen csupán néhány évvel később szintén közvetlenül egy terrortámadásra, a 2004-es, Madridban elkövetett merényletre reagálva bővült tovább egy kifejezetten terrorizmus ellenes komponenssel.¹⁹ Az ilyen és ehhez hasonló, a hírszerzési együttműködés katalizátoraként is tekinthető eseményeket Pronk és Korteweg kooperatív momentumnak nevezi.²⁰ 2007-ben a hírszerzési kapacitások további fejlesztése érdekében létrehozták az Egységes Hírszerző Elemző Képességet (*Single Intelligence Analysis Capacity, SIAC*).²¹

Az uniós biztonság- és védelempolitika integrációjának és intézményesülésének egyik legkiemelkedőbb mérföldköve a lisszaboni szerződés aláírása, valamint ennek

¹⁴ Molnár (2018): i. m. 169.

¹⁵ A következők tartoznak a feladatok körébe: humanitárius és mentési feladatok; konfliktusmegelőzési és békefenntartási feladatok; a harcoló erők válságkezelésben kifejtett feladatai – beleértve a béketeremtést is; közös leszerelési műveletek; katonai tanácsadói és segítségnyújtási feladatok; a konfliktusok lezárását követően a helyzet stabilizálására irányuló műveletek. (Lásd: eur-lex.europa.eu)

¹⁶ Molnár (2018): i. m. 171.

¹⁷ Molnár (2018): i. m. 175.

¹⁸ EU Biztonsági Stratégia. 2003.

¹⁹ Márton (2021): i. m.

²⁰ Pronk–Korteweg (2021): i. m.

²¹ Molnár (2018): i. m. 175.

nyomán 2011-ben az Európai Külügyi Szolgálatnak (*European External Action Service* [EEAS], EKSZ) felállítása volt. Ennek következtében az elmúlt tíz évben az uniós szintű hírszerzési képességek, a polgári és katonai hírszerzés, is az EKSZ-en belül kaptak helyet. Az ezredforduló előtt létrejött Helyzetelemző Központot 2012-ben nevezték át EU Intelligence Analysis Centre, EU Intcenre, amely nevet jelenleg is viseli.²² A közös kül- és biztonságpolitika, valamint biztonság- és védelempolitika intézményesülésével, valamint kapacitásainak és képességeinek fejlődésével a döntéshozatali mechanizmusok fejlődésére is szükség volt, amelyek reagálnak a kor kihívásaira is, egyúttal pedig figyelembe veszik a komplex, rendszerszintű információkon alapuló elemzések fontosságát.²³ 2016-ban immár egy intézményesült kül- és biztonságpolitikai keretben született meg az EU következő és egyben napjainkig irányadó stratégiai dokumentuma, az EU Globális Stratégia (*European Global Strategy*, EUGS). A *Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa* címet viselő stratégia leszögezi, hogy az „európaiaknak javítaniuk kell a biztonsági következményekkel járó folyamatok nyomon követését és ellenőrzését. Ehhez be kell fektetni a hírszerzésbe, a megfigyelésbe és a felderítésbe [...]”, illetve különösen a terrorizmus elleni küzdelem kapcsán kifejezi az információmegosztás, valamint hírszerzéssel kapcsolatos együttműködések fejlesztésének szükségességét.²⁴

Napjainkban az EU kül- és biztonságpolitikához kapcsolódóan az EKSZ-en belül intézményesítve az Egységes Hírszerző Elemző Képességen (SIAC) keresztül működik az uniós szintű hírszerzés, integrált forrásfeldolgozás (*all source intelligence*), amely azonban nem tartalmaz titkos információgyűjtést.²⁵ A SIAC a polgári és a katonai szervezeti egységeken keresztül beérkező információkat integrálja. A katonai hírszerzésért az EU Katonai Törzsön belüli (*EU Military Staff*, EUMS) szervezeti egység felelős, a polgári hírszerzési feladatokat ellátó szervezeti egység/központ pedig az EU Intcen, amelyet 2019 óta Federica Mogherini, korábbi főképviseelő által 2019-ben kinevezett portugál José Morgado vezet.²⁶ Az Intcen szerepéről és jogállásáról 2021-ben az EU külügyi főképviseelője Josep Borell az alábbiakat emelte ki: „[Az] EU INTCCEN nem egy hírszerzési szolgálat [...]. Egy olyan hírszerzési fúziós központ, amely már megszerzett és az EU-tagállamok nemzeti szakszolgálatai által önkéntesen megosztott adatokra alapoz. Az EU INTCCEN ezeket az inputokat fuzionálja, hogy minősített értékelésekkel szolgáljon az EU-döntéshozóknak.”²⁷ Az uniós tagállamok ide is kirendeltek nemzeti szakértőket a nemzeti szintű különböző szakszolgálatoktól. Az Intccenben belül dolgozó, tagállamok által fizetett, kirendelt nemzeti szakértők jelenlétén túl szintén a tagállami szakszolgálatok jelentőségét erősíti, hogy az uniós szintű jelentések minősítését döntően befolyásolja, hogy a forrásként szolgáló nemzeti ügynökség, amely az Intccen rendelkezésére bocsátotta az adatot, azt milyen minősítéssel látta el.²⁸ Az EU Intccen

²² EU Intelligence Analysis Centre (EU INTCCEN). Lásd: www.statewatch.org/media/documents/news/2016/may/eu-intccen-factsheet.pdf

²³ Benedek (2014): i. m.

²⁴ Európai Unió: *Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa. Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan* (2016). 37.

²⁵ Marosi (2017): i. m.

²⁶ EEAS: *Federica Mogherini Announces Senior Appointments in the EEAS* (2019. szeptember 5.).

²⁷ European Parliament: *Parliamentary Questions 4 June 2021 Answer Given by High Representative/Vice-President Borrell on Behalf of the European Commission* (2021. június 4.).

²⁸ Marosi (2017): i. m.

kizárólag stratégiai szintű elemzéseket készít, a műveleti szintű értékelés és információgyűjtés teljes mértékben továbbra is a tagállamok hatásköre.²⁹ Az Intcen jelentéseinek túlnyomó többsége az „EU korlátozott terjesztésű” megjelölést kapja, ezen túl pedig készülhetnek „EU bizalmas” és „EU titkos” minősítésű jelentések.³⁰

A katonai hírszerzés/felderítés az EKSZ-en belül az EU Katonai Törzsének Hírszerzési Igazgatóságának feladata (*Intelligence Directorate*, IntDir). Az IntDir életre hívását az tette szükségessé, hogy a KBVP keretében egyre nagyobb számban és összetettebb mandátummal működő EU-missziók és műveletek hatékonyságához elengedhetetlen a hírszerzési/információs műveleti jellegű támogatás. A Hírszerzési Igazgatóságon belül három ágazat/osztály működik: egy a hírszerzési koncepciók tervezésére fókuszál, egy másik a nemzeti katonai hírszerző ügynökségektől való információbeszerzést segíti elő, míg a harmadik pedig a beérkezett információk és adatok alapján rendszeres és témaspecifikus értékeléseket készít.³¹ Az IntDir legfontosabb feladata az EU Katonai Törzsének katonai tervezésben, válságkezelésben, valamint missziók és műveletekkel kapcsolatos kérdésekben megfelelő információs és elemzői háttér biztosítása.³²

A SIAC-on integrálva az EU Intcentől származó civil, valamint az IntDir-en keresztül érkező katonai típusú információkat, egy olyan helyzetértékelésre és stratégiai elemzésre alkalmas képesség, amely nyílt információszerzéssel gyűjtött, valamint „a tagállamoktól és más uniós szervezetektől (Európai Bizottság, EU-delegációk, Europol, Frontex, Eurojust, az EU eseti tényfeltáró, »fact-findingtrips« delegációi, valamint a polgári és a katonai műveletek saját felderítő-, információs elemei) és a partnerektől (például NATO, EBESZ) beérkező információkat dolgozza fel”.³³ Az EU Intcen és az IntDir által összegzett információkat integráló SIAC-nak, Egységes Hírszerző Elemző Képességnek kiemelt szerepe van az EU válságkezelési és kockázatmenedzsment-folyamataiban, különösképpen az EU Korai Konfliktus-Előrejelző Rendszerének (EWS)³⁴ támogatásában, amely a NATO Hírszerzési Figyelmeztető Rendszeréhez³⁵ hasonlóan működik.³⁶

Mindkét az EKSZ-en belül működő hírszerzésért felelős szervezeti egység munkáját folyamatosan támogatja a Külügyi Szolgálaton kívül, önállóan működő EU Satellite Centre – Satcen, azaz az Európai Unió Műholdközpontja. A Satcen „saját felderítő kapacitással nem rendelkezik, a kereskedelmi műholdaktól megvásárolt vagy Helios műholdas felderítő rendszer által szolgáltatott felvételeket elemzi, ami önálló EU-s képszerzői és elemzői hírszerzési képességnek (imagery intelligence – IMINT) minősül”.³⁷ Szentén mindhárom szervezet erősen támaszkodik a tagállami szakszolgálatok által megosztott információkon túlmenően további olyan uniós ügynökségek és szervezetek munkájára, illetve tőlük származó adatokra, amelyek nem tartoznak a KKBP és az KBVP implementálására létrehozott intézményrendszerre, azonban

²⁹ EU Intelligence Analysis Centre (EU INTCCN). *Fact Sheet* (2015. február 5.).

³⁰ Marosi (2017): i. m.

³¹ European Defence Network: *The European Union Military Staff – Intelligence Directorate* (2021. március 14.).

³² European Defence Network (2021): i. m.

³³ Molnár (2018): i. m. 254.

³⁴ *EU conflict Early Warning System*.

³⁵ *NATO Intelligence Warning System (NIWS)*.

³⁶ Pronk-Korteweg (2021): i. m.

³⁷ Marosi (2017): i. m. 11.

munkájuk szorosan kapcsolódik az EU biztonságához. Ilyen például a már fentiekben is említett Europol, Eurojust, valamint a Frontex.

A fentiek alapján az uniós szintű hírszerzési együttműködés megerősödésének, illetve önállósodásának talán legnagyobb gátját a titkos információgyűjtés természete, valamint az adja, hogy a tagállamok szakszolgálatai önkéntes alapon nyújtanak tájékoztatást, vagy adnak át információt az uniós szintű fúziós szervezeteknek, ami azzal jár(hat), hogy „tagállami szolgálatai előtt ismertté vált információt, amelyet a saját nemzeti érdekeit szem előtt tartva politikailag érzékenynek minősít” esetleg nem osztja meg, adja át az EU-s egységnek.³⁸ Az uniós hírszerzés erőssége azonban, illetve jobban kiaknázható, egyedülálló lehetőségeket biztosító elemei közé tartoznak az EU-delegációkon dolgozó uniós diplomaták, a tényfeltáró csoportok, valamint az EBVP-n belül működő civil missziók és katonai műveletek. Ez utóbbiak esetében kiemelt jelentőségű lehet azon, az utóbbi évtizedben egyre nagyobb szerepet kapó nem végrehajtó típusú katonai missziók, más néven tréning missziók, amelyek során az uniós zászló alatt telepített erők harmadik ország védelmi kapacitásfejlesztését, kiképzését és tanácsadását végzik.

3. Stratégiai tükör

Napjainkban három uniós stratégiai dokumentumnak van kiemelt jelentősége a hírszerzési együttműködés tekintetében: a 2016-os EU Globális Stratégiának (EUGS), a 2020-as Európai Biztonsági Unió Stratégiának (*European Security Union Strategy*) és az Európai Stratégiai Iránytűnek (*EU Strategic Compass*). Míg a Biztonsági Unió Stratégia elsősorban az uniós területek belbiztonságára koncentrál, a 2016-os Globális Stratégia az uniós és állampolgárainak belső biztonságán túl az EU-t körülvevő világ békéjének, biztonságának eléréséhez vezető utat hivatott biztosítani. A 2022-es Stratégiai Iránytű pedig már egyértelműen biztonság- és védelempolitikai jellegű, az EU mint kül- és biztonságpolitikai szereplő vízióját és cselekvési tervét határozza meg. A 2016-os és 2020-as stratégiai dokumentumok alapvetően azonos biztonsági fenyegetéseket listáznak, mint az Európai Unióra, illetve az uniós állampolgárokra leselkedő veszélyeket, kockázatokat. Ezek a terrorizmus, a szervezett bűnözés, valamint a hibrid, valamint kiberfenyegetések, amelyek a 2020-as Biztonsági Unió Stratégia esetén már kiegészültek a Covid–19-járvány okozta egészségügyi, szociális és gazdasági-biztonsági kérdések körével.³⁹ Szintén megjelenő, illetve visszatérő elem az éghajlatváltozás is, valamint az ebből adódó humán biztonságot veszélyeztető fenyegetések.

A hírszerzési együttműködés szorgalmazása a 2016-os, az Európai Uniót globális külpolitikai és gazdasági szereplőként pozicionáló EUGS megjelenése előtt már gyakorlatilag közel két évtizede jelen volt az európai szakpolitikai párbeszédben. A 2011 és 2016 között lezajló, az európai regionális biztonságra is komoly hatást gyakorló események, mint az arab tavasz, a Krím-félsziget annexiója, a migrációs

³⁸ Márton (2021): i. m. 7.

³⁹ Európai Bizottság: *A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. A biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia.* COM(2020) 605 végleges (2020. július 24.).

válság kitörése, valamint a tagállamok nagyvárosaiban elkövetett terrortámadások nyomán a biztonsági együttműködésre való hajlandóságra különösen nagy nyitottság mutatkozott. Ez magával hozta a hírszerzési együttműködések fejlesztésére irányuló törekvések megélénkülését is, ami a Globális Stratégiából is kiolvasható. Az uniós ráfordításokat, illetve tagállami erőfeszítéseket a hírszerzési együttműködésre vonatkozóan kapacitás- és képességfejlesztési szempontból, illetve az ezirányú kooperáció és információmegosztás elősegítése szempontjából is szorgalmazták az EUGS-ben. A hírszerzéssel foglalkozó szervezeti egységek közül a 2016-os globális stratégia az EU Helyzetelemző Központ (Sitcen) szerepét és erősítését hangsúlyozva leszögezi, „az európai adatbázisokba hírszerzési adatokat kell bevinnünk és az azokból kinyert ilyen adatokat koordinálnunk kell”.⁴⁰

Hírszerzési szempontból a 2020-as Biztonsági Unió Stratégia elsősorban a tagállamok szakszolgálatai általi információszerezésre és megosztásra, valamint ezek alapján az EU Intcen, a tagállamok által egyre nagyobbra értékelt munkájára építve alapozza a hírszerzési együttműködést, illetve a helyzetelemzést, amelyeket elsősorban a három már fentiekben is listázott kiemelt fenyegetés tekintetében tart elengedhetetlennek. A stratégia az Intcen munkája kapcsán megállapítja, hogy az az „egyetlen olyan kapu a tagállamok hírszerzési és biztonsági szolgálatai számára, amelyen keresztül hírszerzési helyzetismeretet biztosíthatnak az EU számára”.⁴¹ A dokumentum az EU Intcen munkáján kívül hírszerzési szempontból kiemeli az egyéb, az Európai Külügyi Szolgálatától függetlenül működő uniós ügynökségek szerepét, mint az Európai Unió Kiberbiztonsági Ügynökség (*European Union Agency for Cybersecurity*, ENISA), illetve az Europol, illetve a Frontex, valamint felhívja a figyelmet a titkosítás, illetve titkos információmegosztás szerepére a szervezett bűnözés, terrorizmus, kiber- és hibrid fenyegetések elleni fellépésben.⁴² A Biztonsági Unió Stratégia belügyi, rendészeti, bűnüldözési jellegét tovább erősíti maga a dokumentum szövegezése is, hiszen például a „*katonai*” kifejezés mindössze két alkalommal és csupán lábjegyzetben szerepel a szövegben. Itt mindazonáltal – elsősorban a terrorizmus vonatkozásában – érdemes kiemelni, hogy a bűnügyi, illetve nemzetbiztonsági jellegű információgyűjtés sok esetben nehezen különíthető el egymástól.⁴³ Szintén ehhez kapcsolódóan az uniós szinten való együttműködést pedig tovább nehezíti, hogy a tagállami szintű szakszolgálatok profilja is más-más szolgálat hatáskörébe helyezhet egy olyan kérdést, mint a terrorizmus.

Ami közös motívuma a három stratégiai dokumentumnak – többek között hírszerzési együttműködési szempontból is –, az a partnerségek, illetve a kooperatív megoldások felé való fordulás, amely az ukrán háború nyomán a 2022-es Stratégiai Iránytűben talán a korábbiaknál is meghatározóbb elemként jelenik meg. Ennek egyik mozgatórugója, hogy míg a 2016-os globális stratégiában a „válságok koraként” lefestett európai biztonsági helyzet és számos későbbiekben kooperatív momentumnak is tekinthető esemény befolyásolta a biztonsági (és hírszerzési) együttműködést, addig a 2022 márciusában kiadott Stratégiai Iránytű bevezetésének első sorában

⁴⁰ Európai Unió (2016): i. m. 42.

⁴¹ Európai Bizottság (2020): i. m. 26.

⁴² Európai Bizottság (2020): i. m. 26.

⁴³ Márton (2021): i. m.

szerepel az a mondat, hogy „Európában újból megjelent a háború”.⁴⁴ Az Európai Unió Külügyi Főképvisele, Josep Borell úgy fogalmazott: „Európa veszélyben van.”⁴⁵ A 2016-os válságos időköt idéző, vészjósló és ennek nyomán együttműködést szorgalmazó stratégia után a 2022-es Stratégiai Iránytű most egyértelműen a közvetlen veszély(ek) ellen fellépő, aktívan védekező, védelmi képességeket fejleszteni kívánó Európa képét mutatja, ami a dokumentum címéből is kitűnik: *Egy, a polgárait, az értékeit és az érdekeit megvédő Európai Unióért, amely hozzájárul a nemzetközi béke és biztonság megvalósításához*.⁴⁶ A stratégia erőteljes politikai nyilatkozatként is értékelhető, hiszen az Ukrajna ellen elkövetett orosz agresszió nyílt elítélése viszsztatérő eleme a dokumentumnak, amelyben a stratégiai és helyzetelemző fókuszon túl az akcióterv jelleg dominál. Négy munkaterületre, cselekvési területre osztva mutatja be az európai biztonság- és védelempolitika legfontosabb prioritásait, amelyek az alábbiak: cselekedjünk (*act*); védjük meg (*secure*); ruházzunk be (*invest*); lépjünk partnerségre (*partner*).⁴⁷

A 2003-mas, 2016-os és 2020-as stratégiai dokumentumokhoz képest a biztonsági fenyegetések tekintetében új kihívásként, kockázatként került fókuszba az *európai biztonsági rend elleni direkt támadás*, ezzel egyértelműen utalva az európai területeket fenyegető orosz agresszióra. Szintén erre reagálva kiemeli, hogy az „ellenségesebb biztonsági környezet miatt óriási előrelépést kell tennünk és fokoznunk kell cselekvési kapacitásunkat és hajlandóságunkat”.⁴⁸ A Stratégiai Iránytű biztonság- és védelempolitikai, valamint hírszerzési és információs szempontú jelentőségét erősíti, hogy a dokumentum az EU a tagállamok szakszolgálataival közösen 2020-ban elkészített első teljes körű Európai Fenyegetettség Elemzés⁴⁹ eredményeire épült, amelyet a stratégiában lefektetettek szerint a következő években minimum háromévente, legközelebb 2022 végén felülvizsgálják és megújítanak.⁵⁰

Hírszerzési együttműködés szempontjából a Stratégiai Iránytű egyértelműen a védelmi cselekvési, illetve munkaterületek között említi a hírszerzési képességek fejlesztését, amely az ezirányú tevékenységek közül elsőként szerepel, *A korai előrejelzésünk, a hírszerzési képünk és a biztonságos kommunikációnk megerősítése* címmel.⁵¹ Újdonságként, a dokumentum a korábbiakhoz képest elsőként emeli ki az Egységes Hírszerző Elemző Képesség (SIAC)-⁵² rendszert az önálló stratégiai vízió, valamint a helyzetelemzési és -felismerési képességek fokozása érdekében. Mindazonáltal a stratégia nem részletezi, hogy milyen „erőforrások és a kapacitások bővítésével” kívánják a SIAC képességfejlesztését előmozdítani.⁵³ Az Iránytűben nem csupán a SIAC, de az EU Műholdközpontjának kapacitásfejlesztése is a 2025-ig kitűzött célok között

⁴⁴ Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m.

⁴⁵ Cian FitzGerald: *The Cost of Passivity. Can the Strategic Compass Guide the EU in an Era of Insecurity?* The Institute of International & European Affairs, 2022. február 3.

⁴⁶ Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m.

⁴⁷ Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m.

⁴⁸ Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m. 2.

⁴⁹ *EU Threat Analysis*.

⁵⁰ Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m. 27.

⁵¹ Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m. 21.

⁵² A Stratégiai Iránytű magyar fordításában az alábbi néven szerepel: *EU egységes információelemzési kapacitás (SIAC)*.

⁵³ Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m. 27.

van, amelyek együttesen kívánják erősíteni az EU Korai Előrejelző Rendszerét, az EWS-t, valamint földrajzi helyzetismeretét és tudatosságát.⁵⁴ A SIAC szerepének megerősítése tekintetében még két fontos aspektust érdemes kiemelni: egyrészt annak ellenére, hogy a SIAC – amely az EU Intcen polgári és az IntDir katonai hírszerzési kapacitásait integráló képesség – 2012 óta működik, a 2016-os globális stratégiában még nem említették név szerint, hiszen ott egyértelműen az EU Intcen volt a hírszerzés tekintetében meghatározó, kiemelt szervezeti egység, képesség; másrészt a Stratégiai Iránytű eredeti angol nyelvű szövegében a dokumentumban a SIAC-ra vonatkozó szövegrész ezen integrált hírszerzési képesség pozíciójának egy jóval erőteljesebb megerősítésére enged következtetni. Míg az angol szövegből az olvasható ki, hogy a SIAC a továbbiakban mint a tagállamok polgári és katonai szakszolgálatai számára egyedüli belépési/beviteli pontként fog szolgálni a stratégiai szintű hírszerzési adatszolgáltatásra, uniós hírszerzéshez való hozzájárulásra,⁵⁵ illetve ezirányú szerepét fogják erősíteni, a magyar szövegben ez az alábbiak szerint szerepel: „Meg fogjuk erősíteni a tagállamok polgári és katonai hírszerző és biztonsági szolgálataitól származó stratégiai hírszerzési hozzájárulások tekintetében egyedüli kapcsolattartó pontként szolgáló uniós egységes információelemzési kapacitás szerepét.”⁵⁶

A Stratégiai Iránytű szoros együttműködésben tárgyalja a kiberbiztonságot, az információbiztonságot, valamint a hírszerzést és az ahhoz kapcsolódó információmegosztást. A minősített és/vagy titkosított információcserék elősegítésére is megfogalmaz célkitűzést a dokumentum, amely felhívás jelleggel szorgalmazza új, illetve kiegészítő szabályok és rendelkezések életre hívását az információ- és kiberbiztonság jegyében.⁵⁷ A Stratégiai Iránytűnek szintén a védelmezésre vonatkozó cselekvési tervcsomag (*secure*) része tér ki a hírszerzésen túl az elhárítás fontosságára is, célul tűzve ki, hogy az Európai Unió még 2022-ben létrehoz egy „a külföldi információmanipuláció és beavatkozás kezelésére szolgáló eszköztárat”.⁵⁸ Ehhez kapcsolódóan a dokumentum azt az ambiciózus célkitűzést is megfogalmazza, hogy 2024-re minden a közös biztonság- és védelempolitika keretében működő uniós misszió és művelet rendelkezni fog ezzel az elhárításhoz kapcsolódó eszköztárral, ennek használatának képességeivel. Ez nem csupán azt jelenti tehát, hogy az EU erre szakosodott szakértői létrehozhatnak egy ilyen eszköztárat, hanem azt is, hogy a KBVP keretében misszióba, illetve műveletbe kivezényelt civil szakértők, rendőri és katonai erők legalább egy része telepítés előtt, vagy azt követően ezirányú (ki)képzésben is részesülnek. Így válhat(na) teljes körű hírszerzési képességgé a missziók és műveletek esetében a 2024-ig telepített elhárításra fókuszáló eszközrendszer mint kapacitás.

A terrorizmus témaköre, amely az utóbbi évtizedekben a legtöbb úgynevezett kooperatív momentumot biztosította a hírszerzési együttműködés erősítéséhez, szintén a védekezéshez kapcsolódó munkaterületnél kerül fókuszba a stratégiában.

⁵⁴ Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m. 27.

⁵⁵ „We will reinforce the role of the EU Single Intelligence Analysis Capacity as a single entry point for strategic intelligence contributions from Member States’ civilian and military intelligence and security services.” Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m. 33.

⁵⁶ Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m. 21.

⁵⁷ Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m. 27.

⁵⁸ Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m. 28.

Mindazonáltal a terrorizmus elleni védekezést kifejezetten stratégiai partnereken és multilaterális együttműködések keretében látja hatékonyan adresszálhatónak az EU, tekintettel a terrorizmus és a radikalizáció transznacionális és globális szintű kockázatára. A stratégiai dokumentum az EU-delegációkkal kapcsolatosan célul tűzi ki, hogy a képviseleten dolgozó terrorellenes szakértők hálózatát megerősítsék.⁵⁹ Érdekessége ennek az elemnek, hogy a Stratégiai Iránytűben mindössze ezen az egy helyen, a terrorizmus elleni harc tekintetében emeli ki az EU harmadik országokban jelen levő képviselőit, amelyeket az uniós hírszerzési együttműködésekkel foglalkozó irodalom nagy része olyan kiaknázatlan képességként aposztrofál, amellyel az unió relatíve könnyedén tudná bővíteni hírszerzési kapacitásait.

Ezen túlmenően a partnerségek erősítésére fókuszáló cselekvési csomag, köztük a NATO-val, valamint egyéb bilaterális partnerekkel való kooperáció során is előrelépést jelenthet az elkövetkezendő néhány évben a Stratégiai Iránytűben lefektetett ezirányú fókusz az európai hírszerzési együttműködés tekintetében. A dokumentum a multilaterális és regionális partnerek közül az információmegosztás tekintetében egyértelműen a NATO, az ENSZ, illetve az EBESZ jelentőségét emeli ki, míg bilaterális tekintetben az Egyesült Államokat, Norvégiát, Kanadát, az Egyesült Királyságot, valamint Törökországot említi. A NATO-val való együttműködés esetén kiemelt szerepet kap az információmegosztás – minősített és nem minősített információk tekintetében –, valamint az elhárítás és a közös biztonsági értékelés, helyzetelemzés.⁶⁰ Míg az EU–ENSZ-együttműködés keretében elsősorban a missziók és műveletek tekintetében szorgalmazza az információmegosztást és az azokon alapuló közös koordinációt, az EBESZ esetében a válságövezetek és konfliktus sújtotta területeken való információmegosztás és bizalomépítés jelentőségét hangsúlyozza. A bilaterális partnerségek esetében az Egyesült Államok szerepét magától értetődő prioritásként, az első helyen emelik ki, amihez kapcsolódóan a Stratégiai Iránytű elsősorban „a külföldi információmanipulációval és beavatkozást” fontosságát hangsúlyozza. A regionális/európai hírszerzési együttműködés szempontjából szintén kiemelt fontosságú, hogy a stratégia további koordinációt szorgalmaz olyan országokkal, mint például Norvégia, amely az uniós hírszerzési együttműködés korai szakaszában is bekapcsolódott az egyirányú folyamatokba, vagy éppen az Egyesült Királyság, amelynek szakszolgálatai és szakértői éveken keresztül, és sok esetben még most is az uniós intézményekben dolgoznak.

4. Konklúzió

Az uniós hírszerzési együttműködés az 1990-es évek óta kisebb-nagyobb stagnáló időszakokkal, de lassan és folyamatosan fejlődött, intézményesedett. A 2001. szeptember 11-i terrortámadásokat követően a hírszerzési együttműködést transzatlanti és uniós perspektívában is a terrorizmus elleni harc határozta meg. A fejlődés, illetve a hírszerzési együttműködés előmozdítása, valamint az uniós biztonsági környezet

⁵⁹ Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m. 28.

⁶⁰ Az Európai Unió Tanácsa (2022): i. m. 39.

drasztikus megváltozása – 2014-es krími annexió, 2015-ös migrációs válság, 2015 és 2016-ban az európai nagyvárosokban elkövetett terrortámadások – sem tudta megintgatni azt az íratlan (és a lisszaboni szerződésben írásban is lefektetett) szabályt, hogy a nemzetbiztonság, hírszerzés és felderítés kizárólagos tagállami hatáskör. Az Európai Uniót ennek ellenére egy fejlődő pályán levő atipikus hírszerzési szereplőként tarthatjuk számon, hiszen az uniós döntéshozatal kormányközi és egyben bizonyos esetekben szupranacionális mivolta miatt olyan információigénnyel rendelkezik, amely különösképpen a kül- és biztonságpolitika, valamint a biztonság- és védelempolitika területén jelentkezik erőteljesen, és amely kizárólag hírszerzés, felderítés és ezeken alapuló helyzetelemzés alapján elégíthető ki.

Az uniós döntéshozatalhoz szükséges információigényre adott válasz aktuálisan két forrásból származhat: nyílt információszerezés során megszerzett adatokból, valamint a tagállamok szakszolgálatai által az unióval önkéntes alapon megosztott információkból. Az uniós kül- és biztonságpolitika sajátos természetű tevékenységeiből és képességeiből, mint tényfeltáró csoportok munkájából, missziók és műveletek, valamint harmadik országban működő EU-delegációk szintén nagyban hozzájárulnak az uniós döntéshozatali információigény kielégítéséhez, azonban titkos információgyűjtést egyetlen uniós szervezeti egység sem végezhet. Ez utóbbi típusú forrásokból származó információk szintén nyílt információszerezésnek számítanak, azonban egyedi jellegükből adódóan olyan forráscsoportot képviselnek, amely egyedülálló lehetőségeket biztosít az EU-s döntéshozók információigényének kielégítésére, valamint az EU mint globális szereplő helyzetismeretének és helyzet tudatosságának erősítésére.

Az uniós hírszerzési együttműködés erősödése, illetve annak esetleges önálló titkos információgyűjtésre való képességének fejlesztése egyértelműen ugrásszerű lépés lenne az integráció irányába, egy egészen föderális jellegű/természetű együttműködést vonva maga után. A stratégiai környezet, dokumentumok, valamint a fennálló intézményrendszer és képességek alapján, uniós szinten egyszerre beszélhetünk egy korlátozott lehetőségekkel és eszközökkel rendelkező, de egyben többszörösen összetett hírszerzési környezetről. Egyrészt az első szempont egyszerűsíti az uniós hírszerzéssel foglalkozó képességek, szervezeti egységek munkáját, hiszen a tagállami szuverenitás, illetve a nemzeti érdekek nyomán a rendelkezésre álló információgyűjtésre alkalmas eszközök száma a nyílt forrásból való információszerezésre, valamint a tagállamok által önkéntesen megosztott minősített adatokra korlátozódik. Másrészt az EU-n belül a hírszerzési környezet többszörösen összetett, fúziós jelzővel is illetett jellegét több különböző tényező adja:

- nemzetköziség, nyelvi diverzitás;
- különböző hivatásrendek fúziója, együttműködése;
- eltérő szakszolgálati kultúrák;
- a kormányzati és közszférában nemzeti szinten megjelenő feladatmegosztástól különböző hivatali rend.

Ezt a többszörösen összetett, integrált és bonyolult hírszerzési kultúrát és együttműködést egy fiktív példával kívánom illusztrálni: Az EU Katonai Törzsének Hírszerzési Igazgatóságán dolgozó, egy belga nemzeti/katonai szakszolgálat által kirendelt szakértő egy palesztin téma kapcsán együtt dolgozik, közös helyzetelemzést végez

egy New Yorkban, az EU ENSZ-hez akkreditált állandó képviselőjén dolgozó biztonsági-elemzői háttérrel nem rendelkező beosztott szakdiplomatáival, aki az ENSZ Biztonsági Tanács Közel-Kelettel kapcsolatos kérdéseivel foglalkozik, valamint egy a palesztin területeken működő EUPOL COPPS rendőri támogató misszióban szolgáló finn rendőrtisztrel. A közös cél, hogy az esetleges uniós döntéshozatalhoz szükséges helyzetelemzést készítsék el. Ezen különbségekből adódó nehézségeket felismerve 2019-ben – korábbi francia javaslatra – megalakult az Intelligence College Europe (ICE), amely inkább tudásmegosztó hálózatként/platformként funkcionál, mint tényleges akadémiaként, azonban amelynek célja és lehetősége lehet, hogy hosszú távon alakítani tudja a közös uniós hírszerzési kultúrát.⁶¹

2022-ben az oroszok Ukrajna elleni indított háborúja alapjaiban rengette meg az uniós tagállamok biztonságérzetét, évtizedek óta először háborús helyzet alakult ki közvetlenül az EU határán. Az orosz agresszió soha nem látott módon összekovácsolta a transzatlanti és uniós közösséget. A hadműveleti és harcászati szintű feldeírítás, valamint a kiberképességek fejlesztésének szükségessége lehet az egyik olyan kapacitásfejlesztési irány, amely közvetlenül az ukrán háború, illetve annak közelsége miatt rövid időn belül meghatározhatja az uniós hírszerzési együttműködés jövőjét. A titkos információgyűjtés természetéből és az ezzel való föderális irányba való elmozdulással az uniós hírszerzési együttműködés ilyen minőségű fejlődése azonban még a szomszédos ukrán háború árnyékában is valószínűtlennek tűnik. Különös tekintettel igaz ez abban az esetben, ha visszatekintünk a közös EU-hadsereg kapcsán folytatott évtizedes vitára, amelyet az EU Stratégiai Iránytű névre keresztelt védelmi stratégiájában nem említettek. A Stratégiai Iránytűben azonban többszörösen is kihangsúlyozottak szerint ennél jóval valószínűbbnek tűnhet egy a NATO és az Európai Unió közötti magasabb szintű, akár többoldalú hírszerzési, helyzetelemzési és korai előrejelző rendszerhez kapcsolódó együttműködés létrejötte, amely további uniós tagállamok, például Svédország és Finnország esetleges NATO-csatlakozása során minden korábbinál nagyobb relevánsabb lehetne.

Felhasznált irodalom

- Beke József: Az Európai Unió hírszerző képességének technikai támogatása. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 6. (2018), 2. 56–68. Online: http://epa.niif.hu/02500/02538/00023/pdf/EPA02538_nemzetbiztonsagi_szemle_2018_02_056-068.pdf
- Benedek Márta: A hírszerzési együttműködés európai lehetőségei. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2. (2014), 3. 88–101. Online: http://epa.oszk.hu/02500/02538/00006/pdf/EPA02538_nemzetbiztonsagi_szemle_2014_03_088-101.pdf
- EEAS: *Federica Mogherini Announces Senior Appointments in the EEAS* (2019. szeptember 5.). Online: www.eeas.europa.eu/eeas/federica-mogherini-announces-senior-appointments-eeas_en
- EU Biztonsági Stratégia. 2003. Online: www.internationaldemocracywatch.org/attachments/307_European%20Security%20Strategy.pdf

⁶¹ Pronk–Korteweg (2021): i. m.

- EU Intelligence Analysis Centre (EU INTCEN): *Fact Sheet* (2015. február 5.). Online: www.gdr-elsj.eu/wp-content/uploads/2016/01/20150206_factsheet_eu_intcen_en.pdf
- Európai Bizottság: *A Bizottság Közleménye az Európai Parlamentnek, az Európai Tanácsnak, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. A biztonsági unióra vonatkozó uniós stratégia.* COM(2020) 605 végleges (2020. július 24.). Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0605&from=EN>
- Európai Unió: *Közös jövőkép, közös fellépés: Erősebb Európa. Globális stratégia az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájára vonatkozóan* (2016). Online: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_hu_pdf
- Az Európai Unió Tanácsa: *A biztonság és a védelem területére vonatkozó stratégiai iránytű* (2022. március 21.). Online: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7371-2022-INIT/hu/pdf>
- European Defence Network: *The European Union Military Staff – Intelligence Directorate* (2021. március 14.). Online: <https://e-d-n.eu/index.php/2021/03/14/the-european-union-military-staff-intelligence-directorate/>
- European Parliament: *Parliamentary Questions 4 June 2021 Answer Given by High Representative/Vice-President Borrell on Behalf of the European Commission* (2021. június 4.) Online: www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-001243-ASW_EN.html
- European Union: *A Strategic Compass for Security and Defence. For a European Union that Protects its Citizens, Values and Interests and Contributes to International Peace and Security* (2022). Online: www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf
- Fägersten, Björn: *Intelligence and Decision-Making within the Common Foreign and Security Policy.* Swedish Institute for European Policy Studies, 2015. Online: www.sieps.se/en/publications/2015/intelligence-and-decision-making-within-the-common-foreign-and-security-policy-201522epa/
- Fägersten, Björn: *For EU Eyes Only? Intelligence and European Security.* Brief Issue. Paris, European Union Institute for Security Studies (EUISS). 2016. Online: <https://doi.org/10.2815/674916>
- Fiott, Daniel (szerk.): *European Sovereignty: Strategy and Interdependence.* Chaillot Paper/169. Paris, European Union Institute for Security Studies (EUISS), 2021. Online: <https://doi.org/10.2815/231962>
- FitzGerald, Cian: *The Cost of Passivity Can the Strategic Compass Guide the EU in an Era of Insecurity?* The Institute of International & European Affairs, 2022. február 3. Online: www.iiea.com/blog/the-cost-of-passivity-can-the-strategic-compass-guide-the-eu-in-an-era-of-insecurity
- Lakatos Zsolt: *Az Európai Unió hírszerzésének jelenlegi helyzete és kihívásai. Hadtudomány*, (2013), 1–2. 13–22. Online: <https://tudasportal.uni-nke.hu/xmlui/handle/20.500.12944/1872>
- Marosi Zsuzsanna: *Az Európai Unió hírszerzési együttműködésének helyzete és lehetőségei. Nemzetbiztonsági Szemle*, 5. (2017), 2. 5–18. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/nbsz/article/view/1712>

- Márton Balázs: Fúziós központok az Európai Unióban – A bűnügyi és biztonsági információmegosztás uniós intézményei. *Hadtudomány*, 9. (2021), 2. 3–19. Online: <https://doi.org/10.32561/n.sz.2021.2.1>
- Molnár Anna: *Az Európai Unió külkapcsolati rendszere és eszközei*. Budapest, Dialóg Campus, 2018.
- Pronk, Danny – Claire Korteweg: *Sharing the Burden, Sharing the Secrets. The Future of European Intelligence Cooperation*. Clingendael Reports. The Hague, Clingendael, 2021. Online: www.clingendael.org/sites/default/files/2021-09/EU-intelligence-cooperation.pdf
- Várhalmi A. Mikós: *A nemzetbiztonsági szolgálatok meghatározó jelentőse a Magyar Köztársaság 21. századi biztonsági rendszerében*. Doktori értekezés. Budapest, ZMNE, 2010. Online: <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12208/ertekezes.pdf;jsessionid=BC328EE052472621DF94A-23C9F6DEBC8?sequence=1>

Kovács Zoltán¹

A rendfenntartó szervek 21. századi kihívásai

Kiberbiztonság a 21. században

The Challenges of Law Enforcement Agencies in the 21st Century

Cybersecurity in the 21st Century

A 21. század elején a rendfenntartó szervek számos kihívással szembesülnek. Ezek között van olyan, amely újonnan jelentkezett, a teljes világon átrohanva, alapjaiban változtatva meg mindannyiunk életét, mint a Covid–19 miatti pandémiás helyzet. Van olyan, amely régóta meglévő, de ma is aktuális probléma, mint a migráció. De van olyan is, amely nem olyan régi gyökerű, de azért már jó pár éve velünk van, ilyen a kiberbiztonság. 2021. szeptember 23-án tartott „A rendfenntartó szervek 21. századi kihívásai” című workshopon ezek közül többről is tartottak előadást a felkért szakemberek. Jelen cikk a kiberbiztonsággal kapcsolatos kihívásokról szóló előadás anyagát tartalmazza. Példákon keresztül mutatja be a kiberbiztonság jelentőségét és néhány fontosabbat azok közül a tendenciák közül, amelyek a napjainkban jellemzik azt. Foglalkozik a Covid–19, az összekapcsolt hálózatok, felhőalapú szoftverek, növekvő adatmennyiség, valamint a mesterséges intelligencia és gépi tanulás hatásával a kiberbiztonságra.

Kulcsszavak: kiberbiztonság, mesterséges intelligencia, felhő, Covid–19, kibertámadás

The law enforcement agencies had to face several challenges in the beginning of the 21st century. Some of these are new, sweeping across the world, fundamentally changing everyone’s life, like the Covid-19 pandemic. There is another challenge, the migration, which is still relevant today. However, there is another, which is not as old as migration, but has appeared several years ago. This is cybersecurity. In the workshop, called „The Challenges of Law Enforcement Agencies in the 21st Century” the invited speakers held several presentations about these issues and other challenges. This

¹ Biztonsági igazgató, Vodafone Magyarország Zrt.; tanársegéd, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Bűnügyi, Gazdaságvédelmi és Kiberbűnözés Elleni Tanszék, e-mail: zkovacs.24@gmail.com

article contains the material of the presentation on the challenges of cybersecurity. It emphasizes the importance of cybersecurity and some important trends through examples that characterise it today. The article addresses the impact of Covid-19, connected networks, cloud computing, growing amount of data, artificial intelligence and machine learning on cybersecurity.

Keywords: cybersecurity, Artificial Intelligence, cloud, COVID-19, cyber attack

1. Bevezetés

Jelen cikk „A rendfenntartó szervek 21. századi kihívásai” című workshopra készült előadás anyagát tartalmazza. Amint az a workshopon részt vevő előadók előadásából is plasztikusan kiderült, a rendfenntartó szervek nagyon sok és szerteágazó kihívással szembesülnek a 21. század elején.

Ezek között vannak olyan, a pandémiás helyzettel kapcsolatos feladatok, amelyek az elmúlt évszázadban egyáltalán nem voltak jelen a rendfenntartó szervek munkájában, az elmúlt években ez azonban amellest, hogy a világ minden más tevékenységére hatást gyakorolt, a rendfenntartó szervek munkáját is nagymértékben befolyásolta.

A 21. század kihívásai közül talán a kiberbiztonságiak jelennek, jelentek meg eddig a legmarkánsabban, ezek okozták a legnagyobb „fejtörést”, ezek igényelték, igénylik a legtöbb új képzést, a korábbi gondolkodásmód jelentős átalakítását. A pandémiás helyzet azonban erre is óriási kihatással volt, ezt is alapjaiban változtatva meg.

Jelen cikk kereteit messze meghaladja a kiberbiztonsági kihívások teljes körű bemutatása, így azok közül csupán a szerző által legfontosabbnak ítélteteket emeli ki. Azon legfontosabbakat, amelyek talán – a szerző megítélése szerint mindenképpen – a legnagyobb hatással vannak a rendvédelmi szervek munkájára. Ennek során az alábbi kérdésekkel foglalkozik:

- a Covid–19 hatása a kiberbiztonságra;
- összekapcsolt hálózatok, felhőalapú szoftverek, növekvő adatmennyiség hatása;
- AI és gépi tanulás hatása.

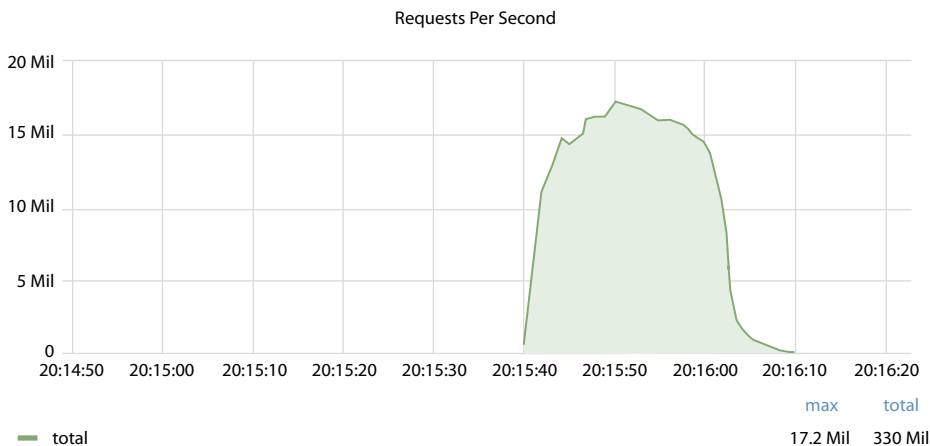
Jelen cikk – összhangban a workshop gondolatvilágával és a fentebb megfogalmazottakkal – elsősorban problémafelvető és nem problémamegoldó. Ennek megfelelően tartalma a főbb hatások ismertetésére és a kihívások megfogalmazására terjed ki.

2. Példák és trendek a közelmúltból

Számtalan példát lehetne hozni hétről hétre a kibertámadásokra, ezekből a szerző kettőt ragadott ki véletlenszerűen. Ezek azonban nagyon jól jellemzik a probléma súlyát, és megmutatják a kibertérben jelentkező veszélyek hatásait mindennapjainkra és a rendfenntartó szervek munkájára egyaránt. 2021 augusztusában történt két incidens, amelyet a workshopon a szerző példának hozott fel:

Mirai botnet DDoS támadás pénzügyi iparági szereplő ellen²

A Cloudflare nevű cég tette közzé, hogy az eddigi legnagyobb mértékű, úgynevezett volumetrikus elosztott szolgáltatás-megtagadásos támadást (DDoS³) észlelte, amely egy meg nem nevezett pénzügyi iparágban működő szereplő ellen irányult. A támadást egy botnet,⁴ a Mirai botnet⁵ segítségével hajtották végre. A támadás során mért csúcsebbség 17,2 millió lekérdezés/másodperc (*request/second*, rps) volt, amely 3-szor nagyobb a korábban észlelt és mért eddigi legnagyobb mértékű támadásnál. A támadás lefolyását mutatja az alábbi, 1. ábra.



1. ábra: Az eddigi legnagyobb volumetrikus DDoS támadás lefolyása

Forrás: Lakshmanan (2021): i. m.

A támadásban több mint 20 ezer fertőzött eszköz vett részt, amelyek világszerte 125 országban voltak megtalálhatók. Ezek mintegy 15%-a négy országban, Indonéziában, Brazíliában, Vietnámban és Ukrajnában működött.

² Ravie Lakshmanan: Cloudflare Mitigated One of the Largest DDoS Attack Involving 17.2 Million rps. *The Hacker News*, 2021. augusztus 20.

³ DDoS: *Distributed Denial of Service*.

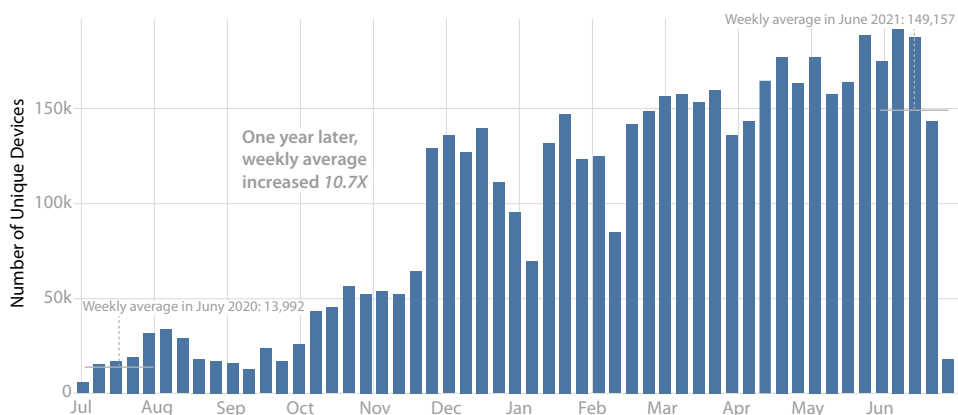
⁴ Botnet: A „robot” és a „network” szavak összevonásával létrehozott kifejezés. Jelentése: botokkal fertőzött számítógépek (IT-alapú eszközök) halmaza. A bot egy rosszindulatú szoftver, amely parancsokat kap egy mester géptől. Ez a „bot” elnevezés a régi Internet Relay Chat (IRC) csevegőszolgáltatásból származik, ahol a felhasználók úgynevezett „botokat” fejleszthetnek, amelyek életben tudják tartani a csatornákat. A számítógép akkor fertőződik meg, amikor egy féreg vagy vírus telepíti a botot, vagy amikor a felhasználó meglátogat egy rosszindulatú webhelyet, amely kihasználja a böngésző sebezhetőségét.

⁵ A Mirai egy rosszindulatú program, amely a Linuxot futtató hálózati eszközöket távvezérelt botokká alakítja, amelyek a botnet részeként használhatók nagyszabású hálózati támadásokban. Elsősorban az online fogyasztói eszközöket célozza meg, például az IP-kamerákat és az otthoni routereket.

Az USA-beli T-Mobile-tól több mint 50 millió ügyféladatot lopott el egy 21 éves hacker⁶

Egy hacker egy nem megfelelően védett routeren keresztül bejutott a Washington államban található adatközpontba, és ott az USA-beli T-Mobile szolgáltató több mint 100 szerveren tárolt adataihoz fért hozzá. Több mint 50 millió személyes adatot sikerült megszereznie a távközlési vállalat szervereiről. Köztük olyan érzékeny adatokat, mint név, születés időpontja, társadalombiztosítási szám, de hozzáfért a felhasználó által használt előfizetéshez tartozó készülék IMEI⁷- és SIM⁸-kártya IMSI⁹-kódjához is.

A két kiragadott példát követően érdemes néhány trendről is szót ejteni. A Fortinet kiberbiztonsági cég által 2021 augusztusában közzétett *Global Threat Landscape Report*¹⁰ című időszakos dokumentumban található az alábbi, 2. ábra, amely a detektált zsarolóvírusok számát mutatja a 2020 júliusa és 2021 júniusa közötti időszakban.



2. ábra: Zsarolóvírus-detektáció az elmúlt 12 hónapban

Forrás: Fortinet (2021): i. m.

A kibervédelmi szakemberek korábban azzal számoltak, hogy a zsarolóvírusok a 2010-es évek második felében látott megjelenésüket és kiugró elterjedésüket követően továbbra is fennmaradnak a kibertámadók arzenáljában, ám számosságuk visszaáll egy jóval alacsonyabb szintre. Bár a visszaesés valóban be is következett, ám mint a 2. ábrán látható, az elmúlt évben ismét jelentősen megnőtt a zsarolóvírusos támadások száma, átlagosan 10,7-szer annyi támadást detektáltak 2021. júniusában, mint egy évvel korábban. Ennek egyik oka talán éppen a pandémiás helyzet okozta

⁶ Mitchell Clark: Hacker Claims Responsibility for T-Mobile Attack, Bashes the Carrier's Security. *The Verge*, 2021. augusztus 26.

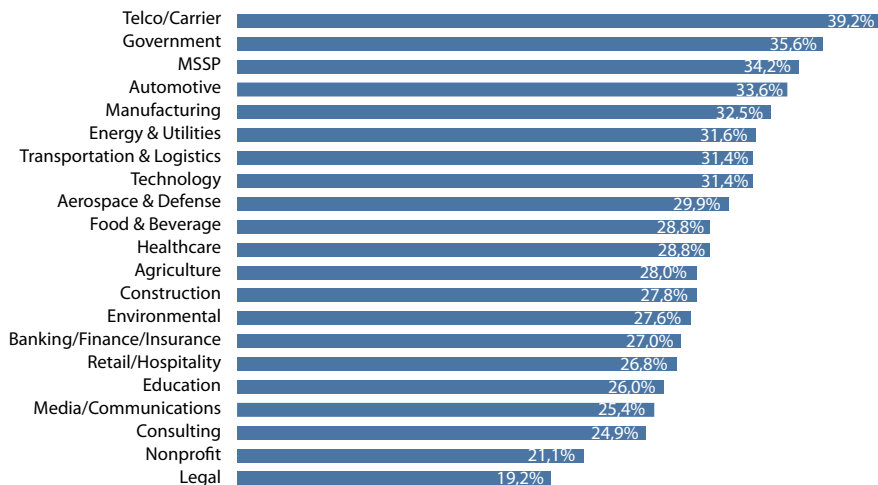
⁷ IMEI: *International Mobile Equipment Identity*, nemzetközi mobilkészülék-azonosító, a mobiltelefon-készülékek egyedi azonosítószáma.

⁸ SIM: *subscriber identity module*, előfizetői azonosító modul, ez tárolja az előfizető azonosítására hivatott egyedi azonosítót.

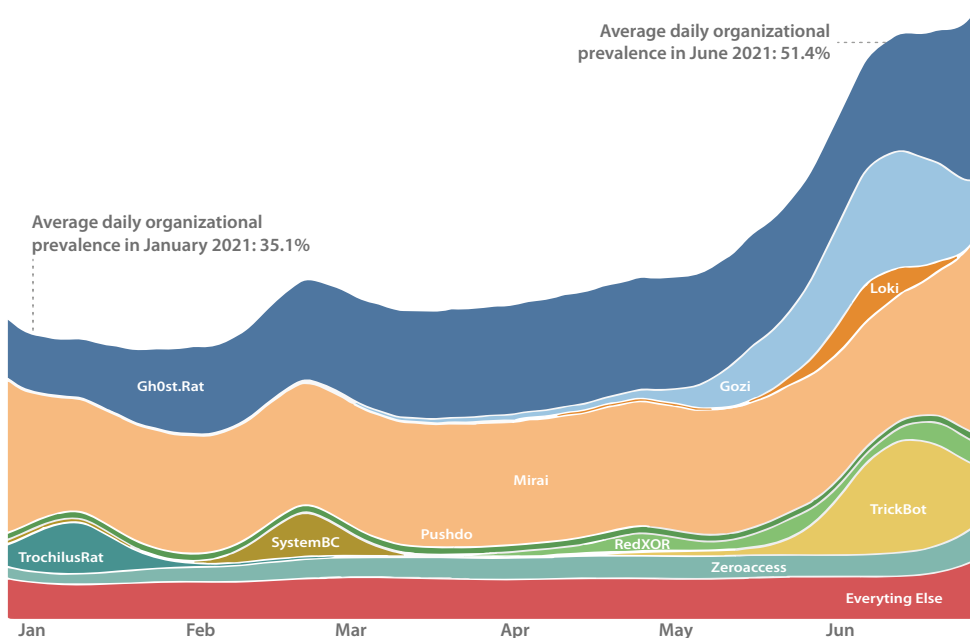
⁹ IMSI: *International Mobile Subscriber Identity*, nemzetközi mobil előfizető azonosító, a SIM-kártyához rendelt egyedi azonosító szám.

¹⁰ Global Threat Landscape Report. A Semiannual Report by FortiGuard Labs. *Fortinet*, 2021. augusztus.

változás a világban, amely a kibertérre, és az abban tapasztalható veszélyek változására is alapvetően rányomta bélyegét. Erről a későbbiekben még bővebben is esik szó. Az alábbi 3. ábra mutatja a tanulmány készítői által 2021. első félévében észlelt zsarolóvírusos támadások megoszlását iparágak szerint.



3. ábra: Zsarolóvírusos támadások megoszlása iparágak szerint 2021. első félévében
 Forrás: Fortinet (2021): i. m.

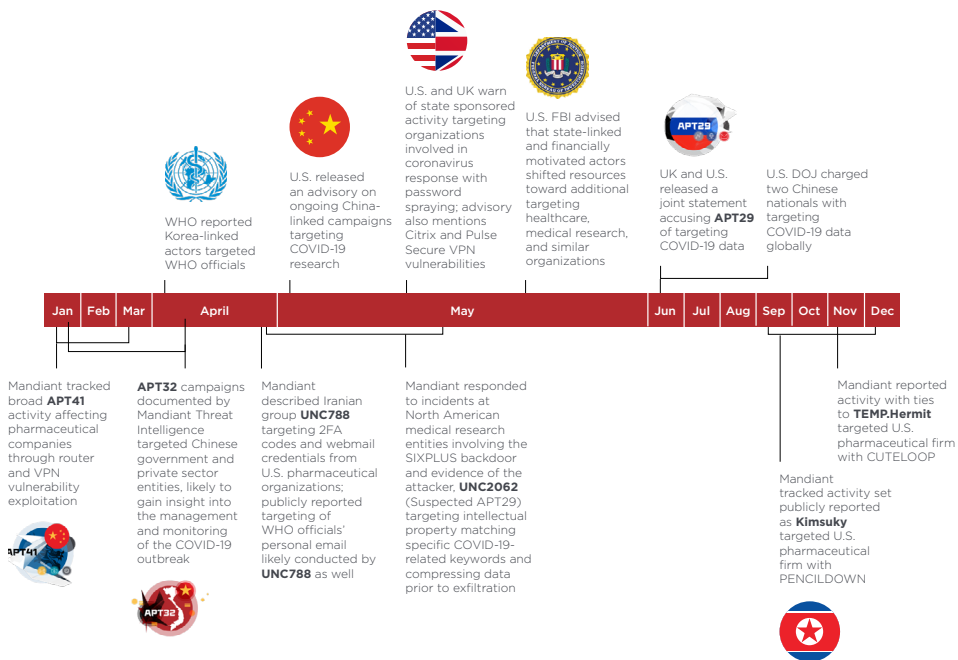


4. ábra: Botnet-detektáció 2021. első félévében
 Forrás: Fortinet (2021): i. m.

A fenti ábra jól mutatja, hogy a telekommunikációs ipar és a kormányzat voltak elsősorban a zsarolóvírusos támadások célpontjai, míg a más típusú kibereszközökkel egyébként erősen támadott egészségügy és oktatás ebben a félévben lényegesen kevesebb zsarolóvírusos támadást szenvedett el az előzőkhez képest.

Egy másik aggasztó jelenség, amint az az első példából is jól látszott, az úgynevezett botnetek terjedése. Ennek trendjét szintén jól mutatja az alábbi, 4. ábra. A 4. ábrán látható sávok szélessége reprezentálja, hogy az adott botnetet hány szervezetnél detektálták 2021 első félévében. Ebből jól látszik, hogy a fenti példában bemutatott Mirai mellett a Gh0st.Rat nevű botnethálózat játszik még kiemelkedő szerepet a kibertámadások során.

Az elmúlt években a Covid–19 a világ minden területére rányomta a bélyegét. Nincs ez másképp a kibertérrel sem. Ennek egyik releváns példáját mutatta be a FireEye nevű cég szokásos évi értékelő jelentésének, az *M-Trends*-nek 2021-es számában. A Covid–19 elleni vakcina kifejlesztése minden ország számára nemzetbiztonsági és gazdasági szempontok alapján is kiemelt kérdés volt. Épp ezért a vakcina fejlesztésének legintenzívebb időszakában, 2020-ban jelentős, ezt célzó ipari kémkedés folyt a kibertérben is. Ennek kiemelt és a FireEye cég által megismert eseteit mutatja be az alábbi, 5. ábra.



5. ábra: Covid–19-kutatásokat célzó, államilag támogatott kibertámadások
 Forrás: FireEye–Mandiant: *M-Trends 2021. Special Report (2021)*.

3. A rendfenntartó szervek főbb kiberbiztonsági kihívásai

Az előző fejezetben ismertetett két kiragadott példa és néhány kiberbiztonsági trend szemléletesen bemutatta, hogy a 21. század elejének egyik legnagyobb kihívását a kiberbiztonság jelenti mindannyiunk, így a rendfenntartó szervek számára is. A kiberbiztonsági kihívásokat sokféle jellemző szerint lehetne csoportosítani, rengeteg olyan aktuális trendet lehetne felvázolni, amelyek akár jelentősen hatnak, hathatnak a rendfenntartó szervek munkájára. A workshop előadásainak időkerete természetesen nem tette lehetővé a mély, mindenre kiterjedő elemzést, magának a workshopnak sem ez volt a célja, így a szerző önkényesen három olyan témakört emelt ki az előadásában, amelyek szerinte talán a legnagyobb hatást gyakorolhatják az említett szervek munkájára. Ezek az alábbiak voltak:

- a Covid-19 hatása a kiberbiztonságra;
- összekapcsolt hálózatok, felhőalapú szoftverek, növekvő adatmennyiség hatása;
- mesterséges intelligencia és gépi tanulás hatása.

3.1. Covid–19-kihívások

A pandémiás helyzet kiberbiztonságra vonatkozó hatásait az előző fejezet vége már felvezette. Attól azonban sokkal szerteágazóbb hatásai voltak, hogy csupán az oltóanyag kapcsán jelentkező, kibertérben elkövetett kémkedést emeljük ki. A Covid–19 kibertérre és a kiberbiztonságra gyakorolt hatásával sok cikk, blogbejegyzés stb. foglalkozik.¹¹ Az általuk leírt hatások közül a rendfenntartó szervek szemszögéből talán az alábbiak emelhetők ki:

- Geopolitika helyett teljesen *globális hatás a kibervédelemre.*

A kibertérben jól tudjuk, hogy nincsenek határok. Az olyan jelenségek, mint a bankkártyákkal való visszaélések vagy a nigériai csalás korábban is globálisak voltak. Azonban eddig az államilag támogatott kibertámadások kapcsán jelentős részben geopolitikai hatások voltak felfedezhetők. Valamilyen kisebb térségben kialakult probléma, egymáshoz ellenségesen álló országok konfliktusai sok esetben kiterjedtek a kibertérre is. Legtöbbször a beszélt nyelv miatt ez a kiberbűnözésre is igaz volt. A Covid–19 ezt is jelentősen befolyásolta, ahogy az az 5. ábrán is látható. Ma már sokkal inkább beszélhetünk globális hatásról, akár az államilag támogatott kibertámadások kapcsán is.

¹¹ Például Impact of COVID-19 on Cybersecurity. *Deloitte*, (é. n.); ENISA: *COVID19: Stronger Together in Fighting Cyber Threats* (2020); Leonid Grustniy: The Great Lockdown: How COVID-19 has Affected Cybersecurity. *Kaspersky*, 2021. március 24.; Bernardi Pranggono – Abdullahi Arabo: COVID-19 Pandemic Cybersecurity Issues. *Internet Technology Letters*, 4. (2021), 2. 1–6; Tabrez Ahmad: *Corona Virus (COVID-19) Pandemic and Work from Home: Challenges of Cybercrimes and Cybersecurity*. 2020.

- Vállalatok próbáltak alkalmazkodni – *a kibertámadók kihasználták a helyzetet.*

A Covid-19 hatásaihoz a vállalatok megpróbáltak alkalmazkodni. A munkavállalók jelentős részét *home office*-ből dolgoztatták, gyorsan és sokszor hiányos biztonsági elemekkel, beállításokkal tették elérhetővé számukra távolról a vállalati infrastruktúrát. Ez kedvező alkalom volt a kibertámadók részére is, hiszen sok esetben esetleges megoldásokkal, biztonságos, titkosított kapcsolat nélkül kezdtek el távolról dolgozni a korábban *home office*-t nem alkalmazó cégek. Ráadásul sokszor a munkavállalók is ismeretlen terepen mozogtak, így az ő megtévesztésük is lényegesen könnyebben ment ebben az időszakban. A támadók pedig kihasználták ezeket a – számukra nagyon kedvező – lehetőségeket.

- A globális járvány megváltoztatta az üzleti tevékenységet, és ennek eredményeként *változott a legtöbb vállalkozás támadási felülete és kockázati profilja*

Sok vállalatnak nemcsak azt kellett megszerveznie, hogy a munkát másképp tudják elvégezni a dolgozók, de sok esetben az üzleti modellen is változtatniuk kellett. Korábban a weben nem, vagy csak elhanyagolható mértékben termékeket, szolgáltatásokat kínáló cégek tevékenysége jelentős mértékben tevődött át az internetre. Ez azonban kockázati profiljukat is jelentősen befolyásolta, megváltoztatta, hiszen korábban nem ismert vagy kismértékű kockázatok értékelődtek fel számukra, a korábban használt kockázatelemzéseiket sok esetben alapjaiban kellett újragondolniuk.

- A támadási technikák nagyrészt ismertek voltak, de a *támadások kifinomultsága és a használt eszközök aránya változott.*

A pandemiás időszak alatt a kibertámadásokban használt támadó eszközök, technikák jelentős része már korábban is ismert volt. Ezen eszközök felhasználása volt az, ami a szakemberek számára újdonság volt. A támadásokat jobban előkészítették, azok kifinomultabbak lettek, a támadók igyekeztek azokat mindig hozzáigazítani a célpont aktuális eszközeihez, működési módjához stb.

3.2. Összekapcsolt hálózatok, felhőalapú szoftverek, növekvő adatmennyiség

A távközlési trendekről is számos tanulmány született, ezek közül a téma, azaz a rendfenntartó szervek szemszögéből vizsgálódva az egyik legrelevánsabb összegzés talán a *Nemzetbiztonság általános elmélete*¹² című könyv „Új technológiák hatása

¹² Dobák Imre (szerk.): *A nemzetbiztonság általános elmélete*. Budapest, NKE Nemzetbiztonsági Intézet, 2014.

a *hírszerzésre*” című fejezetében található. Ebben a leírásban, mint meghatározó távközlési megatrend, többek között megtalálható:

- a globalitás trendje;
- a mobilitás trendje;
- a konvergencia trendje;
- a szélessávú infrastruktúra előretörése;
- az elektronikus úton folytatott kommunikáció változása;
- a kommunikációs szokások változása;
- a technológiák konvergenciája;
- a növekvő adatmennyiség.

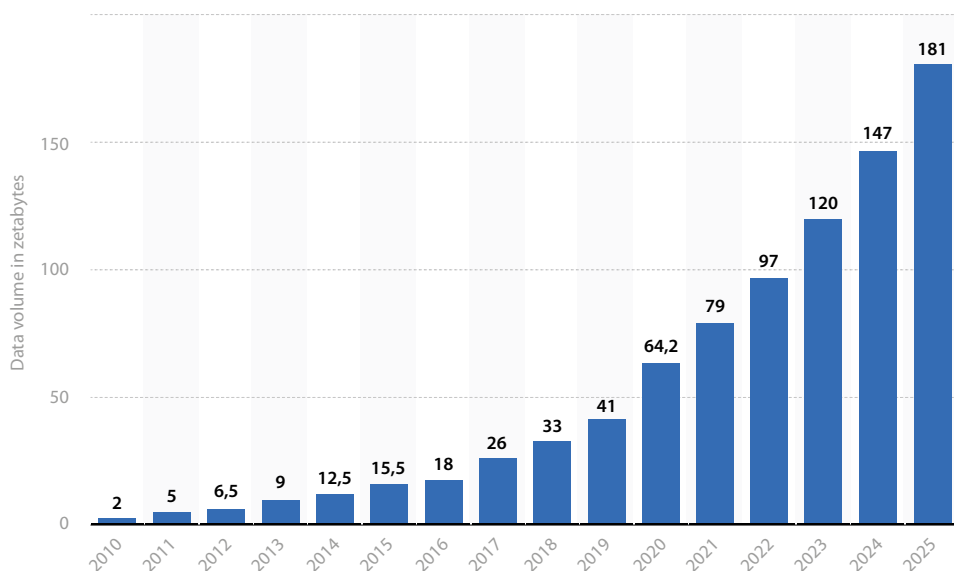
A fent említett felsorolásból talán az alábbi három dolgot érdemes kiemelni, amelyek a legnagyobb hatással lehetnek a rendfenntartó szervek munkájára.

A *hálózatok összekapcsolása* azt jelenti, hogy egyre több hálózat kapcsolódik egymáshoz, jellemzően az interneten keresztül, így azok kívülről, ártó szándékú emberek, csoportok számára is elérhetők, vagy legalábbis támadásra is alkalmas felületet nyújtanak. Ma már egy több telephellyel rendelkező vállalat, de akár állami intézmény is, minden telephelyén biztosítani akarja ugyanazokat az infokommunikációs lehetőségeket munkatársai számára a hatékony munkavégzéshez, amelyek a központi épületében megtalálhatók. Épp ezért az egyes telephelyeken telepített rendszereket is összeköti, amihez jellemzően az internetet mint legolcsóbb összeköttetési lehetőséget veszik igénybe. Természetesen lehetnek olyan rendszerek, amelyeket dedikált hálózattal kötnek össze, ám ezeknek csupán csekély száma nem rendelkezik publikus kijáráttal. Ezeknél a hálózatoknál ugyanis a külsős elektronikus levelezést és a weblérelést is biztosítani szokták. Ez viszont azt is jelenti, hogy a támadó bárhol lehet, nem kell hogy azonos országban vagy akár csak azonos földrészen legyen a megtámadottal. Ráadásul a támadók általában fedik a nyomaikat, például proxyszervereken keresztül jutnak el a célpontig. Ez pedig azt is jelenti, hogy az ellenük való védekezés és fellépés is nemzetközi összefogást igényel. Ez pedig csak jól kialakított és bejáratott nemzetközi együttműködéssel és közös fellépéssel lehetséges.

A *felhőalapú rendszerek és szoftverek* ma már megkerülhetetlenek. Az egyének, a kisebb-nagyobb vállalatok, de akár állami szervek is igénybe veszik ezeket. Ennek egyik fő oka a ráfordított pénzügyi erőforrás, hiszen ezek általában összességében kedvezőbb konstrukcióban érhetőek el, mintha mindent saját magunknak kellene megvásárolni, telepíteni, üzemeltetni a megfelelő tudású szakemberekkel stb. A másik fő oka, hogy a fejlesztők is jellemzően ilyeneket fejlesztenek. Egyre több olyan szoftver van, amelynek van valamilyen felhős lába (gondoljunk itt például a szinte mindenki által használt Microsoft termékekre, mint az Office365, Teams, OneDrive stb., valamint ezek integráltságára), de vannak olyan szoftverek is, amelyek kizárólag felhőalapon érhetőek el havi előfizetési díj ellenében. A felhőalapú rendszerek és szoftverek esetében azonban számos biztonsági kérdés is felmerül. Ilyenek például, hogy a szolgáltatónál ki és milyen feltételekkel fér hozzá az adatainkhoz, információinkhoz? A szolgáltató beszállítói, azaz harmadik felek hozzáférhetnek-e – és ha igen, akkor mikor és milyen feltételekkel – ezekhez? Mi történik, ha a szolgáltató rendszerét feltörik,

és adatainkat, információinkat innen szerzik meg? Vagy mi történik, ha a szolgáltató valamiért (például csőd miatt) lekapcsolja, vagy más ok (például fizetési vita) miatt elérhetetlenné teszi számunkra saját adatainkat, információinkat? Bár Magyarországon nagyon előremutató módon működik a kormányzati felhő, ettől még a rendfenntartó szervek találkozhatnak ezekkel a kérdésekkel, például egy magáncéggel kapcsolatos nyomozás során.

A *növekvő adatmennyiség* ma természetes velejárója az információs társadalomnak, amelyben élünk. Egyre több adatot termelünk, amelyet azután felhasználunk és újrahasznosítunk, így állítva elő újabb információkat. Ez az információs társadalom természetes működése. A világon előállított adatok mennyiségét és annak várható növekedését mutatja a Statista 2021-ben készített alábbi, 6. ábrája.



6. ábra: A világszerte létrehozott, rögzített, másolt és felhasznált adatok/információk mennyisége 2010 és 2025 között (zettabyte-ban)

Forrás: www.statista.com/statistics/871513/worldwide-data-created/

Ez pedig több oldalról is kihívások elé állítja a rendfenntartó szerveket. Egyrészt saját maguk is egyre több adatot állítanak elő, amelyeket fel kell dolgozzanak, tároljanak, továbbítsanak stb. Másrészt ezeket az adatokat meg kell védeniük az illetéktelenek általi hozzáféréstől, megszerzéstől, módosítástól vagy törléstől. Harmadrészt törvényes ellenőrzést végzőként ki kell ezekből válogatni a számukra relevánsakat és azokat fel kell tudni dolgozniuk, használniuk a munkájuk során.

Ráadásul a növekvő adatmennyiséget úgy állítjuk elő, hogy időről időre új eszközök, rendszerek, alkalmazások jelennek meg, amelyeket felhasználunk ehhez. Ez pedig mind a felhasználás, mind pedig a törvényes ellenőrzés oldaláról újabb és újabb kihívások elé állítja a rendfenntartó szerveket.

3.3. Szerepkörök, amelyekre gondolni kell

A fentiek alapján jól látszik, hogy a rendfenntartó szervezeteknek több szerepkörrel is számolniuk kell, amikor a 21. század kiberbiztonsági kihívásaival szembesülnek és kívánják azokat megoldani. Ezek a szerepkörök pedig az alábbiak:

- *Felhasználó*

Ez azt jelenti, hogy azokat az új lehetőségeket, amelyeket az egyre fejlődő technika kínál, a rendfenntartó szervek maguk is ki akarják használni. Hiszen ezek segítségével ők is gyorsabban, hatékonyabban, jobban képesek ellátni feladataikat. Ez csak úgy lehetséges, ha saját eszközeiket, rendszereiket és nem utolsósorban belső folyamataikat, eljárásrendjüket is időről időre megújítják. Ez pedig megfelelő szakértelmet, a szükséges beruházási és fenntartási költségek biztosítását, a működtető állomány ki- és továbbképzését is jelenti.

- *Saját rendszerek védelmét ellátó*

Ha a rendfenntartó szervek már rendelkeznek a fent is leírt hatékony eszközrendszerrel, akkor ezeket és az ezekben tárolt adatokat is meg kell védeniük. Ez azonban a hagyományos módszerekkel sok esetben nem vagy csak részben végezhető el. Egyrészt újabb és újabb támadási formákkal kell szembe nézni, amelyeknek sok esetben már a felismerése sem egyszerű. Másrészt a korábban említett felhőalapú rendszerek esetében a védekezés nem megoldható a hagyományos elvek mentén. Még abban az esetben is, ha állami szervezet szolgáltatja a felhőalapú rendszert (mint például hazánkban a NISZ Zrt.), akkor is a rendszer védelmét meg kell osztani, és ebben meg kell állapodni a szolgáltatóval. Mindezek mellett olyan kérdések is felmerülnek, amelyek a korábbi modellben, amikor minden eszköz és adat az adott szervezetnél volt, nem is léptek fel. Ilyenek például a harmadik felek (például karbantartást végző külső szolgáltatók) hozzáférése az adatokhoz, vagy a szolgáltató csődje esetén az adataink elérése.

- *Törvényes ellenőrzést végző*

Az új, internetes technológián alapuló, elsősorban felhőalapú rendszerek, alkalmazások megjelenése nemcsak a használat, de az ellenőrzés szempontjából is kihívások elé állítja a rendfenntartó szervezeteket. Ahogy azt a fenti, növekvő adatmennyiség kérdéskörnél már vázoltuk, ki kell tudni választani a releváns rendszereket, és meg kell oldani azok ellenőrzését. Ez több dolog miatt sem egyszerű. Egyrészt azért, mert az, hogy melyik országban melyik rendszer ellenőrzését érdemes, szükséges megoldani, eltérő lehet, hiszen eltérők a felhasználási szokások is. Míg például az Egyesült Államokban a Twitter rendkívül népszerű platform, addig Magyarországon alig akad

használója. Másrészt ezeket a rendszereket le kell tudni hallgatni. Ám amíg például a telefónia esetében jól bejáratott, szabványos ajánlások vannak ennek kialakítására, addig az internettechnológián alapuló hírközlést (is) biztosító rendszerek felépítése nagymértékben eltérhet egymástól, és nincsenek kész, polcra vehető megoldások. Ráadásul, ha még ki is alakít egy szervezet egy ilyen monitoringrendszert, lehet, hogy az akár rövid időn belül elavul az alkalmazott technológia változása vagy a felhasználók más platformra való áttérése okán. Harmadrészt a szolgáltatóval való együttműködés elengedhetetlen, ám ennek kikényszerítéséhez nincsenek meg a megfelelő, nemzetközi szintű szabályozók.

- *Állami rendszereket, védett vezetőket védő*

A fentebbi pontban már volt szó arról, hogy a rendfenntartó szerveknek saját rendszereik védelmét biztosítaniuk kell. Azonban feladatkörükből adódóan több-kevesebb feladatuk lehet védett intézmények vagy vezetők eszközeinek, rendszereinek védelme kapcsán is. Adott esetben egy megtörtént kiberbiztonsági incidens kivizsgálásában is részt kell venniük. Ez pedig speciális felkészültségű szakembereket és speciális eszközöket is igényelhet. E mellett a biztonságtudatos használat az egyik leghatékonyabb és nem utolsósorban legolcsóbb módja a kibervédelemnek. Így célszerű a védett intézmények és vezetők részére biztonságtudatossági képzéseket kialakítani és rendszeresen tartani.¹³

3.4. Mesterséges intelligencia (MI vagy AI)¹⁴ és gépi tanulás a kiberbiztonságban

Ma már a mesterséges intelligencia és a gépi tanulás azok közé a *buzzword*ök közé tartoznak, amelyeket lépten-nyomon hallhatunk. Ugyanakkor számos tudományos cikk, a témával foglalkozó fórum és blogbejegyzés foglalkozik a témával. Ma már elmondhatjuk, hogy a mesterséges intelligencia és a gépi tanulás is a mindennapok részévé vált a kiberbiztonságban, és sajnos nemcsak a védő, de a támadó oldalon is.

A védő oldalon megjelenő, mesterséges intelligenciával és gépi tanulással felvértezett eszközökről a gyártók is előszeretettel kommunikálnak, ám ezek hasznosságát, felhasználhatóságát a kibervédelemmel foglalkozó szakemberek is fel- és elismerik. Egy 2018-ban megjelent interjú szerint egy közepes méretű vállalat naponta körülbelül 200 ezer biztonsági eseménnyel találkozik.¹⁵ Ezek feldolgozása pedig csupán emberi erőforrással nem lehetséges. Egy 2021-ben megjelent tanulmány¹⁶ szerint a mesterséges intelligencia használatának a kiberbiztonságban az alábbi fő előnyei vannak:

¹³ Kovács Zoltán: *Az infokommunikációs rendszerek nemzetbiztonsági kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.

¹⁴ AI: *artificial intelligence* vagy MI: mesterséges intelligencia.

¹⁵ Dan Patterson: *How AI, IoT, and Big Data Will Shape the Future of Cybersecurity*. *TechRepublic*, 2018. augusztus 13.

¹⁶ Daniel Martin: *8 Benefits of Using AI for Cybersecurity*. *Cyber Management Alliance*, 2021. május 4.

A mesterséges intelligencia:

- idővel egyre többet tanul, így jól fogja ismerni az üzleti folyamatokat, a hálózati forgalmat, az ott zajló folyamatok normál viselkedését;
- azonosítja az ismeretlen fenyegetéseket, amelyeket az ember sok esetben nem ismer fel;
- sok adatot képes kezelni, így az egyre növekvő mennyiségű logot, riasztást, eseményt stb. is;
- jobb sérülékenységmentesítést biztosít, mert gyorsabb értékelést és felmérést biztosít;
- jobb általános biztonságot nyújt, mert rengeteg támadási formát képes felismerni és priorizálni azokat;
- csökkenti az ismétlődő folyamatokat, így fizikai és lelki terhelést is levesz a kiberbiztonsági szakemberekről;
- felgyorsítja az észlelési és válaszidőt, ezáltal jelentősen növeli a hálózat biztonságát;
- biztonságosabb hitelesítést biztosít, mert számos eszközt tud használni ehhez (például biometrikus azonosítások, CAPTCHA,¹⁷ *brute force*¹⁸ felismerés stb.)

A mesterséges intelligencia védő oldali használatával kapcsolatban a FireEye kiberbiztonsági cég 2018-as „FireEye Cyber Defense Summit 2018” című konferenciáján volt egy kerekasztal-beszélgetés. Ezen David Gunning, a DARPA¹⁹ mesterségesintelligencia-kutató programmenedzsere azt jósolta, hogy a kibervédelemben az úgynevezett Tier1 szintű operátorokat 5 éven belül kiváltja a mesterséges intelligencia. A Tier1 szintű operátorok azok a szakemberek, akik a riasztások, kiberbiztonsági események közvetlen és gyors feldolgozását végzik, vagy gyorsan lezárva az adott vizsgálatot (vagy mert ismert, vagy mert téves, azaz *fals positive* riasztás volt), vagy ha az további vizsgálatot igényel, akkor továbbítják azokat az úgynevezett Tier2 elemzőknek. Bár az Egyesült Államokban a Tier1 operátorok feladatköre meglehetősen egyszerű és jórészt betanított feladatokból áll, azért ez a jóslás így is jól szemlélteti a mesterséges intelligencia fejlődését és előretörését napjainkban.

A mesterséges intelligencia természetesen a támadó oldalon is megjelenik. A támadók a mesterséges intelligenciát – valamint annak részhalmozát, a gépi tanulást – is használják hatékonyabb, automatizáltabb, agresszívebb és összehangoltabb támadások indítására. Ezek segítségével ugyanis jobban fel tudják térképezni és meg tudják érteni, hogy a célpontszervezetek hogyan védik a rendszereiket. Erre példák az ügyfélszolgálatokon is használt nyelvi feldolgozó eszközök, amelyek a támadók kezében kifinomultabb adathalász levelek előállítását teszi lehetővé.²⁰

¹⁷ CAPTCHA: *Completely Automated Public Turing test to tell Computers and Humans Apart*, azaz teljesen automatizált nyilvános Turing-teszt a számítógép és az ember megkülönböztetésére. Ez egy olyan teszt, amely képes megkülönböztetni az emberi felhasználót a robottól (számítógéptől).

¹⁸ *Brute force*, magyarul nyers erő. Ez egy titkosításokkal, jelszóvédelemmel szemben alkalmazott támadási módszer, amely során minden lehetséges variációt kipróbál a jelszóra a támadó.

¹⁹ DARPA (*Defense Advanced Research Projects Agency*), az Egyesült Államok Védelmi Minisztériumának kutatásokért felelős részlege.

²⁰ Mercedes Cardona: *When Bad Guys Use AI and ML in Cyberattacks, What Do You Do? Security Roundtable*, (é. n.).

A támadók a támadás különböző szakaszaiban használják, használhatják a mesterséges intelligenciát. Így például az „önállóan működő kártékony kód elkészítéséhez és bejuttatásához, a hálózaton belüli terjedéshez, a védelmi technológiák intelligens megkerüléséhez, a kis méretű és alacsony sebességű adatlopáshoz vagy a felhasználó »élethű« szimulálásához stb.”²¹ A DarkWeb piacerein számos mesterséges intelligenciát és gépi tanulást használó hackereszközt kínálnak, és a kibertámadásokra egy ökoszisztéma épült fel, amelyben a támadást mint szolgáltatást²² is igénybe lehet venni.²³ A gyakorlati tapasztalatok is azt mutatják, hogy bizony, a támadó felek használják már ezeket a technológiákat.

A fentiek alapján napjainkban a mesterséges intelligencia használata a támadó és a védő oldalon is a gépek-gépek, sőt az intelligencia-intelligencia elleni küzdelemről szól. A 2019-ben megrendezett RSA konferencián, amely a világ legnagyobb kiberbiztonsági eseménye, az egyik előadásban élőben bemutatták a gyakorlatban is, milyen az, amikor mesterséges intelligenciával támadunk és mesterséges intelligenciával védekezünk. Bár a bemutató olyan volt, mint az 1990-es években, amikor a sakksoftvereket/robotokat játszották egymással, azért néhány dologra így is ráirányította a figyelmet. Az első, hogy ma már mindkét oldalon demonstrálható módon működik a technológia. A második, hogy mindkét oldalon hatékonyan fel is lehet használni ezt. A harmadik pedig az, hogy a bemutatottnál fejlettebb, egy vagy néhány, de adott feladat(ok)ra fókuszáló technológiával már rendelkezik mindkét oldal.

4. Összegzés, következtetések

A workshopon elhangzott előadáson és ebben a cikkben a fent leírtak alapján megállapítható, hogy a kiberbiztonság a rendfenntartó szervek számára a 21. század egyik legnagyobb kihívása. Egy folyamatosan változó, fejlődő kiberkörnyezetben kell több szerepkörben (felhasználó, saját rendszereit védő, törvényes ellenőrzést végző, védett intézmények, személyek eszközeit, rendszereit védő) feladatot ellátniuk, helyt állniuk. Mindezt olyan tényezők is jelentősen befolyásolják, mint a Covid-19, a mesterséges intelligencia fejlődése, no meg persze az állandóan fejlődő infokommunikációs eszközök, rendszerek.

Kiberbiztonság kérdéskörében rengeteg kérdés van, talán mindig több, mint amennyi válasz. Ahhoz, hogy ezekre a kihívásokra megfelelő és kellően gyors választ adhassanak a rendfenntartó erők, tudatos tervezésre, fejlesztésre és az állomány folyamatos képzésére van szükség. Mindezt úgy szükséges megtenniük, hogy a fent leírt szerepkörök mindegyikét egyaránt és megfelelő súllyal figyelembe kell venniük.

²¹ *The Next Paradigm Shift AI-Driven Cyber-Attacks*. Research White Paper. San Francisco – Cambridge, DarkTrace, 2018.

²² *Cyber-Attack-as-a-service (CAaaS)*.

²³ Keman Huang et al.: *Casting the Dark Web in a New Light: A Value-Chain Lens Reveals a Growing Cyber Attack Ecosystem and New Strategies for Combating It*. Massachusetts Institute of Technology, 2019.

Felhasznált irodalom

- Ahmad, Tabrez: *Corona Virus (COVID-19) Pandemic and Work from Home: Challenges of Cybercrimes and Cybersecurity*. 2020. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3568830>
- Impact of COVID-19 on Cybersecurity. *Deloitte*, (é. n.). Online: www2.deloitte.com/ch/en/pages/risk/articles/impact-covid-cybersecurity.html
- Cardona, Mercedes: When Bad Guys Use AI and ML in Cyberattacks, What Do You Do? *Security Roundtable*, (é. n.). Online: www.securityroundtable.org/when-bad-guys-use-ai-and-ml-in-cyberattacks-what-do-you-do
- Clark, Mitchell: Hacker Claims Responsibility for T-Mobile Attack, Bashes the Carrier's Security. *The Verge*, 2021. augusztus 26. Online: www.theverge.com/2021/8/26/22643277/t-mobile-hacker-data-leak-claims-responsibility-criticizes-security
- Dobák Imre (szerk.): *A nemzetbiztonság általános elmélete*. Budapest, NKE Nemzetbiztonsági Intézet, 2014.
- ENISA: *COVID19: Stronger Together in Fighting Cyber Threats* (2020). Online: www.enisa.europa.eu/topics/wfh-covid19/media/covid19-stronger-together-in-fighting-cyber-threats
- FireEye – Mandiant: *M-Trends 2021*. Special Report (2021). Online: www.arrow.com/ecs-media/16352/fireeye-rpt-mtrends-2021.pdf
- Global Threat Landscape Report. A Semiannual Report by FortiGuard Labs. *Fortinet*, 2021. augusztus. Online: www.fortinet.com/content/dam/fortinet/assets/threat-reports/report-threat-landscape-2021.pdf
- Grustniy, Leonid: The Great Lockdown: How COVID-19 has Affected Cybersecurity. *Kaspersky*, 2021. március 24. Online: www.kaspersky.com/blog/pandemic-year-in-infosec/39123/
- Huang, Keman – Michael Siegel – Keri Pearlson – Stuart Madnick: *Casting the Dark Web in a New Light: A Value-Chain Lens Reveals a Growing Cyber Attack Ecosystem and New Strategies for Combating It*. Massachusetts Institute of Technology, 2019. Online: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3459128>
- Kovács Zoltán: *Az infokommunikációs rendszerek nemzetbiztonsági kihívásai*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021.
- Lakshmanan, Ravie: Cloudflare Mitigated One of the Largest DDoS Attack Involving 17.2 Million rps. *The Hacker News*, 2021. augusztus 20. <https://thehackernews.com/2021/08/cloudflare-mitigated-one-of-largest.html>
- Martin, Daniel: 8 Benefits of Using AI for Cybersecurity. *Cyber Management Alliance*, 2021. május 4. Online: www.cm-alliance.com/cybersecurity-blog/8-benefits-of-using-ai-for-cybersecurity
- The Next Paradigm Shift AI-Driven Cyber-Attacks*. Research White Paper. San Francisco – Cambridge, DarkTrace, 2018. Online: www.oixio.ee/sites/default/files/the_next_paradigm_shift_-_ai_driven_cyber_attacks.pdf

- Patterson, Dan: How AI, IoT, and Big Data Will Shape the Future of Cybersecurity. *TechRepublic*, 2018. augusztus 13. Online: www.techrepublic.com/article/how-ai-iot-and-big-data-will-shape-the-future-of-cybersecurity
- Pranggono, Bernardi – Abdullahi Arabo: COVID-19 Pandemic Cybersecurity Issues. *Internet Technology Letters*, 4. (2021), 2. 1–6. Online: <https://doi.org/10.1002/itl2.247>
- Volume of data/information created, captured, copied, and consumed worldwide from 2010 to 2025(in zettabytes). *Statista.com*. Online: www.statista.com/statistics/871513/worldwide-data-created/

Sáfrán József¹ – Bokodi László²

Japán nemzetbiztonsági lehetőségei: Csatlakozás az Öt Szemhez

Japan's National Security Options: Joining the Five Eyes

A hidegháború végével Japán pacifista nézetei kezdtek átformálódni, ami hatással volt a nemzetbiztonsági szektorára is, amely a 2000-es évek eleje óta fokozatosan épül ki. Egy viszonylag fiatal nemzetbiztonsági szervezetrendszer számára elengedhetetlen, hogy szövetségeseket találjon a világban. A tanulmány Japán az Öt Szem szövetségéhez való csatlakozási lehetőségeit vizsgálja meg. Sorra vesszük, melyek azok a tények, amelyek rendelkezésünkre állnak Japán „Hatodik Szemmé” válásával kapcsolatban. Elemzésünk folyamán megvizsgáljuk, miért van esélye Japánnak bekerülni a szövetségbe, és az eredeti öt tagnak miért érdeke, hogy a szigetország elsőként, mint nem angolszász ország legyen tag. Végezetül a jövőbeni lehetőségek bemutatására kerül sor.

Kulcsszavak: Japán, nemzetbiztonság, Öt Szem, Kínai Népköztársaság, Oroszországi Föderáció, Koreai Népi Demokratikus Köztársaság

With the end of the Cold War, Japan's pacifist views began to reshape its national security sector, which has been gradually building up since the early 2000s. For a relatively young national security organisation, it is essential to find allies in the world. This essay examines the potential for Japan to join the Five Eyes alliance. The facts available on Japan's emergence as a "Sixth Eye" are reviewed. In the course of our analysis, we will examine why Japan has a chance of joining the alliance, and why it is in the interest of the original five members to be the first non-Anglo-Saxon country to become a member. Finally, we will look at the options for the future.

Keywords: Japan, national security, Five Eyes, People's Republic of China, Russian Federation, Democratic People's Republic of Korea

¹ Tudományos segédmunkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Lőrincz Lajos Közigazgatási Jogi Tanszék, e-mail: safran.jozsef@uni-nke.hu

² Hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, e-mail: bokodilacko@gmail.com

1. Bevezetés

A hidegháború lezárultát követően Japánnak szembe kellett néznie a megváltozott biztonsági környezettel, ami már nem engedte meg számára, hogy továbbra is a bezárkózó, pacifista nézeteihez ragaszkodjon. A nemzetbiztonsági szektorban a 2000-es évek kezdete óta éppen ezért fokozatos, de óvatos léptű építkezés figyelhető meg, amivel Japán főleg a SIGINT,³ elemző-értékelő és információvédelmi képességeit fejlesztette. Az aktívabb külhoni szerepvállalásban egyre nagyobb szerep hárul Japán nemzetbiztonsági szolgálataira: a polgári hírszerző szolgálatnak megfelelő Kabinet Hírszerző és Kutató Hivatalra (japánul 内閣情報調査室), az elhárító tevékenységet ellátó Nemzetbiztonsági Hírszerző Szakszolgálatra (japánul 公安調査室), valamint a katonai titkosszolgálatra, az Információs Központra (japánul 情報本部). A legfontosabb fordulóponatok a 2000-es évek eleje óta a cselekvőképes szolgálatok megteremtéséhez sok lépést megtett az ország. Az átalakítások közül kiemelendő a Japán Nemzetbiztonsági Tanács létrehozása, az önvédelmi törvények módosítása, és a japán fegyveres erők alkalmazását könnyebbé tevő jogszabályok meghozatala. Habár az ország nemzetbiztonsági tekintetben még mindig mutat hiányosságokat (főleg HUMINT⁴ terén), de a fokozatosan kiépülő rendszer hatékonyabbá tételéhez természetesen szükséges a szövetségi együttműködés is.⁵

A viszonylag fiatalnak mondható, még nem kiforrott, pletykáknak bőven teret adó japán nemzetbiztonsági rendszerrel kapcsolatban a sajtóban rendkívül sok helyen tényként kezelik, hogy Japánt beveszik az Öt Szem⁶ szövetségébe, ami egy rendkívül érdekes és új korszak kezdetét jelentené a szövetség történelmében, mivel nem volt még arra példa, hogy nem angolszász ország csatlakozzon. Tanulmányunk során megvizsgáljuk a jelenlegi helyzetet Japán Öt Szembe integrálódásával kapcsolatban, és feltárjuk az okait annak, hogy a fejlődő nemzetbiztonsági szolgálati rendszere milyen okokból válhat a világ legnagyobb megfigyelő (hírszerző) szövetségének tagjává.

2. Japán és az Öt Szem kapcsolata

Az Öt Szem együttműködése egy több mint 75 évre visszanyúló hírszerzési szövetség Ausztrália, Kanada, Új-Zéland, az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok között. Habár a szövetség sok országgal együttműködik és folytat információcserét, a taglétszám bővítése még nem történt meg, azonban a közeljövőben ez megváltozhat.

³ A SIGINT szó az angol Signal Intelligence, azaz jelhírszerzés rövidítése, amely elsősorban a katonai és polgári rádióforgalom elfogására és elemzésére koncentrál.

⁴ A HUMINT szó a Human Intelligence, azaz emberi erőforrásokkal folytatott hírszerzés rövidítése.

⁵ Bartók András: Japán hírszerző szolgálatai – a pacifista doktrínából fakadó problémák és fejlődési lehetőségek. *Szakmai Szemle*, (2017), 1. 40–61.

⁶ Az Egyesült Királyság – Amerikai Egyesült Államok Megállapodás (The United Kingdom – United States of America Agreement, UKUSA) egy multilaterális kooperációs szövetség, amely főképp a jelhírszerzés információinak megosztására épül Ausztrália, Kanada, Új-Zéland, az Egyesült Királyság és az Amerikai Egyesült Államok között. A hírszerzési szövetség nem hivatalos neve az „Öt Szem”, amely szimbolikus jelzése annak, hogy ez az öt ország együtt figyel a világ eseményeit. Forrás: A Brief History of the UKUSA agreement. *GCHQ*, 2021. március 5.

Egyes sajtóorgánumok már tényként kezelik ezt, azonban hivatalos bejelentés még nem történt. Japán Öt Szembe integrálásával kapcsolatban több jel is arra mutat, hogy a felvétele gyakorlatilag csak idő kérdése. A WikiLeaks szerint titkos tárgyalások több ízben folytak az Egyesült Királyság és Japán között. 2017-ben a növekvő nukleáris feszültségek közepette Dél-Koreával együtt Tokiót is meghívták az Öt Szem egyik ülésére, amely ritka eset az együttműködés történetében. Többszöri találkozó után a japánok kijelentették, hogy tagokká szeretnének válni.⁷ Japán már jogilag is készül arra, hogy megerősítse titkosszolgálati kapcsolatait partnereivel: először 2013-ban elfogadták a Különleges Titkok megőrzésével kapcsolatos törvényt (特定秘密の保護に関する法律案),⁸ majd 2020 júniusában kiterjesztették az állambiztonsági törvény hatályát az Amerikai Egyesült Államokon kívüli országokkal folytatott információcserére is. A taggá válás szándékát mutatja még az a találkozásorozat, amelyet Toshimitsu Motegi és Dominic Raab külügyminiszterek folytattak le, Japán és az Egyesült Királyság egy-egy fellépésének érdekében az Indo-Csendes Óceáni térségben, különösen a kínai terjeszkedés elleni fellépés jegyében.⁹ A szövetséget még Indiával és Ausztráliával is megerősítették, aminek következtében a kicserélt katonai információkat immáron mint államtitkot tartják nyilván.¹⁰

A japán hírszerzés főképp a jelhírszerzésre épül, és egyelőre kevésbé az emberi erővel folytatott információszerezésre. Az Öt Szembe integrálódás során a kormányzat főleg ezen képességek kiépítésére és fejlesztésére helyezte a hangsúlyt, aminek a költségvetésben is látható jelei vannak. A kiberbiztonsági kiadások a harmadával nőttek 2018 és 2019 között, mintegy 85 milliárd yenre (körülbelül 770 millió dollár 2021-es árfolyamon), és a kiberbiztonsági állomány létszámát is közel háromszorosára növelték.¹¹ Hozzá kell tenni, hogy ezek főképp válaszreakciók voltak a Kínából és Észak-Koreából jövő növekvő kibertámadásokkal szemben. Ráadásul a kacifántos jogi környezet és társadalmi kétségek akadályozzák a titkosszolgálati munkatársak munkáját, sokszor triviális esetben is korlátozott a belső hálózatokon folytatott tevékenységük.¹²

Azonban nem csupán katonai és nemzetbiztonsági vonulatai vannak az együttműködésnek, hanem gazdasági is. A 2019-es koronavírus-válság rámutatott a világ függőségére az ipari termelés számára szükséges ritka és félritka fémek tekintetében. Ezen ásványi nyersanyagok nagyjából 90%-ban Kínából származnak, és a fogyasztói termékek szinte minden ágában alapvető alkotóelemek, legyen szó akár mobiltelefonokról, televíziókról, laptopokról, repülőgép-alkatrészekről, biztonsági berendezésekről vagy rakétákról. Az Öt Szem bejelentette, hogy a kínai dominancia ellensúlyozására védnökséget vállal afelett, hogy megnöveljék a termelést és a szállítást Kanadából,

⁷ Japanese Spies, Once Renowned, have Fallen on Hard Times. *The Economist*, 2019. szeptember 14. Online: <https://cis.mit.edu/sites/default/files/documents/Japanese%20spies,%20once%20renowned,%20have%20fallen%20on%20hard%20times%20-%20Banyan.pdf>

⁸ Japán Kormánya: *A Különleges Titkok megőrzésével kapcsolatos törvény áttekintő ismertetése* (特定秘密の保護に関する法律案の概要).

⁹ Wajahat Khan – Masaya Kato: China's Rise Forges New Bond between Japan and Five Eyes. *Nikkei Asia*, 2020. augusztus 7.

¹⁰ Khan–Kato (2020): i. m.

¹¹ *The Economist* (2019): i. m.

¹² Bartók (2017): i. m.

Ausztráliából és az USA-ból.¹³ Andrew Hastie, Ausztrália parlamentje hírszerzési bizottságának elnöke támogatását fejezte ki Japán felé, mivel szükséges egy új kereskedelmi hálózat kialakítása, ami magával hozza azt, hogy az ellenérdekelt entitások megpróbálják kihasználni a gyengeségeit és támadást intézni ellene. Ennélfogva fontos, hogy az Öt Szem – kiegészülve Japánnal – a szabadkereskedelmet szavatolva mérje fel a sebezhetőségeit, minimalizálja a kockázatokat, és megfelelő védelmet biztosítson az ellátásnak.¹⁴

Ahhoz, hogy Japán megfelelően reagáljon a megváltozott biztonsági környezetre, védelempolitikáját közép- és hosszú távon a szomszédos és közeli országok katonai fejlesztési tendenciáihoz kell igazítani. Fontos természetesen az is, hogy a szakemberek felismerjék az esetleges veszélyeket már az első jelekből: így a védelmi képességeit Tokió hatékonyan tudná bevetni. Ezen okból kifolyólag a Japán Védelmi Minisztérium (japánul 防衛省) és a Japán Önvédelmi Haderő (japánul 自衛隊 [じえいたい]) is változatos módszereket fejlesztettek ki és alkalmaznak annak érdekében, hogy napi szinten gyorsan és pontosan begyűjtsék a tájékoztatáshoz szükséges információkat. A hírszerzési információgyűjtés elemei:

- Japán légterében végbemenő katonai kommunikáció és a különféle fegyverrendszerek elektromos/elektronikus jeleinek megszerzése, feldolgozása és elemzése;
- a különféle képi és információgyűjtő műholdakból származó információk megszerzése, feldolgozása és elemzése;
- hajók, repülőgépek és egyéb eszközökkel végrehajtott felügyeleti tevékenység;
- nyílt forrású hírszerzés megerősítése (Open Source Intelligence, OSINT);
- katonai attasék és más hivatalnokok vagy tisztségviselők által végzett információgyűjtés.¹⁵

A Japán Védelmi Minisztérium által kiadott röpirat (angolul: *Defense of Japan – Pamphlet*. 2021) – amely hasonló Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájához, és egyben a japán védelmi stratégiának is tekinthető – az ázsiai térségből három olyan országot emel ki, amelyet Japán nemzetbiztonsági érdekei és a szövetségi kötelezettségeinek teljesítése szempontjából kiemeltnek tartanak: a Kínai Népköztársaság, az Oroszországi Föderáció és a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság.

3. Kínai Népköztársaság

Kínával Japánnak történelmi konfliktusai vannak. A japán gazdaság legsebezhetőbb pontja a külföldi nyersanyagoktól és piacoktól való függés. Japán szigetország, szegény természetes nyersanyagokban, ritkafémekben és kevés mezőgazdasági területtel rendelkezik, ezért rendszeres behozatalra szorul mindenfajta élelmiszerből, ipari

¹³ Patrick Wintour: Five Eyes Alliance Could Expand in Scope to Counteract China. *The Guardian*, 2020. július 29.

¹⁴ Wintour (2020): i. m.

¹⁵ Defense of Japan – Pamphlet (2021). 40.

nyersanyagból és árucikkekből. A logisztika javát a tengeren keresztül, azon belül is a Dél-kínai-tengeren bonyolítja le.

A területi viták Ázsiában nem nevezhetők ritka jelenségeknek, és van, hogy egy adott ország külpolitikájára is jelentős hatással vannak.¹⁶ A Szenkaku-szigetek környékén Kína haditengerészeti aktivitása és a folyamatos határsértések a japán partiőrség és az Önvédelmi Haderő számára mindennapi veszélyforrást jelentenek. A nevezett szigetcsoport lakatlan, Okinavától nyugati irányba helyezkedik el, nagyjából egyenlő távolságra Kínától és Tajvantól, viszont 1971 óta japán fennhatóság alatt álló területnek minősül. A szigeteket környező tengerfenék alján a föld legnagyobb kőolajlelőhelyeinek egyike található: így nem is volt kérdés, hogy a térség gazdasági potenciáljának megnövekedésével Kína területi igényei is megjelentek, magukkal hozva az intenzívebb haditengerészeti jelenlétet.¹⁷

A tengeri határsértések intenzitása 2008-ban növekedett meg, mivel ebben az évben történt az a nyilvános, önkéntes aktus amelynek során engedély nélkül léptek át japán felségvizekre a Szenkaku-szigetek közelében, amikor is egy több óráig elhúzódo incidens során két kínai felségjelzésű hajó, többszöri felszólítás ellenére is lehorgonyzott az említett területen, és csak diplomáciai csatornákon keresztül sikerült őket távozásra készítenie a helyi hatóságoknak. 2019-ben és 2020-ban összesen 214 esetet regisztráltak, amikor megszegtek a felségvizekre¹⁸ vonatkozó behajózási szabályozásokat, az úgynevezett csatlakozó övezetben¹⁹ még több esetről számoltak be, pontosan 2258-ról. Az esetszámok növekedése jól mutatja a kínai haditengerészet növekvő ambícióit, ami csak erőszakosabb cselekedetekre sarkallhatja a pekingi vezetést.²⁰ Aggodalomra ad okot a 2021 februárjában hatályba lépő kínai parti őrségről szóló törvény (*China Coast Guard Law*), amely meghatározza a parti őrség felelősségét és hatáskörét, beleértve a fegyverhasználatot is.²¹ A törvény hiába nem sértheti az érintett országok jogos érdekeit, a nemzetközi jogba ütközik, továbbá a földrajzi viszonyok kétértelműsége se ad biztos támpontot a helyzet orvoslására. Mindkét fél a diplomácia és az erőfitogtatás módszerét felhasználva igyekszik nyomást gyakorolni a másik félre, hogy elállásra készítse a szigetek kapcsán, de a hatalmas gazdasági potenciállal rendelkező területek feladása egyik félnek sem érdeke.

¹⁶ Példaként hozható a Kuril-szigetek kapcsán fennálló orosz–japán tulajdonjogi vita, amelyben távolról, közvetett módon az Amerikai Egyesült Államok is becsatlakozik. Természetesen támogatja keleti szövetségeseit, és biztosítja a tengeri kereskedelemben lévő érdekeltségeit, amit jelentős katonai jelenléttel is nyomatékosít.

¹⁷ Bartók András – Wagner Péter: Kínai A2/AD és válaszreakciók Kelet-Ázsiában (1.). *KKI Elemzések*, E-2020/69. 8.

¹⁸ A partvonaltól/alapvonalától 12 tengeri mérföldön (22,2 km) belüli övezet. Forrás: Az Egyesült Nemzetek tengerjogi egyezménye. Lásd: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=LEGIS-SUM:4337127#keyterm_E0002

¹⁹ További 12 mérföld széles zóna.

²⁰ Suk Kyoony Kim: The Senkaku Islands Dispute Between Japan and China: A Note on Recent Trends. *Ocean Development & International Law*, 52. (2021), 3. 260–273.

²¹ Coast Guard Law of the People's Republic of China (2021. január 22.).

4. Oroszországi Föderáció

Az ázsiai és európai országok kapcsolata igen hosszú múltra tekint vissza, és ez alól Oroszország és Japán sem képez kivételt. A mai viszonyok tekintetében a 19–20. század fordulóját érdemes fordulópontnak tekinteni a két állam egymás iránti viszonyaiban, pontosabban az 1905-ben japán győzelemmel végződő orosz–japán háborút. Az orosz cárnem vette figyelembe, hogy egy újabb versenytársra kell számítani az ázsiai térségben, méghozzá egy, a nyugati irányú fejlődést választó ország, az akkori Japán Császárság képében.²²

A második szakasz a II. világháború vége volt, amikor is Japán 1945 augusztusában megadta magát az Amerikai Egyesült Államoknak. Az USA-csapatok megszállása „kötelező” szövetségbe való belépést eredményezett, ami máig meghatározza Japán gazdasági, politikai és katonai működését. A hidegháború, valamint a gazdasági növekedés megtorpanása után sok problémával kellett szembesülnie a japán államnak, hogy továbbra is fenn tudja tartani meghatározó szerepét a térségben.

Elsősorban a területi integritás, az elfoglalt területek békés úton való visszaszerzése került előtérbe, aminek kitűnő példája a máig elhúzódó vita a Kuril-szigetek hovatartozásáról és katonai célú felhasználásáról. Az említett szigetcsoporthoz északkeleti irányban helyezkedik el Japán öt főszigetének legészakibb tagja, Hokkaidó, és az Ohotszki-tenger között. A II. világháború óta, immáron 76 éve orosz fennhatóság alatt álló szigetlánc négy tagjára (Iturup, Kunasir, Sikotan és Habomai szigete) máig igényt tart Japán, és emiatt nem született még – 1945-óta! – békemegállapodás a két ország között. Az álláspont egy rövid időszak kivételével (amikor is Jelcin elnök engedni kívánt a japánok javára) folyamatosan stagnál, amit hadászati és történelmi példákkal indokolnak. E történelmi eseményeket hivatkozási alapnak tekintik: a világháborúban sok orosz katona adta életét a hazájáért, továbbá a nacionalista politika része, hogy a harcban szerzett, „elbirtokolt” területek elvesztése az elesett katonák áldozatának semmibe vételét jelentené.²³ Oroszország a politikai haszon érdekében nem szándékozik feladni területi igényeit, már csak azért sem, mert az Amerikai Egyesült Államok jelentős katonai erővel rendelkezik a szigetországban.²⁴ Moszkva szemszögéből így a szigetek visszaadása kizárt, hiszen azok ugródeszkaként szolgálhatnának egy esetleges támadáshoz, de amerikai légibázis létrehozását, vagy akár ballisztikus rakéták telepítését sem zárják ki, ha a szigetek Tokió fennhatósága alá kerülnének. Ez a kényszer egy, az amerikai és japán külügyminiszter között lezajlott tárgyalás kapcsán merült fel, amelyben Washington kijelentette, hogy ha Japán lemond a Kuril-szigetek, korábban megnevezett négy szigetének tulajdoni igényeiről akkor az Egyesült Államok hadereje korlátlan időre „bérbe” veszi Okinava szigetét mint katonai támaszpontot.²⁵

²² Yoko Hirose: *Japan–Russia Relations: Can the Northern Territories Issue be Overcome?* Center For Strategic International Studies, Japan Chair, 2018.

²³ Vlad M. Kaczynski: *The Kuril Islands Dispute Between Russia and Japan: Perspectives of Three Ocean Powers. Russian Analytical Digest*, (2020), 7. 6–8.

²⁴ Itt állomásozik a legtöbb, külföldön szolgáló amerikai katona, körülbelül 55 ezer fős állomány. Stephen Losey: *Here's What It Costs to Keep US Troops in Japan and South Korea. Military News*, 2021. március 23.

²⁵ Kaczynski (2020): i. m.

A két ország közötti békemegállapodást tovább nehezítette a 2014-es krími válság, amelynek kapcsán Japánnak kötelezően szankciókat kellett kivetnie Oroszországra,²⁶ miközben igyekeztek fenntartani a nehezen létrejött baráti viszonyt. A gazdasági korlátozások hatására Vlagyimir Putyin elnök kijelentette, nem hajlandó olyan országgal tárgyalni, amely szankciókat foganatosít hazája ellen.²⁷

5. Koreai Népi Demokratikus Köztársaság

A Koreai Népi Demokratikus Köztársaság a világ szinte minden országa számára erős nemzetbiztonsági, biztonsági, illetve katonai fenyegetést jelent. Viszonylag közeli államként Japán szintén nem hagyhatja figyelmen kívül a Phenjan felől érkező kihívásokat.

A japánok és koreaiak történelme az írásbeliség kialakulásának korszakát is túl-növi, legyen szó háborúról, kulturális keveredésről vagy éppen kereskedelemről, ám a modern diplomácia világában is igyekezett fenntartani a kapcsolatot a kettéosztott félsziget államaival. Az Észak-Koreával való bárminemű jó viszony ápolását több tényező is befolyásolja a mai napig, mint a társadalmi és politikai berendezkedés (demokratikus és diktatórikus rendszerek szembenállása), az Amerikai Egyesült Államokhoz és más nyugati országokhoz fűződő kapcsolat, továbbá Kína és Oroszország erősödő katonai jelenléte a térségben, az ENSZ gazdasági szankciói Észak-Korea ellen, az emberi szabadságjogok korlátozásának kérdése, kibervédelem, kémkedés és még lehetne folytatni a sort. Azonban a számos veszély közül elsősorban, az észak-koreai ballisztikus rakéták és azok egyre növekvő hatótávja jelent komoly fenyegetést, nemcsak Japán, de legfontosabb nyugati szövetségese, az Egyesült Államok számára is.

Észak-Korea rengeteg nem szokványos módszert alkalmaz céljai elérésének érdekében. Ilyen például az emberrablás eszköze: külföldi országok állampolgárait hurcolják el külföldi tartózkodásuk ideje alatt, vagy akár közvetlen az anyaország területéről azzal a céllal, hogy ügynököket képezzenek belőlük, akiket többek között információszerezésre használhatnak fel. Ez nemzetbiztonsági szempontból hatalmas veszélyt jelent, hisz egy, a célország anyanyelvét és társadalmi viszonyait kitűnően ismerő hírszerző komoly károkat tud okozni. A konfliktusos helyzet 2002 óta egyre fokozódott, és a kiemelt emberrablások ügye folyamatos vitapontként szolgál a két állam között, hisz Japán integritásának megsértése mellett társadalmi elégedetlenséget, nemzetbiztonsági problémákat is szült.²⁸

Az emberéletek védelme mellett a japán kormány elkötelezett a területi integritás megóvása iránt, és igyekszik tárgyalóasztalhoz ültetni az észak-koreai vezetést, hogy az elrabolt japán állampolgárokat mielőbb visszahozhassák szeretteikhez.²⁹

²⁶ A G7 tagjaként nem volt választása Japánnak, tartania kellett magát a döntéshez.

²⁷ Martin Fackler: Japan Imposes New Sanctions on Russia but Keeps a Diplomatic Door Open. *The New York Times*, 2014. augusztus 5.

²⁸ Az ügyek gyakorlatilag 2004 óta folyamatosan napirenden vannak a japán közélet több fórumán is, ami köszönhető az emberrablásban érintett családtagok küzdelmének, és az ezt felkaroló médiának. Takahiro Yamamoto: Abduction: Japan's Blunders in Negotiations with North Korea. *North Korean Review*, 5. (2009), 2. 34–42.

²⁹ Shunji Hiraiwa: Japan's Policy on North Korea: Four Motives and Three Factors. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 9. (2020), 1. 1–17.

E tárgykörben nem hagyható figyelmen kívül az Abe-kormányzat idején a hozzáállás megváltozása, viszont, mivel az addigi keményvonalasabb politikát, amelyet Japán képviselt felváltotta egy tárgyalóképesebb irányzat, erre a 2018-as Trump és Kim Dzsongun találkozó miatt került sor. Ebből következtetni lehet, hogy az amerikai külpolitika mennyire képes befolyásolni Japán hozzáállását, legalábbis Észak-Korea tekintetében. Viszont nemcsak az USA az egyetlen baráti tényező, akire tekintettel kell lennie Japánnak, hanem Phenjan közvetlen szomszédja Dél-Korea is befolyásolhatja a japán külpolitikai célok eredményességét. A folyamatos katonai jelenlét nem messze Szöültől, Észak-Korea folyamatosan fejlődő nukleáris és rakéta programja állandó biztonsági kockázatot jelent Dél-Korea számára, aki nem nézi jó szemmel, ha Japán kedvezőbb helyzetbe tudja hozni magát északi szomszédjával szemben. Ilyen helyzetekben Japán sokszor „eshet két szék közé”, mivel nemcsak a szövetségi rendszerben végbemenő mikrováltozásokat kell kiismernie, de igazodnia kell a baráti országok perspektíváihoz is, továbbá közvetlen, más ázsiai szomszédjaival, mint Tajvannal, Oroszországgal és Kínával is jóbaráti viszony kialakítására kell törekednie. Az utóbbival leginkább, hiszen az USA után Kína jelenti a második legnagyobb politikai és katonai tényezőt a világon.³⁰

6. Kibertámadások Kínából, Oroszországból és Észak-Koreából

A kibervédelem szempontjából több konkrét esetet, illetve gyanút is hoz a három fő prioritizált területből a Japán Védelmi Minisztérium által kiadott röpirat. Ezek a támadások éppen Kínából, Észak-Koreából és Oroszország területéről érkeztek:

- Kína Nemzetbiztonsági Minisztériumához (kínaiul 中华人民共和国国防部; angolul *Ministry of National Defense of the People's Republic of China*) szorosán köthető entitás kibertámadásokat intézett japán magánvállalatok ellen, amelyek részt vettek a Covid-19 elleni vakcina kifejlesztésében. Ugyancsak számítógépes támadások történtek, nagy valószínűséggel a Kínai Népi Felszabadító Hadsereg támogatásával további 200 japán vállalat ellen.
- A Felderítő Főcsoportfőnökség (oroszul *Главное разведывательное управление*, GRU) a pyeongchang-i téli olimpiai játékok és a Tokiói Nyári Olimpia Játékok alatt folytatott kibertevékenységet Japán ellen.
- Észak-Korea haderejének, a Koreai Néphadseregnek (koreaiul 조선인민군, Csooszon Inmingun) kibertámadásai Japán ellen.³¹

7. Japán Hatodik Szemmé válásának lehetőségei

A viszony erősítése az Amerikai Egyesült Államokkal 2021-ben kiemelt kérdés, amit Japán Védelmi Minisztériumának röpirata is megerősít, az együttműködés rengeteg területét felsorolva: „Együttműködés az űrben és kibertérben”; „Átfogó

³⁰ Hiraiwa (2020): i. m.

³¹ Defense of Japan – Pamphlet (2021): i. m. 22.

lég- és rakétavédelem”; „Kétoldalú kiképzések és gyakorlatok”; „Hírszerzési, felügyeleti és felderítési (Intelligence, Surveillance, Reconnaissance, ISR) tevékenységek”; „Tengeri biztonság”; „Logisztikai támogatás” és „Együttműködés a Japánt érő nagy méretű katasztrófák kezelésében”.³² Témánk szempontjából főképpen az ISR-tevékenység a fontos, ami alapján békeidőben és úgynevezett „szürke zónás helyzet”-ben is folyamatos hírszerzési tevékenységet folytatnak közösen a Japán körüli területeken. Ebben nagy szerep hárul a Japán Önvédelmi Haderőre, amely felügyeli Japán felségvizeit és belső légterét, továbbá a környező tengereket és légtereket is, ezáltal biztosítva a zökkenőmentes és azonnali reakciót a különböző eseményekre. A Japán Védelmi Minisztérium Új-Zélandra, Spanyolországba és Izraelbe is új katonai attasét küldött 2021-ben, akinek feladata – egyebek mellett – az Óceániai régió Európához és a Közel-Kelethez kapcsolódó hírszerzésének megerősítése.

Ankit Panda és Jagannath Panda elemzésükben rávilágítanak arra, hogy Japán integrációja a természetes fejlődés és biztonsági fenntarthatóság velejárója, hiszen már több évre visszamenőleg is kulturális és bürokratikus együttműködés van az Öt Szem között – tehát de facto tagállamnak mondható. Véleményük szerint nem volt reális, hogy azonnal hivatalossá válik a Hat Szem, hiszen lépésről lépésre kell megtervezni egy ilyen folyamatot, és nem azáltal mélyül el a kooperáció, hogy azt szerződés formájában is hivatalossá teszik. A gyors csatlakozás folyamatába még akadályokat gördítenek Japán nemzetbiztonsági rendszerének kezdetlegességei és jogi problémái, továbbá a lépés társadalmi elfogadottsága, hiszen mindehhez a titkosszolgálatokhoz felemásan viszonyuló japán lakosságnak is hozzá kell szoknia.³³

Japán mint a „Hatodik Szem” logikus lépésnek mondható, mivel már alapvetően rengeteg titkosszolgálati-technológiai együttműködés van az országok között, amely a növekvő biztonsági fenyegetések (Kína, Észak-Korea, Oroszország, kiberhadviselés) miatt a kapcsolatok elmélyítését indokolja. Az ország stratégiai terveiben is a szorosabb együttműködést és a nemzetközi szövetségi struktúrába való mélyebb integrálódást fogalmazzák meg gazdasági és biztonsági vonalon is. Abe Sinzō kormányzása alatt Japán többoldalúan törekedett a biztonsági átalakulásra, kiemelten fókuszált a kollektív védelemre és a proaktív béketeremtésre.³⁴ Tokió szerepet tölt be a Transz-csendes-óceáni Partnerségi Megállapodásban (angolul *Trans-Pacific Partnership Agreement*, TPP) és a Minőségi Infrastruktúra Kibővített Partnerségében³⁵ (*Expanded Partnership of Quality Infrastructure*, EPQI). A többoldalú biztonsági és gazdasági együttműködések növekvő száma is bizonyítéka a kialakuló új struktúrának, amelyben Japán kulcsszeplővé válhat.³⁶ Habár meglepő lehet, de az integrációt akár könnyítheti, hogy Japán jelenlegi titkosszolgálati rendszere viszonylag új, hiszen a 2013-as nemzetbiztonsági törvényre épül, ezért az implementáció és igazítás könnyebb lehet. Ehhez viszont fel

³² Defense of Japan – Pamphlet (2021): i. m. 31.

³³ Jagannath Panda – Ankit Panda: Resolved: Japan Is Ready to Become a Formal Member of Five Eyes. *Debating Japan*, 3. (2020), 8. 1–6.

³⁴ James L. Schoff – Douglas E. Rake – Joshua Levy: A High-Tech Alliance: Challenges and Opportunities for U.S. Japan Science and Technology Collaboration. *Carnegie Endowment for International Peace*, 2021. július 29. 7–8.

³⁵ Ministry of Economy, Trade and Industry: The “Expanded Partnership for Quality Infrastructure” Initiative Directed Toward the G7 Ise-Shima Summit Meeting Announced.

³⁶ Japan Passes Controversial Secrecy Law. *Australia Network News*, 2013. december 7.

kell készülniük arra, hogy már a törvény elfogadása is széles körű elégedetlenséget váltott ki a japán társadalomból, köszönhetően annak, hogy a legtöbb információhoz könnyen hozzá lehet férni,³⁷ és az információk érzékenységi szintek alapján való osztályozásának szabályozása nem szigorú.³⁸ Szükségesek olyan biztosítékok, amelyek szavatolják, hogy a laza jogszabályi környezetet felváltja egy sokkal feszebb, és megfelelő elhárítási potenciálok épülnek ki annak érdekében, hogy a közös „tudás” a lehető legnagyobb biztonságban legyen.

A Herz-féle fegyverkezési spirál az Indo-csendes-óceáni helyzetre is jellemző, még nemzetbiztonsági vetületben is. Kína is figyelemmel kíséri az erősödő titkosszolgálati szövetségeket a körzetében, ezért hálózatait már kibővítette a megelőzés érdekében. Japán geopolitikai közelsége is indokolja a Kínai térségbeli kezelését. Japán ezáltal az első nem angol anyanyelvű és Kelet-Ázsiai ország lenne a tagok között. A japán technikai képességeknek hála az Öt Szem növelni tudná hálózati megfigyelésének képességeit a térségben, és nem utolsósorban az Abe Sinzō miniszterelnök által megkezdett önvédelmi politikai célba is beilleszkedne. Tokió 2013 óta fokozatosan fejleszti és összehangolja elhárító és információvédelmi szerveinek munkáját, de a folyamat még messze nem ért véget.³⁹ Az Öt Szem hatékonysága, életképessége és fenntarthatósága annak köszönhető, hogy évtizedek óta szinergia van kulturális és bürokratikus intézményeik között. Japán SIGINT szempontjából a világ egyik legszéleskörűbb hírszerző rendszerével rendelkezik, amire a II. világháború utáni önkorlátozások miatt minimális szinten tartott katonai képességek miatt volt szükség, hiszen előre kellett jelezni az esetleges támadásokat. Az integrációt elősegíti, hogy az Öt Szem nagy biztonsági kihívásként tekint Kína és Észak-Korea jelenlegi politikájára, amelyekre Japán – már csak történelmi okokból is – óva tekint és nagy fókusz helyez.

Az Öt Szembe integrálódás ideje Japán számára azonban – az említett pozitívumok ellenére – még nem érkezett el. Tokió hűséges társ és jó szövetséges, felelősséget vállal a nemzetközi biztonság kialakításában, és jó úton halad, hogy teljesértékű partner legyen. Mint ahogy Bartók András már kifejtette, a nemzetbiztonsági rendszer kialakítása, a szövetségi rendszer, a módszerek, a HUMINT-rendszer nem teljesen épült be a társadalomba, főleg a múltbéli törésvonalak miatt.⁴⁰ A HUMINT fejlesztése még jobban elindítaná a japán biztonság előrelépését azáltal, hogy az információmegosztás sokkal szerteágazóbb lenne: de természetesen így még több információt kellene megosztaniuk az Öt Szemmel, mint eddig.

Az Öt Szem SIGINT szempontjából több hivatalos kapcsolatot is ápol európai országokkal, például Hollandiával, Norvégiával, Franciaországgal vagy Dániával, akik az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (*North Atlantic Treaty Organization*, NATO) tagjai is egyben. Alacsonyabb szintű együttműködést folytatnak Spanyolországgal, Belgiummal, Németországgal, Olaszországgal és Svédországgal is.⁴¹ Ez diplomáciai

³⁷ Morton H. Halperin – Molly Hofsommer: *Japanese Secrecy Law and International Standards*. *Open Society Foundations*, 2014.

³⁸ Mina Pollmann: *Japan's Controversial State Secrets Law: One Year Later*. *The Diplomat*, 2015. december 9.

³⁹ Shingo Tsuru: *Tokyo to Crack Down on Spying in Japan by China, N. Korea*. *The Asahi Shimbun*, 2020. november 2.

⁴⁰ Bartók (2017): i. m.

⁴¹ Panda–Panda (2020): i. m.

aggályokat teremthet az Öt Szem szövetsége felé, hiszen az említett államok is találhatnak okot arra, hogy hivatalos tagságot kérjenek, ami megosztottságot eredményezhet a tagok között. Jelenleg azonban olybá tűnik, hogy Japán válhat az első hivatalos nem angolszász taggá, akit felvesznek soraikba, mivel főképp geopolitikai szempontból jelenléte kiemelkedően fontos Kína, Oroszország és Észak-Korea miatt.

Sajid Javid⁴² már kifejtette támogatását, nem csupán Japán csatlakozását érintve. Félve a Japán körüli autokrata rendszerek megerősödésétől és agresszív politikájától, a szövetség megerősítéséről és elmélyítésének elhatározott szándékáról nyilatkozott, aminek csupán első lépése a szolidaritási stratégia az Öt Szemmel.⁴³ A hosszú távú tervek között az Öt Szem nem csupán Japánnal kívánja kiegészíteni a sorait, hanem tervben van Dél-Korea és több európai uniós ország felvétele is. Természetesen hivatalos információk még nem állnak rendelkezésre, de a tagországok mindenképp szeretnék, ha a jövőben több nemzet is bekapcsolódna.

8. Összegzés

Japán pacifista nézetrendszere rengeteg paradigmaváltáson esett át az elmúlt évtizedekben, ami jelentős átalakulásokat hozott az ország nemzetbiztonsági szektorában is. Fokozatosan engedtek az önkorlátozásokból, amit törvényi és intézményi változtatásokkal lazítottak. A pacifista nézetrendszertől való eltávolodás és a nemzetbiztonsági intézményrendszerük mozgósítása azonban kevésbé lenne hatékony erős szövetségesek nélkül. Japán már hosszú ideje tagja több szövetségi rendszernek, illetve folytat tárgyalásokat, de nemzetbiztonsági kapcsolatrendszerük szempontjából az Öt Szem szövetségébe való integráció óriási előrelépés lenne az ország számára. Erre több tényező is rámutat:

- Japán kollektív védelmi és proaktív béketeremtő doktrínája, törvényi engedmények más országokkal való információcserére;
- Japán geopolitikai szempontból fontos az Öt Szem számára, relatív közelsége miatt Észak-Koreához, Oroszországhoz és Kínához. Ezzel összhangban a Japán Védelmi Minisztérium által kiadott röpirat is ezt a három országot jelöli meg fő irányként a nemzetbiztonsági szervezetrendszer számára;
- az Indo-csendes óceáni helyzet;
- a WikiLeaks által nyilvánosságra hozott dokumentumok szerint titkos tárgyalásokat folytatnak a tárgyalásokról;
- 2017-ben meghívták Dél-Koreával együtt az Öt Szem gyűlésére, és több tagország is kifejtette támogatását Tokió lehetséges csatlakozásával kapcsolatban;
- a ritka és félritka fémek megnövekedett kereslete és a kínai dominancia ellensúlyozása a térségben. Japán nemzetbiztonsági szolgálatainak célja, hogy minimalizálják a kockázatokat és megfelelő védelmet biztosítsanak az ellátási láncoknak;
- Japán hivatalosan bejelentette szándékát a csatlakozásról.

⁴² Sajid Javid: Brit konzervatív politikus, az Egyesült Királyság volt kincstári kancellárja, 2021 júniusa óta a brit kormány egészségügyi minisztere. Lásd: <https://members.parliament.uk/member/3945/contact>

⁴³ Sajid Javid: We Must Treat the Threat of Chinese and Russian Cyber Attacks as Seriously as We Do Terrorists. *Daily Mail*, 2020. július 25.

Japán Öt Szemhez való csatlakozása egy olyan erős és hasznos szövetségest jelenthet a tagországok számára, amely az Észak-kelet Ázsiai térség biztonságát hatékonyabban tudná szavatolni. Azonban ezeket a lépéseket apránként érdemes megtenni, mivel a jogi, bürokratikus és társadalmi feltételek még nem teljesen adottak ahhoz, hogy a szövetség ne csak formálisan bővüljön. Amennyiben Japán folytatja megkezdett útját, fokozatosan erősíti a bizalmat, a kiszivárogtatások esélyét csökkenti és garantálja a hírszerzés és elhárítás professzionalizmusát és minőségét, akkor könnyedén „Hatodik Szemmé” válhat.⁴⁴

Felhasznált irodalom

- Bartók András: Japán hírszerző szolgálatai – a pacifista doktrínából fakadó problémák és fejlődési lehetőségek. *Szakmai Szemle*, (2017), 1. 40–61. Online: www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/szsz/2017_1_szam.pdf
- Bartók András – Wagner Péter: Kínai A2/AD és válaszreakciók Kelet-Ázsiában (1.). *KKI Elemzések*, E-2020/69. Online: <https://doi.org/10.47683/KKIElemzesek.E-2021.07>
- A Brief History of the UKUSA Agreement. *GCHQ*, 2021. március 5. Online: www.gchq.gov.uk/information/brief-history-of-ukusa
- Citowicki, Philip: Integrating Japan Into an Expanded ‘Five Eyes’ Alliance. *The Diplomat*, 2021. április 22. Online: <https://thediplomat.com/2021/04/integrating-japan-into-an-expanded-five-eyes-alliance/> [2021. 08. 19.]
- Coast Guard Law of the People’s Republic of China (2021. január 22.). Online: www.airuniversity.af.edu/Portals/10/CASI/documents/Translations/2021-02-11%20China_Coast_Guard_Law_FINAL_English_Changes%20from%20draft.pdf?ver=rjG35ymdQsmid0NF66uTA%3D%3D
- Defense of Japan – Pamphlet (2021). Online: www.mod.go.jp/en/publ/w_paper/wp2021/DOJ2021_Digest_EN.pdf
- Fackler, Martin: Japan Imposes New Sanctions on Russia but Keeps a Diplomatic Door Open. *The New York Times*, 2014. augusztus 5. Online: www.nytimes.com/2014/08/06/world/asia/japan-keeps-door-to-russia-open-while-imposing-sanctions.html
- Halperin, Morton H. – Molly Hofsommer: *Japanese Secrecy Law and International Standards*. Open Society Foundations, 2014. Online: www.right2info.org/resources/publications/japans-secrecy-law-and-international-standards
- Hiraiwa, Shunji: Japan’s Policy on North Korea: Four Motives and Three Factors. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 9. (2020), 1. 1–17. Online: <https://doi.org/10.1080/24761028.2020.1762300>
- Hirose, Yoko: *Japan–Russia Relations: Can the Northern Territories Issue be Overcome?* Center For Strategic and International Studies, Japan Chair. 2018. Online: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/180402_Strategic_Japan_Yoko_Hirose_paper.pdf?hYrXAqS45pW4vaKWsR7ZNBqvbfiCkWN

⁴⁴ Philip Citowicki: Integrating Japan Into an Expanded ‘Five Eyes’ Alliance. *The Diplomat*, 2021. április 22.

- Japán Kormánya: *A Különleges Titkok megőrzésével kapcsolatos törvény áttekintő ismertetése* (特定秘密の保護に関する法律案の概要). Online: www.cas.go.jp/jp/tokuteihimitsu/gaiyou.pdf
- Japan Passes Controversial Secrecy Law. *Australia Network News*, 2013. december 7. Online: www.abc.net.au/news/2013-12-07/an-japan-passes-controversial-secrecy-law/5142044
- Japanese Spies, Once Renowned, Have Fallen on Hard Times. *The Economist*, 2019. szeptember 14. Online: <https://cis.mit.edu/sites/default/files/documents/Japanese%20spies,%20once%20renowned,%20have%20fallen%20on%20hard%20times%20-%20Banyan.pdf>
- Javid, Sajid: We Must Treat the Threat of Chinese and Russian Cyber Attacks as Seriously as We Do Terrorists. *Daily Mail*, 2020. július 25. Online: www.dailymail.co.uk/debate/article-8560311/SAJID-JAVID-treat-threat-cyber-attacks-seriously-terrorists.html
- Kaczynski, Vlad M.: The Kuril Islands Dispute Between Russia and Japan: Perspectives of Three Ocean Powers. *Russian Analytical Digest*, (2020), 7. 6–8. Online: <https://css.ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/pdfs/RAD-20-6-8.pdf>
- Khan, Wajahat – Masaya Kato: China’s Rise Forges New Bond between Japan and Five Eyes. *Nikkei Asia*, 2020. augusztus 7. Online: <https://asia.nikkei.com/Politics/International-relations/China-s-rise-forges-new-bond-between-japan-and-five-eyes>
- Kim, Suk Kyoon: The Senkaku Islands Dispute Between Japan and China: A Note on Recent Trends. *Ocean Development & International Law*, 52. (2021), 3. 260–273. Online: <https://doi.org/10.1080/00908320.2021.1957242>
- Losey, Stephen: Here’s What It Costs to Keep US Troops in Japan and South Korea. *Military News*, 2021. március 23. Online: www.military.com/daily-news/2021/03/23/heres-what-it-costs-keep-us-troops-japan-and-south-korea.html
- Ministry of Economy, Trade and Industry: The “Expanded Partnership for Quality Infrastructure” initiative directed toward the G7 Ise-Shima Summit Meeting announced. Online: www.meti.go.jp/english/press/2016/0523_01.html
- Panda, Jagannath – Ankit Panda: Resolved: Japan Is Ready to Become a Formal Member of Five Eyes. *Debating Japan*, 3. (2020), 8. 1–6. Online: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/Debating%20Japan_Volume%203%20Issue%208.pdf
- Pollmann, Mina: Japan’s Controversial State Secrets Law: One Year Later. *The Diplomat*, 2015. december 9. Online: <https://thediplomat.com/2015/12/japans-controversial-state-secrets-law-one-year-later/>
- Schoff, James L. – Douglas E. Rake – Joshua Levy: A High-Tech Alliance: Challenges and Opportunities for U.S.–Japan Science and Technology Collaboration. *Carnegie Endowment for International Peace*, 2021. július 29. Online: <https://carnegie-endowment.org/2021/07/29/high-tech-alliance-challenges-and-opportunities-for-u.s.-japan-science-and-technology-collaboration-pub-85012>
- Tsuru, Shingo: Tokyo to Crack Down on Spying in Japan by China, N. Korea. *The Asahi Shimbun*, 2020. november 2. Online: www.asahi.com/ajw/articles/13894385

- Wintour, Patrick: Five Eyes Alliance Could Expand in Scope to Counteract China. *The Guardian*, 2020. július 29. Online: www.theguardian.com/uk-news/2020/jul/29/five-eyes-alliance-could-expand-in-scope-to-counteract-china?CMP=wt_a-world_b-gdnworld
- Yamamoto, Takahiro: Abduction: Japan's Blunders in Negotiations with North Korea. *North Korean Review*, 5. (2009), 2. 34–42. Online: www.jstor.org/stable/43908715

Márton Attila¹

Lehetséges vízkészlet-gazdálkodási problémák a felszíni vízbázisok biztonságánál

*Potential Water Resource Management Problems
for the Security of Surface Water Supplies*

Napjainkban az éghajlatváltozás természeti következményei és egyéb emberi hatások eredményeként a felszíni vízbázisok biztonsága egyre inkább veszélyeztetetté válhat vízkészlet-gazdálkodási szempontból. A cikkben a szerző bemutatja a felszíni vízbázisokkal kapcsolatos jogi hátteret Magyarországon, továbbá ismerteti és kategorizálja az ezeket veszélyeztető külső hatásokat korábbi példák bemutatása mellett.

Kulcsszavak: vízkészlet-gazdálkodás, vízbázis, éghajlatváltozás, szennyezés

Nowadays, because of the natural consequences of climate change and other human impacts, the security of surface water resources may be increasingly threatened from the perspective of water resources management. In the article the author describes the legal background of surface water resources in Hungary, and analyses and categorises the externalities that threaten them, with examples from the past.

Keywords: water resource management, water reserve, climate change, pollution

1. Bevezetés, felszíni ivóvízbázisok Magyarországon

Magyarország ivóvízellátása főként a felszín alatti és parti szűrésű vízbázisokra épül, azonban felszíni vízbázisokat is használnak, amelyek több mint 300 ezer ember

¹ Szakágazati vezető, Közép-Duna-völgyi Vízügyi Igazgatóság, e-mail: marton.attila@kdvvizig.hu

vízellátását biztosítják országszerte.² Jogi definíciója szerint, a vízbázis a vízkivételi művek által igénybe vett vagy erre kijelölt területet jelenti, ideértve a felszín alatti térrészt az onnan emberi fogyasztásra és hasznosításra kitermelhető vízkészletet, a meglévő vagy a tervezett vízbeszerző létesítményekkel együtt.³ Felszíni vízbázisok alatt leegyszerűsítve tehát azokat a vízfolyásokat vagy állóvizeket értjük, amelyek készletét ivóvízellátásra is használják. Ezekre példák lehetnek az erre a célra épült víztározók (Hasznos, Lázberc), vagy nagyobb természetes vízfolyások és állóvizek (Tisza, Balaton).

A felszíni vízszerszés előnye, hogy könnyen hozzáférhető és gazdaságosan kitermelhető, viszont mindenképpen számolni kell úszó-lebegő szennyeződésekkel, amelyek a vízkivételi művek üzemét hátrányosan befolyásolhatják. Felszíni vizek vízminőségi paramétereit tekintve jellemzők a kolloidméretű szennyezőanyagok és a vízben oldott vagy oldhatatlan állapotban lévő szerves szennyezők jelenléte, amelyek kezelése a víztisztítási technológia külön lépcsőjét igényli.⁴

Napjainkban az éghajlatváltozás természeti következményei, mint például a felszíni lefolyás és a hasznosítható vízkészlet csökkenése, vagy az átlaghőmérséklet növekedése,⁵ továbbá különböző emberi hatások (ipar, kommunális szennyezések) eredményeként a felszíni vízbázisok biztonsága egyre inkább veszélyeztetetté válhat vízkészlet-gazdálkodási szempontból. Ez alatt a megfelelő vízminőségi és a megfelelő mennyiségi kérdések is érthetők.

Jelen cikkben céloom bemutatni a felszíni vízbázisokkal kapcsolatos jogi hátteret hazánkban, valamint néhány példát ismertetni, és kategorizálni ezek vízkészlet-gazdálkodási problémáit.

A vízgazdálkodásról szóló 1995. évi LVII. törvényben foglaltak alapján: „(2) Az ivóvízellátást, az ásvány- és gyógyvíz hasznosítást szolgáló vagy erre kijelölt vizeket a vízkivétel védőidomainak, védőterületének külön jogszabályban meghatározott mértékű kijelölésével és fenntartásával fokozott védelemben és biztonságban kell tartani (vízbázisvédelem).”⁶

A törvény kiemeli tehát, hogy az ivóvízbázisokat, így a felszíni ivóvízbázisokat is biztonságban kell tartani, a védelem pedig felszín alatti vízbázisoknál védőidom és védőterület, felszíni vízkivétel esetén védőterület, a kivett víz kezelését, tárolását, elosztását szolgáló vízilétesítmények esetén pedig védőterület és védősáv meghatározását, kijelölését, kialakítását és fenntartását jelenti.

Felszíni vízkivételnél a védőterületet belső, külső és hidrológiai védőövezetekre osztva kell meghatározni, kijelölni, kialakítani és fenntartani.⁷ Egy ilyen védőterület-kijelölést mutat be az 1. ábra, amelyen látható, hogy a felszíni vízbázis védőövezeteit annak természetes vízgyűjtője határozza meg. A hidrológiai védőövezet a közvetlen

² Országos Vízügyi Főigazgatóság: *Magyarország felülvizsgált, 2015. évi Vízügytő-gazdálkodási Terve*. 2-1. melléklet.

³ 1995. évi LVII. törvény a vízgazdálkodásról, 1. számú melléklet 20. pont.

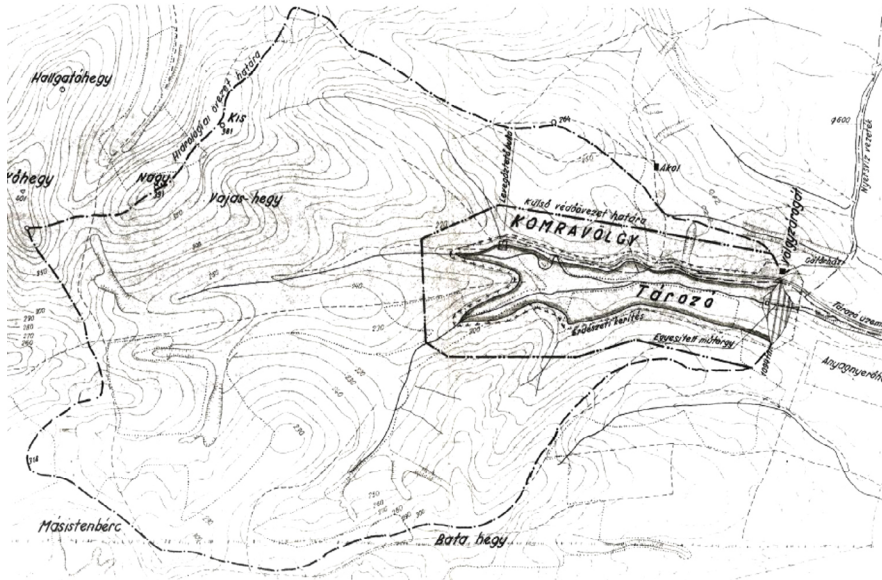
⁴ Goda Zoltán: *A vízszerszés módjai és mőtárgyai*. In Vadkerti Edit (szerk.): *Vízszerszés, víztisztítás*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 13.

⁵ Dunkel Zoltán – Bozó László – Geresdi István: *Az éghajlatváltozás hatására fellépő környezeti változások és természeti veszélyek*. *Földrajzi Közlemények*, 142. (2018), 4. 261–271.

⁶ 1995. évi LVII. törvény, 14. § (2) bekezdés.

⁷ 123/1997. (VII. 18.) Korm. rendelet a vízbázisok, a távlati vízbázisok, valamint az ivóvízellátást szolgáló vízilétesítmények védelméről, 2. §.

vízgyűjtőt jelenti, a külső védőövezet a tározó szűkebb környezetét, a belső pedig az állandó vízfelületet.



1. ábra: A Komrávölgyi-tározó védőövezeteinek lehatárolása

Forrás: VTK Innosystem Kft.: Az ÉRV Zrt. kezelésében álló Komrávölgyi-tározó védőterületének felülvizsgálata. Budapest, 2007.

A felszíni vizekre telepített ivóvízcélú vízkivételek védelme érdekében a védőövezeteket a vonatkozó rendelet alapján pontosan a következő szabályok szerint kell kijelölni.

- „a) ha a tavak, tározók esetében a víz tartózkodási ideje a 120 napot nem haladja meg, akkor minden tápláló vízfolyásra, ha meghaladja, akkor a vízkivételől számított 1 km-en belül betorkolló vízfolyásokra is ki kell jelölni a külső védőövezetet;
- b) a folyók és egyéb vízfolyások esetében az árvízvédelmi gátrendszer mentett oldalán csak akkor kell külső védőövezetet kialakítani, ha e terület lefolyása a külső védőövezettel érintett partszakaszon jut a vízfolyásba, továbbá, ha a vízkivétel közelében partiszűrűsű kutak is találhatóak, és ezek védelme azt szükségessé teszi;
- c) ha a vizsgálatok szerint a vízfolyáson adott (a 3. számú melléklet szerinti) távolságon belül a túlpárti szennyezés semmilyen vízállásnál nem juthat a vízkivétel helyéhez, a parti védőövezetet elégséges csak a vízkivételnek megfelelő parton kialakítani;
- d) ha a külső védőövezettel érintett szakaszon belül mellékfolyók vagy patakok torkollnak a vízfolyásba, a védőövezetet azokra, valamint azok partjaira is ki kell terjeszteni, kivéve a túlparton betorkolló vízfolyásokat, amennyiben vizsgálatok igazolják, hogy azok szennyező hatása semmiképp sem érheti el a vízkivétel helyét.”⁸

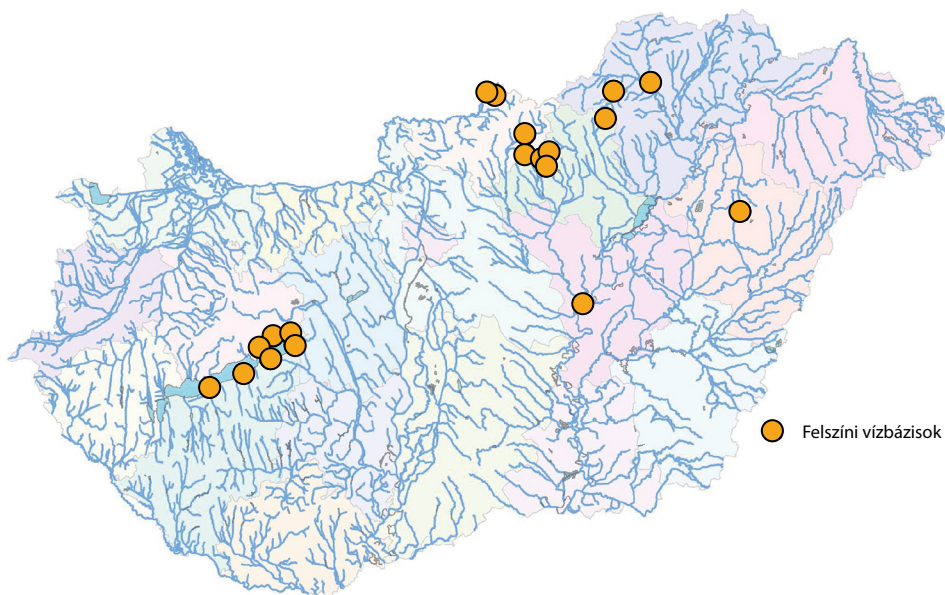
⁸ 123/1997. (VII. 18.) Korm. rendelet, 2. §.

A fentiek alapján megállapítható, hogy nemcsak a vízbázisok közvetlen környezete, hanem azok tágabb értelemben vett vízgyűjtője is védendő.

A védőidomokon vagy védőterületeken csak olyan tevékenység végezhető, amely a kitermelés előtt álló vagy a már kitermelt víz minőségét, mennyiségét, valamint magát a vízkitermelési folyamatot nem veszélyezteti. Ezzel kapcsolatban övezetenként szintén a 123/1997. (VII. 18.) Korm. rendelet előírásai érvényesek, amely például az épületek létesítésével, növénytermesztéssel vagy az állattenyésztéssel kapcsolatban fogalmaz meg korlátozásokat ezekre a területekre.

Az országban kijelölt 19 felszíni vízbázis közül mindössze három rendelkezik érvényben lévő védőterületi határozattal az aktuális vízgyűjtő-gazdálkodási terv (VGT) adatbázisa szerint,⁹ ennek ellenére többnek vannak kijelölve a védőövezetei. A VGT felülvizsgálata jelenleg folyamatban van, így annak tartalma is módosulni fog. A Magyarország felülvizsgált, 2022–2027 időszakra vonatkozó, harmadik Vízgyűjtő-gazdálkodási Tervének a cikk írásakor csak a vitaanyaga volt elérhető, ebben azonban nem változtak a korábbi tervben feltüntetett adatok, tehát ezek továbbra is aktuálisnak tekinthetők.

Területi eloszlás alapján felszíni vízbázisok főként a Balaton környékén és Észak-Magyarországon helyezkednek el, azonban a Tiszán és a Keleti-főcsatornán is található felszíni vízforrás, amelyeket a 2. ábrán jelöltem.



2. ábra: Felszíni ivóvízbázisok Magyarországon

Forrás: a szerző szerkesztése

⁹ Országos Vízügyi Főigazgatóság (2015): i. m. 2-1. melléklet.

Típusukat tekintve többnyire patakok elzárásával felduzzasztott tározók adják a vízkészletet, de kisebb-nagyobb természetes és mesterséges vízfolyások, valamint a Balaton is szerepel a vízkészletek forrásai között. Felszíni vízbázisok biztosítják több olyan nagyobb településünk ivóvízkészletének egy részét vagy egészét, mint Szolnok, Pásztó, Siófok vagy Balmazújváros.

A globális viszonyokat tekintve a világ ivóvízkészletének 67%-a származik felszíni vizekből, azonban Európában ez a szám mindössze 25%. Jellemző továbbá, hogy a Földön számos ország vízbázisainak vízkészlet-gazdálkodási problémáit az emberi beavatkozások hatásai okozzák.¹⁰ Emberi beavatkozásoknak tekinthetjük a kommunális és ipari eredetű vízszennyezéseket, vagy akár a lefolyási viszonyok megváltoztatását is.

2. Felszíni ivóvízbázisoknál felmerülő vízkészlet-gazdálkodási problémák

Az egykori Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet (VITUKI) 1963-as értelmezése szerint a vízkészlet-gazdálkodás valamely terület vízkészletének tervszerű szabályozása a vízhasználatok mennyiségi és minőségi követelményeinek kielégítésére, a tározási lehetőségek és a vízvédelem szempontjait is figyelembe véve.¹¹ Vízkészlet-gazdálkodási problémák alatt tehát nemcsak mennyiségi, hanem minőségi kérdéseket is értünk.

Felszíni ivóvízbázisaink ideális esetben védőidomokkal rendelkeznek, így főként vízminőség szempontjából elméletileg védett helyzetben vannak, ennek ellenére előfordulhatnak nem várt események, amelyek befolyásolhatják a vízszolgáltatást.

A vízbázisokat érintő potenciális veszélyek a következő kategóriákba sorolhatók be:

- természeti eredetű veszélyek, amelyek az emberi tevékenységtől függetlenül, a természet erőinek hatására fordulnak elő;
- civilizációs, illetve technológiai veszélyek, amelyek az emberi tevékenységgel összefüggésben következnek be;
- szándékos, illetve ártó jellegű cselekményekkel, tevékenységekkel összefüggő veszélyek.¹²

Felszíni vízbázisokkal kapcsolatban ritkán fordulnak elő szándékos, ártó cselekmények, inkább a természeti eredetű problémák jellemzők, mint az árvizek vagy kisvizek, továbbá az emberi tevékenység is idézhet elő problémákat. Gyakran előfordul, és jelentős gondokat okozhat például az érintett vízbázis tágabb értelemben vett vízgyűjtőjén található szennyvíztisztító telepek üzemzavarainak szennyező hatása, illetve adott esetben a helyi vagy tágabb értelemben vett nem megfelelő vízkészlet-gazdálkodási

¹⁰ Konstantina Katsanou – Hrisi K. Karapanagioti: Surface Water and Groundwater Sources for Drinking Water. In Antonio Gil – Luis Alejandro Galeano – Miguel Ángel Vicente (szerk.): *Applications of Advanced Oxidation Processes (AOPs) in Drinking Water Treatment*. Cham, Springer, 2017. 1–19.

¹¹ Bözsöny Dénes – Domokos Miklós: *A vízkészletgazdálkodás alapjai és a vízgazdálkodási mérleg*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1975.

¹² Berek Tamás – Rácz László István: Víz bázis, mint nemzeti létfontosságú rendszer elem védelme. *Hadmérnök*, 8. (2013), 2. 120–133.

gyakorlat kialakulása. A vízellátási lánc későbbi lépcsőinél, a digitalizáció terjedésének következményeként egyre gyakrabban fordulnak elő kibertámadások, ahogyan azt egy 2021-es floridai eset is szemlélteti.¹³ Ez nem feltétlenül vízkészlet-gazdálkodási probléma, viszont a jelenség a későbbiekben a vízbázisok működését is fenyegetheti.

A nem megfelelő vízkészlet-gazdálkodási gyakorlat értelmezhető bővebben, ha egy ország adott esetben elavult jogrendszerét vizsgáljuk, vagy vízgyűjtő szinten, amikor helyi mulasztások vagy a túlzott vízhasználat miatt csökken a rendelkezésre álló vízkészlet egy felszíni vízbázisnál.

3. Példák a felszíni ivóvízbázisoknál felmerülő vízkészlet-gazdálkodási problémákkal kapcsolatban

Az elmúlt évtizedekből számos példát lehet bemutatni a hazai felszíni ivóvízbázisok vízkészlet-gazdálkodási problémáira.

A Mátra környékének egyik jelentős vízellátó létesítménye és ivóvízbázisa a Hasznosi-tározó, amelyet a Kövicses-patak felduzzasztásával hoztak létre Pásztó településen. 2010 tavaszának végén intenzív esőzések voltak az egész ország területén. A heves esőzés és a víztározó gátjának állapota miatt 2010. május 18-án a hasznosi völgyzáró gát mentett oldali részén, két helyen is rézsúhámolás következett be,¹⁴ emiatt a Kormány veszélyhelyzetet rendelt el Pásztón, és 2000 embert ki is telepítettek. Végül nem történt gátszakadás az árvíz következtében.

Az eseten keresztül látható, hogy a nagy mennyiségű beérkező vizek is okozhatnak vízellátási problémákat felszíni vízbázisok esetében, ugyanis egy gátszakadás esetén az esetleges anyagi károk és életveszély mellett megszűnt volna az ivóvíz-utánpótlás is a településen.

Bátonyterenye ivóvízellátásának jelentős része is felszíni vízből történik, amit talajvízdúsításra használ a helyi vízművek. A Zagyva patakra telepített vízkivételi mű a Maconkai-tározó alatt található, így a tározóból leengedett víz mennyisége és minősége nagy hatással van a vízszolgáltatásra. 2013 nyarán jelentős aszály volt az országban, így a Zagyva-vízgyűjtőn is. A tározó vízszintje 2013. július 29-én 454 cm volt, 30 cm-rel a normális üzemvízszint alatt, az alvízi vízállás Maconkánál 16 cm, az alvízi vízhozam pedig 74 l/s. Szeptember 5-ére a tározó vízállása 396 cm-re csökkent, az alvízi vízállás 14 cm volt, szeptember 9-én pedig a tározó vízállása tovább csökkent 386 cm-re. A tározót üzemeltető és a patakot kezelő vízügyi igazgatóság a Zagyván feljebb található Mizserfai-tározóból való szivattyúzással próbálta a vízhiányt enyhíteni.¹⁵

A példán a felszíni vízkészlet-gazdálkodás legjelentősebb problémáját, a gyakori kisvizek előfordulását lehet bemutatni. Amennyiben nem érkezik elég víz a tározóból, a mennyiségi probléma mellett a vízminőség is fontos lesz, ugyanis ekkor jellemzően

¹³ Andy Greenberg: A Hacker Tried to Poison a Florida City's Water Supply, Officials Say. *Wired*, 2021. február 8.

¹⁴ Szlávik Lajos: *Kisvizek nagy vizei. A 2010. évi árvizek és belvizek krónikája*. Budapest, OVF, 2013.

¹⁵ Márton Attila: Komplex hasznosítású tározók hatásának elemzése különböző szélsőséges vízgazdálkodási helyzetekben a Zagyva felső vízgyűjtőjén. *Védelem Tudomány*, 5. (2020), 2. 177–190.

nagyobb lesz a nitrogénformák koncentrációja a vízben, ami nehezíti a víztisztítást, mert további klórozást, esetleg szűrők telepítését igényli.

Az emberi tevékenységekkel összefüggő szélsőséges esetek is történtek már Magyarországon a felszíni ivóvízbázisokkal kapcsolatban, köztük hazánk egyik legnagyobb ökológiai katasztrófája, a tiszai cianidszennyezés. 2000. január 30-án, a késő esti órákban

„átszakadt az ausztrál–román tulajdonú Aurul nemesfémbánya 93 hektár területű zagytározójának a töltése, ennek következtében mintegy százezer köbméter, cianiddal és nehézfémekkel erősen szennyezett, toxikus víz került a Zazar, majd a Lápos-patakba, onnan pedig a Szamosba, a Tisza mellékfolyójába. [...] Február 1-én délután lépett a cianidhullám Magyarország területére. Az első vizsgálatok 32,6 mg/literes koncentrációt mutattak ki Csengernél, ami meghaladta az érvényben lévő határérték 320-szorosát. A Szamos vize a cianid mellett jelentős koncentrációban tartalmazott komplex formában megkötött nehézfémeket, így rezet, cinket, ólmot és ezüstöt.”¹⁶

Február 3-án a vízügyi szakemberek vizsgálati pontokat létesítettek a Tisza folyó mentén, hogy a szennyező anyagok koncentrációját pontosan mérni tudják. Ezenfelül stratégiát dolgoztak ki a Tiszából nyert ivóvízen élő 120 ezer ember védelme érdekében, ami a Tisza-tavon való minél nagyobb mennyiségű tiszta víz visszatartására irányult.

„Február 8-án délelőtt elérte Szolnokot is a sejtmeleg, fő hulláma pedig 9-én hajnalban hagyta el a várost. Erre az időre a VCSM felszíni vízműve szüneteltette a vízkivételt”,¹⁷ azonban az előtte lévő napokon óránként 1500 liter ivóvizet töltöttek műanyag zacskókba, így az érintett települések átvészelték a szennyezést.

4. Összegzés

Ahogy a cikk 2. fejezete bemutatja, a felszíni vízbázisokat érintő problémákat és potenciális veszélyeket három kategóriába sorolhatjuk, viszont vízkészlet-gazdálkodási szempontból a szándékos károkozással nem szükséges számolni (3. ábra).

Természetes eredetű problémának számít, hogy a kisvizes időszakokban vízhiánnyal kell megküzdeni, tehát nem feltétlenül éri el elegendő mennyiségű vízkészlet a felszíni vízbázisokat. Ez a víztározók esetében többnyire nem jellemző probléma egyelőre, ugyanis ezeket olyan helyeken létesítették, ahol elegendő készlettel lehet számolni akár a természetes folyamatok, akár a vízpótlás által. Ez a helyzet viszont hazánkban is változhat a klímaváltozás miatt egyre nagyobb valószínűséggel bekövetkező szélsőséges hidrometeorológiai viszonyok következményeként.

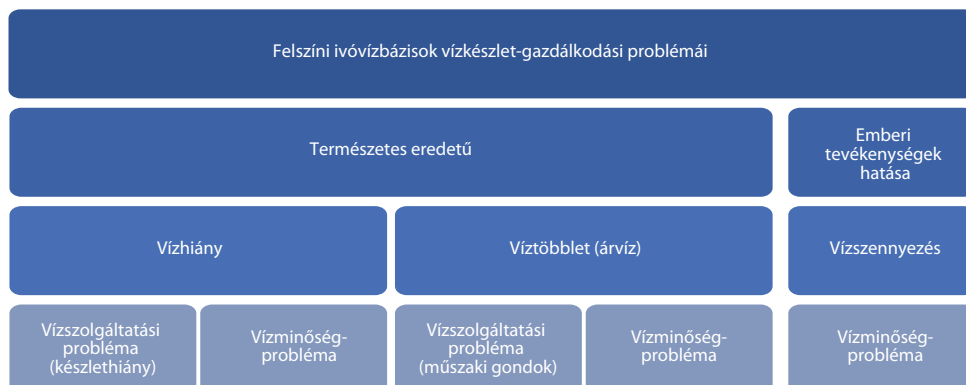
A víztöbblet, azaz az árvizek viszont inkább a vízbázisként működő tározókat érintik károsan, ugyanis olyan műszaki problémák merülhetnek fel ilyenkor, amelyek befolyásolhatják a biztonságos vízszolgáltatást.

Olyan vízgyűjtőkön, ahol a vízfolyások alsóbb szakaszain található felszíni vízbázis, vagy ezeken a részeken létesítettek tározókat, jelentős lehet az emberi tevékenységek

¹⁶ Laczi Zoltán: A Tisza-völgy Csernobilja – 18 éve történt a ciánkatasztrófa. *KÖTIVIZIG*, 2018. január 30.

¹⁷ Laczi (2018): i. m.

káros hatása. Elérheti a vízbázisokat például a szennyvíztisztítók működési hibáiból adódóan rosszul tisztított szennyvíz, továbbá olyan rendkívüli szennyezés, mint ami a 2000-es tiszai katasztrófa során előfordult.



3. ábra: Felszíni ivóvízbázisok vízkészlet-gazdálkodási problémái

Forrás: a szerző szerkesztése

Összességében elmondható, hogy a természetes eredetű vízkészlet-gazdálkodási problémák bekövetkezését nem lehet pontosan előre megjósolni a felszíni vízbázisok esetében, helyes üzemrenddel és előrelátó tervezéssel azonban fel lehet készülni a problémás időszakokra. Érthetjük ezalatt a műtárgyak árvizekkel szembeni biztonságos tervezését, vagy közbenső tározók kialakítását a kisvízes időszakok ellensúlyozására.

Az emberi tevékenység hatására bekövetkező szennyezéseknél hasonló a helyzet, megfelelő biztonsági intézkedések esetén kivédhetőek lesznek az esetleges nagyobb károk.

Felszín alatti ivóvízbázisokkal összevetve megállapítható, hogy bár nagyobb eséllyel veszélyeztetik a különböző külső hatások a felszíni ivóvízbázisokat, ezek ellen könnyebb védekezni, és rövidebb ideig tartó, egyszerűbben kezelhető problémákat okoznak.

Felhasznált irodalom

Berek Tamás – Rácz László István: Vízbázis, mint nemzeti létfontosságú rendszerelem védelme. *Hadmérnök*, 8. (2013), 2. 120–133. Online: http://m.ludita.uni-nke.hu/repozitorium/bitstream/handle/11410/2090/132_11_berekt_rli.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Bözsöny Dénes – Domokos Miklós: *A vízkészletgazdálkodás alapjai és a vízgazdálkodási mérleg*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1975.

Dunkel Zoltán – Bozó László – Geresdi István: Az éghajlatváltozás hatására fellépő környezeti változások és természeti veszélyek. *Földrajzi Közlemények*, 142. (2018), 4. 261–271. Online: <https://doi.org/10.32643/fk.142.4.1>

- Goda Zoltán: A vízszerzés módjai és műtárgyai. In Vadkerti Edit (szerk.): *Vízszerzés, víztisztítás*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. 11–42. Online: [https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16608/WEB-Vadkerti%20Edit%20\(szerk.\)%20-%20V%EDzszer%E9s,%20v%EDztiszt%Edt%E1s.pdf;jsessionid=3EB507D92BA7BA46AD4F76E91AF56BCC?sequence=1](https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16608/WEB-Vadkerti%20Edit%20(szerk.)%20-%20V%EDzszer%E9s,%20v%EDztiszt%Edt%E1s.pdf;jsessionid=3EB507D92BA7BA46AD4F76E91AF56BCC?sequence=1)
- Greenberg, Andy: A Hacker Tried to Poison a Florida City’s Water Supply, Officials Say. *Wired*, 2021. február 8. Online: www.wired.com/story/oldsmar-florida-water-utility-hack/
- Laczi Zoltán: A Tisza-völgy Csernobilja – 18 éve történt a ciánkatasztrófa. *KÖTIVIZIG*, 2018. január 30. Online: www.kotivizig.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=1579:a-tisza-voelgy-csernobilja-18-eve-toertent-a-cianka-tasztrofa&catid=1:jeles-esemenyek&Itemid=74
- Konstantina Katsanou – Hrisi K. Karapanagioti: Surface Water and Groundwater Sources for Drinking Water. In Antonio Gil – Luis Alejandro Galeano – Miguel Ángel Vicente (szerk.): *Applications of Advanced Oxidation Processes (AOPs) in Drinking Water Treatment*. Cham, Springer, 2017. 1–19. Online: https://doi.org/10.1007/698_2017_140
- Márton Attila: Komplex hasznosítású tározók hatásának elemzése különböző szélsőséges vízgazdálkodási helyzetekben a Zagyva felső vízgyűjtőjén. *Védelem Tudomány*, 5. (2020), 2. 177–190. Online: <http://vedelemtudomany.hu/articles/11-marton.pdf>
- Országos Vízügyi Főigazgatóság: A Duna-vízgyűjtő magyarországi része Vízügyi-gazdálkodási Terv 2-1. melléklet, Budapest, 2015. Online: www.vizugy.hu/index.php?module=vizstrat&programelemid=149
- Szlávik Lajos: *Kisvizek nagy vizei. A 2010. évi árvizek és belvizek krónikája*. Budapest, OVF, 2013.
- VTK Innosystem Kft.: *Az ÉRV Zrt. kezelésében álló Komravölgyi-tározó védőterületének felülvizsgálata*. Budapest, 2007.

Jogi források

1995. évi LVII. törvény a vízgazdálkodásról
123/1997. (VII. 18.) Korm. rendelet a vízbázisok, a távlati vízbázisok, valamint az ivóvízellátást szolgáló vízellátási létesítmények védelméről

Dragon Sándor¹

Az orosz állambiztonság rendszere

Az orosz állambiztonsági szervek oktatásának és képzésének fejlődése a történelem és a vezetéselmélet tükrében

The System of Russian State Security

*Development of Education and Training of Russian State Security Agencies
In the Light of History and Management Theory*

A Cseka megalakulásakor a feltételek közel sem voltak megfelelők. A fiatal szovjet hatalom több kihívással is szemben találta magát. Több más szervezet mellett, a Csekának kiemelt jelentősége volt a rendszer fennmaradásának garantálásában. Az első szovjet állambiztonsági szervezet nem rendelkezett a kezdeti időkben elegendő állománnyal, és a nehézségeket még súlyosbította, hogy azok képzettsége is nagyon alacsony szintű volt. Vezetőik már korán ráébredtek arra, hogy a problémára minél gyorsabban megoldást kell találni, és szükséges a képzés és az oktatás azonnali megszervezése.

Kulcsszavak: Cseka, állambiztonság, akadémia, oktatás és képzés, tudás, vezető

When Cheka was formed the conditions were far from satisfactory. Young Soviet power faced several challenges. Among other organisations, Cheka has played a significant role in ensuring the survival of the system. In the early days, the first Soviet state security organisation was understaffed, and the difficulties were exacerbated by the fact that they were poorly trained. Their leaders realised early that the problem had to be solved as soon as possible and that training and education had to be organised immediately.

Keywords: Cheka, state security, academy, education and training, knowledge, manager, leader

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Rendészeti Vezetéstudományi Tanszék, e-mail: dragon.sandor@uni-nke.hu

1. Az első évek a forradalom után

A korszakban a Csekának² komoly dilemmát jelentett a szervezet tagjainak toborzása³ és kiválasztása.⁴ A szervezetet egyrészt professzionális forradalmárok vezették, akik széles körű tapasztalattal rendelkeztek, de azokat a cári rendszerrel, a korszak biztonsági szervezeteivel való küzdelmek során szerezték. Tapasztalatot szereztek arról, mi a megfigyelés, a letartóztatások, a börtönökből és száműzetésből való szökések. Másrészt a Cseka katonai egységeinek vezetése szintén profi katonákból állt, akik pedig a katonai és szolgálati tapasztalataikat az I. világháború idején szerezték. Tehát megállapítható, hogy a Cseka mint szervezet a kezdeti szakaszában sok problémával szembesült, de a vezetői⁵ kellő tapasztalattal, tudással⁶ rendelkeztek, amelyek hozzásegítették őket ahhoz, hogy előrelátóan tudják kezelni a szervezettel szemben a működése során jelentkező problémákat.

Az operatív állomány⁷ feltöltésére különös figyelmet fordítottak, kiválasztásuk nehézségei abban álltak, hogy közvetlenül a forradalom után az új hatalom kategorikusan elutasította a cári Oroszországot kiszolgáló rendvédelmi és biztonsági szervezetek tapasztalatait, igyekezett kizárni soraiból alkalmazottaikat. Természetesen a helyzet nem volt annyira idilli, hogy minden a szervezet elvárásának megfelelően alakult, így a cári rendszerrel kapcsolatba kerülők, akik később a Cseka állományába felvétel nyertek a szervezeten belül „tisztá lappal” kezdtek.

A Csekába jelentkezők között munkások, parasztok, katonák és tengerészek voltak, akik ideológiai⁸ alapon elköteleződtek a forradalom eszméi iránt, a tettek mezején készek voltak feltétel nélkül a Cseka utasításait végrehajtani. Számukra a szervezet különböző képzési formákat vezetett be, amelyeknek minél gyorsabbnak, de alaposnak kellett lennie. A Cseka előtt álló feladat nem volt egyszerű, mivel a jelentkezők iskolai végzettsége alacsony volt, sokuknál az írástudatlanság megszüntetése volt az első feladat. Ők a szervezeten belül látták életük kiteljesedését,⁹ konkrét elképzeléssel a további munkájukkal kapcsolatban nem rendelkeztek. A Cseka egységein belül speciális köröket és iskolákat hoztak létre, egyéni órákat tartottak.

² Összoroszárszági Rendkívüli Bizottság (oroszul *Всероссийская Чрезвычайная Комиссия*, VCSK, ismert nevén: Cseka).

³ Dragon Sándor: A vezetést támogató rendszerek és módszerek. In Kovács István – Dragon Sándor (szerk.): *A vezetés-irányítási rendszerek jó gyakorlata a rendőrségen*. Tanulmánykötet. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2021b. 59.

⁴ Dragon (2021b): i. m. 61.

⁵ Dragon Sándor: A vezetést támogató emberi tényezők. In Kovács István – Dragon Sándor (szerk.): *A vezetés-irányítási rendszerek jó gyakorlata a rendőrségen*. Tanulmánykötet. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság 2021a. 43.

⁶ Dragon Sándor: A rendészettudomány hatása, alkalmazása és fejlődésének lehetőségei a rendészeti szervek gyakorlati vezetésében, irányításában. *Rendőrségi Tanulmányok*, 2. (2019b), 3. 86–98.

⁷ Kovács István: A szervezett bűnözés két alappillére: az emberkereskedelemhez kapcsolódó prostitúciós bűncselekmények valamint a kábítószer-kereskedelem összefonódása. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2. (2014), 4. 79–101.

⁸ Kovács István: Prostitúció, és prohibíció a mai Magyarországon: avagy miért nem sikerül a rendőrségnek a szocializmust levetkőzni a XXI. században. *Létünk*, 46. (2018b), 2. 7–29.

⁹ Dragon Sándor: Nyilas rendvédelem – tények, tapasztalatok, következtetések. In Kovács Tamás (szerk.): *„Zsidó sorsok a nyilas időszakban” konferencia a kutatók éjszakáján 2019. szeptember 27.* Budapest, Holokauszt Dokumentációs Központ és Emlékhely Budapest Emlékközpont, 2019a. 36–48.

Különös figyelmet fordítottak a vezetők kiválasztására, akiknek felkészültebbnek és képzetebbek kellett lenniük, hogy jobban megértsék a pártpolitika lényegét, hogy szervezői képességgel rendelkezzenek, példát tudjanak mutatni az állománynak a csapatban és a csapattal való munkavégzés során.¹⁰

A vezetői réteg, illetve az állomány képzése, továbbképzése területén az első fontos lépés a Cseka Főiskola¹¹ Kollégiumának felvetése volt, amelyben kifejezték akaratukat speciális oktatási intézmények létrehozására a képzés és a továbbképzés pontosan kialakított rendszerével. 1918. április 5-én a kollégium tagjai kinyilvánították akaratukat felderítők és biztosok képzésére, az állambiztonság védelmének területén szerteágazó tapasztalattal rendelkező vezetők, továbbá a kollégium vezető személyzete és tagjai bevonásával.

A Cseka képzési rendszer létrehozásának komoly lépése az első tanfolyamok megnyitása volt 1918. szeptemberben. A résztvevők a bizottságok alkalmazottai, párt- és szovjet munkások voltak. Belőlük kerültek ki a Cseka későbbi osztályainak vezetői, nyomozói, biztosai, hírszerzői és kiképzői (1. ábra).



1. ábra: Kiképző kurzusok indítása a Cseka alatt

Forrás: Az Orosz Föderáció Szövetségi Biztonsági Szolgálata. Az Akadémia története. Az első évek a forradalom után (sz. n.).

A csekisták első oktatási segédleteit 1918-ban készítették el, amelyek elsőként szabályozták a Cseka-alkalmazottak jogait és kötelességeit a munkavégzés során:

„Útmutatás a Cseka nyomozói számára”, „Útmutatás az ügyeleti osztályok nyomozóinak és biztosainak”, „Útmutatás a spekuláció elleni harcban”, „A politikai nyomozók felelőssége”, „A nyomozás szabályai”, „A külső megfigyelés útmutatója a hírszerzők részére”, „A hírszerzés bevezetésének rövid utasításai” stb.¹²

¹⁰ Kovács Gábor: A hatékony vezetői teljesítmény fokozásának eszközei és módszerei a rendészeti szervezetekben. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XX*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2018. 137–138.

¹¹ Cseka Főiskola (oroszul *Высшая Школа*, Főiskola).

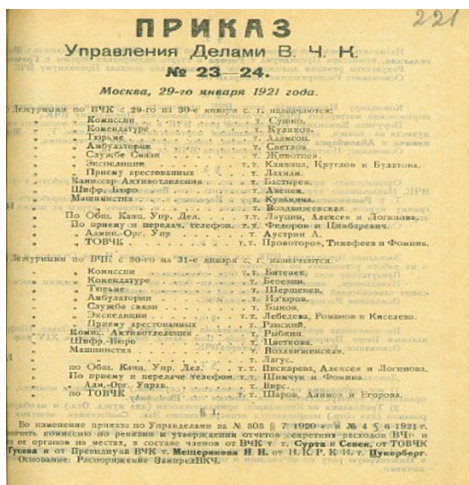
¹² Az Orosz Föderáció Szövetségi Biztonsági Szolgálata. Az Akadémia története. Az első évek a forradalom után (sz. n.).

2. Az iskola keletkezése

F. E. Dzerzsinszkij¹³ folyamatosan hangsúlyozta a képzés szintje emelésének, továbbá a vezetői és végrehajtó állomány kompetenciáinak, tulajdonságainak fontosságát,¹⁴ annak a végrehajtandó feladatokkal szembeni elvárásokhoz igazítását, azonnali választ adva a környezetben bekövetkezett változásokra. Figyelemmel a gyorsan változó és feszült történelmi környezetre írta: „Elmúltak azok a napok, amikor csak a biztonsági szervek személyzetének önzetlen bátorságával és a bolsevik odaadásával szálltunk szembe az ellenforradalommal. Most ezekhez az értékes tulajdonságokhoz hozzá kell adni a jó képzést, képzettséget, a saját munkájuk kitűnő tudását.”¹⁵

1921. január 25-én a Cseka Elnökségi határozatában döntött állandóan működő képzések megszervezéséről az operatív személyzet számára, mivel 1945-ig folyamatosan hiány jelentkezett a képzett, szaktudással rendelkező vezetői és végrehajtói állományban is. Az első képzéseket 150 kadét kezdte el, Moszkva központjában, a Pokrovka utca 27. szám alatt. A tanfolyamok nyitónapját – 1921. április 26-át – az Akadémia kezdőnapjának tekintik.

1921. január 29-én a Cseka tanfolyamokat szervezett a munkavállalók képzésére, akik később a szervezetnél helyezkedtek el. A feltételek javítása érdekében a tanfolyamok időtartamát három hónapra hosszabbították meg, és intézkedtek állandó személyzet és struktúra létrehozásáról (2. ábra).



2. ábra: Cseka-tanfolyamok 1921. január 29-én

Forrás: Az Orosz Föderáció Szövetségi Biztonsági Szolgálata. Az Akadémia története. Az első évek a forradalom után (sz. n.).

¹³ Félix Edmundovics Dzerzsinszkij (oroszul *Феликс Эдмундович Дзержинский*, Dzerzsinszkij).

¹⁴ Czuprák Ottó – Kovács Gábor: *A szervezetvezetés elmélete*. Budapest, Dialóg Campus, 2017. 69–73.

¹⁵ Az Orosz Föderáció Szövetségi Biztonsági Szolgálata. Az Akadémia története. Az iskola keletkezése (sz. n.).

1921. április 26-án folytatódtak a képzések a munkások felkészítésének kurzusaival. Fokozatosan felhalmozódtak a személyzet képzési tapasztalatai, és javult a gyakorlati képzés. Az oktatási segédanyagok, módszertani útmutatók, segédletek még mindig nem álltak megfelelő mennyiségben rendelkezésre, így ezeket az előadásokkal és a tanárok és kadétek közvetlen beszélgetéseivel egészítették ki. Mindezek mellett keresték a foglalkozások új és újabb formáit. Az egyik legkézenfekvőbb és leghatékonyabb volt a gyakorlati képzés megvalósítása speciális csoportokban, az operatív dolgozók oktatásba való bevonásával.

Ennek érdekében a kadéteket az állambiztonsági szervek területi tagozódásának megfelelően szekciókra osztották és ennek megfelelően képezték őket: különleges és titkos osztályok, banditizmus ellenes harc, szállítási, operatív és titkos munka, statisztikai nyilvántartásba vétel és gazdaság. A kadétek szétosztásánál fontos elv volt, hogy a gyakorlat és az elmélet, tehát a gyakorlati munkavégzés és az arra felkészítő oktatás, képzés legfelkészültebb képviselői közösen valósítsák meg a szekciókba való szétosztást, a Cseka operatív osztályainak képviselői és a tanfolyamok adminisztrációjának közös tevékenységével.

A foglalkozások során a gyakorlatban már bizonyított operatív dolgozók felismerték a kadétek képességeit, képzésük során figyelembe vették azt, és a jövőbeni munkájuk irányainak megfelelően folytatták további felkészítésüket. Képzésük befejeztével jövőbeni alkalmazásuk a Cseka szervezeteiben már irányultságuknak megfelelően történt.

Felülvizsgálva a forradalom előtt és után elért eredményeket megállapították, hogy a Csekának továbbra is szüksége van a bűnüldöző, illetve állambiztonsági szervek szakembereinek tapasztalataira, ezért meghívták a későbbiekben is a csendőrség, a rendőrség és hírszerzés soraiból tanítani azokat, akik a „régisim” tankönyveiből tanítottak.¹⁶ A történelem igazolta, hogy a Cseka korábbi törekvése, amely teljesen szakítani akart a régi rendszer minden maradványával, objektív okok miatt nem valósulhatott meg. Nemcsak a tankönyvek emlékeztették őket a múltra, hanem kénytelenek voltak alkalmazni a cári titkos rendőrség módszereit és technikáit is a szolgálati tevékenységük végrehajtása során.

A jelentkezők felvétele¹⁷ és felkészítése során nemcsak szellemi, hanem fizikai alkalmasságukra is figyelemmel voltak, de tekintve a szervezet katonai jellegét, felkészítésük a katonai kiképzésre is kiterjedt. A képzési programok tartalmazták a fegyverkezelés, a lövészet készségének fejlesztését, amit a hallgatók gyakorlatban a katonai felvonulásokon és katonai műveletekben is érvényre juttattak a biztonsági szervek képviselőinek együttműködésével.

A képzési feltételeket, módszereket és az alkalmazott metódusok fejlesztését és alkalmazásának módját a GPU¹⁸ Akadémiai Tanácsának ülésein vitatták meg.

¹⁶ Kovács István: *Klasszikus vezetési funkciók a parancsuralmi rendszerben: (állományvédelmi) ellenőrzés, és korrupciómegelőzés a helyi, és területi rendvédelmi szervek körében.* Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 2018a.

¹⁷ Dragon (2019a): i. m. 37.

¹⁸ Állami Politikai Hivatal (oroszul Государственное Политическое Управление, GPU).

Az évek alatt az állambiztonsági szervek elnevezésének változásával egy időben változott az Oktatási intézmények megnevezése is, és az elődszervezetek beolvadtak az új szervezetekbe.

1922-ben a kurzusokat átnevezték a GPU úgynevezett Felső Tanfolyamaivá (a Cseka átszervezése GPU-vá, ennek következményeképpen, a Cseka-tanfolyamok GPU-tanfolyamokká alakultak át).

Az ország biztonságát érintő külső és belső valódi fenyegetésektől függően, ezekre adekvát válaszokat adva erősödött az operatív személyzet képzésében a specializáció, a GPU testületei felépítésének megfelelően. A tanfolyamok története figyelemre méltó abban, hogy később azok az OGPU¹⁹ Központi Iskola egyik legnagyobb mértékben specializált tanfolyamaivá váltak.

1923 novemberében létrehozták az OGPU Határőr Főiskoláját, és a határőrség operatív állományának főbb felkészítését átadták az újonnan létrehozott oktatási intézménynek.

1929 júliusában az OGPU felsőfokú tanfolyamait átalakították, és továbbképző iskolaként működött tovább, ahol a szervezetek dolgozóinak képzését folytatták. Az állambiztonsági szervek továbbra is nagy hangsúlyt fektettek a soraikba jelentkezők kiválasztására, azt még alaposabbá tették. A képzésre vezényelték számára az OGPU-nál való szolgálatteljesítést 5 évre emelték.

Az 1920-as évektől kezdve folyamatosan jelentek meg az előadások és a normatív dokumentumok mellett az első oktatási segédanyagok (3. ábra).



3. ábra: Az operatív munka módszertana

Forrás: Az Orosz Föderáció Szövetségi Biztonsági Szolgálat. *Az Akadémia története. Az első évek a forradalom után* (sz. n.).

¹⁹ Egyesített Állami Politikai Hivatal (oroszul *Объединённое Государственное Политическое Управление*, OGPU)

3. A háború előtti időszak

Az országban 1929 végén 1930 elején bekövetkezett politikai és operatív változások – a személyi állomány hiánya az OGPU területi szervezeteiben, továbbá képzésüknek megoldatlanága a belső szervezetek állományának továbbképző iskolájában – arra késztették az állambiztonsági szerveket, hogy egy új oktatási intézmény létrehozásának kérdésével foglalkozzanak. 1930-ban úgy határoztak, hogy a felmerült két nagy problémát a lehető leggyorsabban meg kell oldani, így a létszámhiány csökkentése érdekében úgy határoztak, hogy beiskolázzák az elkövetkező jelentkezőket az állambiztonsági szervekhez szolgálatba, és ennek teljesítésére 1000 munkavállalót küldtek oda.

Az állambiztonsági szervek felől folyamatos igény jelentkezett, amelyet a meglévő rendszer már nem tudott kielégíteni. A képzés megoldására pedig 1930. május 29-én parancsot adtak a Cseka-tisztek képzésére és továbbképzésére szolgáló iskola létrehozására Moszkvában, amely 1930. június 4-től az OGPU Központi Iskolájává vált. Az OGPU Központi Iskola megalakulásával folytatták a már megkezdett fejlesztéseket az oktatásban. A változások kihatottak a speciális tantárgyakra, azok egyértelműbbé váltak. Folytatták a már korábban megkezdett és eredményesnek bizonyuló gyakorlati együttműködést az oktatás, az abban részt vevők, továbbá a másik legfontosabb tényező, az állambiztonsági szervek és azok tevékenysége között.

A már bevezetett intézkedések pozitívan járultak hozzá a tudás, a képesség és a szakértelem elsajátításához, nemcsak a hallgatók képzése vagy az operatív munka során, hanem a magas követelményeket támasztó katonai és fizikai kiképzés teljesítése kapcsán is. A gyakorlati foglalkozások sikeres teljesítéséhez hozzájárult a kadétek számára minden évben megrendezett kétnapos katonai művelettel befejeződő összevonás a Moszkva melletti Dinamo táborban. Az összevonások programjai között szerepeltek a lövészeti foglalkozások, az operatív harci munka taktikája mellett a topográfia és a katonai technika tanulmányozása.

A Központi Iskolában 1932 januárjától három hónapos felsővezetői tanfolyamok kezdtek működni a már meglévő vezető réteg átképzésére és továbbképzésére.

Az OGPU-ban jelentkező létszámhiány enyhítésére, a korábban foganatosított intézkedéseken kívül, a Központi Iskolában képzettek egy időben a biztonsági szervek operatív tartalékát is képezték, ami egyrészt emelte képzésük színvonalát, másrészt növelte az OGPU operatív tartalékának állományát. Így járult hozzá napi szinten a feladat végrehajtására fogható állomány létszámnövekedéséhez, így naponta 300 kadétot jelöltek ki.

1934. július 14-én, a Szovjetunió Belügyi Népi Biztosságának (NKVD)²⁰ megalakulását követően, amelybe a volt OGPU egységei tartoztak (az OGPU Központi iskolát átnevezték a Szovjetunió NKVD Állami Biztonsági Főigazgatóságának [GUGB]²¹ Központi Iskolájává).

Az OGPU Központi Iskola, egészen az átszervezésig, több mint ötezer alkalmazottat képzett és képzett tovább.

²⁰ Belügyi Népbiztosság (oroszul *Народный Комиссариат Внутренних Дел*, NKVD).

²¹ Állami Biztonság Főigazgatósága (oroszul *Главное Управление Государственной Безопасности*, GUGB).

Az NKVD Központi Iskolája folytatta korábban megkezdett hagyományait, a felsővezetői, a vezetői és a középvezetői operatív állomány képzését.

1939. március 21-én a Szovjetunió NKVD GUGB Központi Iskoláját, L. P. Berija²² állambiztonsági biztos rendeletével átszervezték a Szovjetunió NKVD Főiskolájává.

1939 márciusában a Szovjetunió NKVD Főiskolájában kétféle típusú képzés jelent meg: az NKVD, majd a Szovjetunió NKGB²³ operatív osztályai személyzetének átképzése és továbbképzése.

Most már nagyobb számban jelentek meg az első tankönyvek és tanítási segédletek, amelyekben az elméleti részben jobban megjelenik a rendszerezett, oktatási jelleg.

Az 1940-es évek elejére a szovjet állambiztonsági szervek minden harmadik vezetője a tanfolyamok végzőse volt.

A nagy honvédő háború megkezdése előtt, elemezve a történeteket összességében kijelenthetjük, hogy az NKGB Főiskolája befejezte kialakulásának kezdeti szakaszát mint speciális oktatási intézmény, amely képes az állambiztonsági szervek igényeire operatívan reagálni.

4. A nagy honvédő háború megpróbáltatásainak éveiben

A nagy honvédő háború újabb kihívások elé állította az állambiztonsági szerveket. A háborús körülmények között az NKGB figyelmét több irányba kellett összpontosítania, erőt a belső kihívások mellett a külső megpróbáltatások is próbára tették. Újabb, eddig ismeretlen igények jelentkeztek már a háború első hónapjaiban, többek között megnövekedett a katonai kémelhárítók iránti igény. 1941. július 23-án a Szovjetunió az NKVD végzésével az NKGB-t és az NKVD-t egyesítették a Belső Ügyek Népbizottságaiba. Az NKVD Főiskolájában havi tanfolyamokat szerveztek az NKVD különleges osztályai operatív személyzetének képzésére, amelyek 1941. augusztus 11-től három hónapos programokra változtak. 1941 szeptemberében a felmerült katonai kémelhárító igényt a Főiskolán tanulmányaikat már befejező 300 fő katonai kémelhárító, a Szovjetunió NKVD különleges osztályaiba küldésével rendezték.

A megalakulás óta folyamatos kisebb-nagyobb oktatói hiánnyal küzdő szervezet 1941 novemberében bejelentette a kinevezéseket az iskola állásainak betöltésére. A tanárok azonban, mint mindig, nem voltak elegenden, ezért a Szovjetunió NKVD vezetésének rendelete alapján a pedagógiai munkába bevonták a tanfolyamok legjobban kvalifikált hallgatóit is annak érdekében, hogy a vezetői réteg, a hírszerző és kémelhárító hivatalok és osztályok kvalifikált alkalmazottai, továbbá a banditizmus elleni harc vezető szakértői, valamint a Népbizottság nyomozói és a katonai kémelhárítók a legmagasabb képzésben részesüljenek. E rendelet alapján összesen 76 vezető és operatív alkalmazott vett részt az oktatásban, ami még mindig nem bizonyult elegendőnek, de a körülményekhez képest igyekeztek a feltöltést teljesíteni.

²² Lavrentyij Pavlovics Berija (oroszul *Лаврентий Павлович Берия*, Berija).

²³ Szovjetunió Állambiztonsági Népbizottsága (oroszul *Народный Комиссариат Государственной Безопасности СССР*, NKGB).

Az oktatási és a személyzeti osztály munkatársainak leterheltsége elképzelhetetlen szinten volt. Munkájukat hivatalosan 10.00-kor kezdték és 22.00-kor fejezték be. Valamennyi résztvevő tanár 10.00-kor kezdte meg munkáját (ha az órák nem kezdődtek 9.00-kor), és általában 24.00-kor végeztek. Hétféteken sorrendben, de néhányan csak az iskola vezetése engedélyével pihenhettek. A tanárok még vasárnapokon is dolgoztak, a munkanap 12.00 és 17.00 óra között volt.

A háború nehézségei és a hatalmas munkaterhek ellenére, amely a teljes oktatásban részt vevő személyekre nehezedett a Főiskolán – elengedhetetlen követelményként – tudományos²⁴ munkára is találtak időt.

A Szovjetunió NKVD 1943. május 22-i rendeletével – ismételt változásnak köszönhetően – a Főiskolát átvette a Szovjetunió NKGB-je.

A nagy honvédő háború alatt a Főiskola személyzete kivételes módon teljesítette a Szovjetunió NKVD és a NKGB vezetésének minden igényét. „Végrehajtották az operatív munkások képzését és továbbképzését széles profillal, abban a mennyiségben, amelyben szükséges volt a frontnak, a partizán és a földalatti mozgalomnak, a szovjet hátszónak és az ellenségtől felszabadult régióknak.”²⁵

Következő igényként jelentkezett az idegen nyelvi tanfolyamok megindítása, ami az állambiztonsági szervek részére, illetve a nagy honvédő háború kapcsán is életűvé vált. 1942. december 22-én a Főiskolában idegen nyelvű tanfolyamokat szerveztek a képzett operatív fordítók felkészítésére angol, francia, német, olasz, japán, török, svéd, finn és lengyel nyelveken. Az idegen nyelvi tudás további erősítésére, 1943 januárjában az NKVD rendelete alapján, a felsőoktatásban idegen nyelvi rövid tanfolyamokat hoztak létre.

A nagy honvédő háború idején az iskolában több mint hétezer Cseka-tisztet képeztek ki, akik a fasiszták elleni küzdelem szervezőivé és hőseivé váltak. A Főiskola hat végzőse a Szovjetunió hősévé vált.

1945. augusztus 30-án a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletével a Szovjetunió NKGB Főiskolája megkapta a Vörös Zászlót és az oklevelet (4. ábra). A Szovjetunió Miniszterek Tanácsa 1952. július 15-i állásfoglalásával jött létre a Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériumának Főiskolája²⁶ mint speciális felsőfokú oktatási intézmény, a hallgatók hároméves képzési idejével, a jogi egyetemek képzési programja alapján.

1954 áprilisában 189 egyetemi hallgató szerzett diplomát, akik közül 37 kitüntetéssel végzett.

A Szovjetunió Miniszterek Tanácsa 1962. augusztus 2-i állásfoglalásával a KGB Főiskolát F. E. Dzerzsinszkijről nevezték el.

²⁴ Dragon (2019b): i. m.

²⁵ Az Orosz Föderáció Szövetségi Biztonsági Szolgálat. Az Akadémia története. A Nagy Honvédő háború megpróbáltatásainak éveiben (sz. n.).

²⁶ A Szovjetunió Állambiztonsági Minisztériumának Főiskolája (oroszul *Высшая школа Министерства Государственной Безопасности СССР*, MGB Főiskola SzSzSzR).



4. ábra: Vörös Zászló és azt tanúsító oklevél

Forrás: Az Orosz Föderáció Szövetségi Biztonsági Szolgálata. *Az Akadémia története. A Nagy Honvéddő háború megpróbáltatásainak éveiben* (sz. n.).

Az FSZB Akadémiáját 1992. augusztus 24-én, az Oroszországi Föderáció elnökének rendeletével, F. E. Dzerzsinszkij nevével fémjelzett KGB Főiskola és a határőrség Akadémiájának bázisán alapították. Ennek megfelelően, az elődintézményekhez hasonlóan katonai jegyeket magán viselő felsőfokú oktatási intézmény végrehajtja az OF FSZB Szolgálata, valamint más orosz speciális szolgálatok és az úgynevezett baráti államok különleges szolgálatai tisztjeinek képzését.

Az Akadémia szervezeti felépítésében megtalálható a Kriptográfiai, Kapcsolati és Informatikai Intézet (IKSZI),²⁷ az Operatív Személyzet Képzési Intézete (IPOS)²⁸ és a nyomozási és kémelhárítói karok. Külön karok is vannak: fordítói, levelező tanfolyamok, egy-egy kar a külföldiek és felsővezetők képzésére.

1993. augusztus 23-án jóváhagyták az OF FSZB Akadémiájának Alapokmányát.

Megállapítható, hogy az orosz állam a forradalom kezdetének első szakaszában nagy lemaradással küzdött a nyugati országokhoz képest. Lemaradása nemcsak politikájára, társadalmi rétegeire, hanem az államszervezetekre is rányomta bélyegét.

Ennek ellenére a megalakult állambiztonsági szervek vezetői hamar rájöttek annak fontosságára, hogy a rájuk bízott feladat teljesítése során nem elegendő a képzetlen, ellenben nagy számú munkásosztály, hanem feltétlenül szükségük van képzett, minőségi munkát teljesítő szakemberekre, akik képesek az állam biztonságát garantálni minden körülmények között, és rövid úton választ adni az újonnan megjelenő kihívásokra, egyszóval teljesíteni legjobb tudásuk szerint a tőlük elvártakat.²⁹ Ennek biztosítására sürgős intézkedéseket tettek az oktatás és képzés elindítása területén, majd megalapították a szükséges intézményeket, ahol a lehető leggyorsabban igyekeztek biztosítani a képzés minden irányú feltételét, sok esetben hozzáigazítva

²⁷ Kriptográfiai, Kapcsolati és Informatikai Intézet (oroszul *Институт Крптографии, Связи и Информатики*, IKSZI).

²⁸ Operatív Személyzet Képzési Intézete (oroszul *Институт Подготовки Оперативного Состава*, IPOS).

²⁹ Kovács (2018): i. m. 136.

a szervek igényeihez, amelyek a történelem során nem egy esetben állították őket kihívások elé.

5. Összefoglaló gondolatok

A megtett intézkedések a történelem távlatából igazolták az állambiztonsági szervek vezetőinek munkálkodását, amelynek köszönhetően a folyamatos fejlesztések és fejlődés során a szervek elérték mai, megérdemelten kivívott helyüket a világ legjobb állambiztonsági szervezetei között, méltán lehetnek büszkéek az elvégzett munkára, amelyet a jelenleg is működő FSZB OF Akadémia is igazol és hírnevüket öregbíti.

Felhasznált irodalom

- Czuprák Ottó – Kovács Gábor: *A szervezetvezetés elmélete*. Budapest, Dialóg Campus, 2017.
- Dragon Sándor: Nyilas rendvédelem – tények, tapasztalatok, következtetések. In Kovács Tamás (szerk.): *„Zsidó sorsok a nyilas időszakban” konferencia a kutatók éjszakáján 2019. szeptember 27.* Budapest, Holokauszt Dokumentációs Központ és Emlékhely Budapest Emlékközpont, 2019a. 36–48.
- Dragon Sándor: A rendészettudomány hatása, alkalmazása és fejlődésének lehetőségei a rendészeti szervek gyakorlati vezetésében, irányításában. *Rendőrségi Tanulmányok*, 2. (2019b), 3. 86–98. Online: https://epa.oszk.hu/04000/04093/00007/pdf/EPA04093_rendorsegi_tanulmanyok_2019_3_086-098.pdf
- Dragon Sándor: A vezetést támogató emberi tényezők. In Kovács István – Dragon Sándor (szerk.): *A vezetés-irányítási rendszerek jó gyakorlata a rendőrségen*. Tanulmánykötet. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2021a. 42–51.
- Dragon Sándor: A vezetést támogató rendszerek és módszerek. In Kovács István – Dragon Sándor (szerk.): *A vezetés-irányítási rendszerek jó gyakorlata a rendőrségen*. Tanulmánykötet. Budapest, Magyar Rendészettudományi Társaság, 2021b. 52–64. Online: <https://rendeszet.uni-nke.hu/document/rendeszet-uni-nke-hu/RTK%20RVT%20Tanulm%C3%A1nyk%C3%B6tet.%20A%20Vezet%C3%A9s-ir%C3%A1ny%C3%ADt%C3%A1si%20rendszerek%20j%C3%B3%20gyakorlata%202021.pdf>
- Kovács Gábor: A hatékony vezetői teljesítmény fokozásának eszközei és módszerei a rendészeti szervezetekben. In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XX*. Pécs, Magyar Hadtudományi Társaság Határőr Szakosztály Pécsi Szakcsoportja, 2018. 135–146. Online: www.pecshor.hu/periodika/XX/kovacs.pdf
- Kovács István: A szervezett bűnözés két alappillére: az emberkereskedelemhez kapcsolódó prostitúciós bűncselekmények valamint a kábítószer-kereskedelem összefonódása. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2. (2014), 4. 79–101. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/nbsz/article/view/2100/1378>

Kovács István: *Klasszikus vezetési funkciók a parancsuralmi rendszerben: (állományvédelmi) ellenőrzés és korrupciómegelőzés a helyi, és területi rendvédelmi szervek körében*. Budapest, Nemzeti Közszerológati Egyetem, 2018a.

Kovács István: Prostitúció, és proibíció a mai Magyarországon: avagy miért nem sikerül a rendőrségnek a szocializmust levetkőzni a XXI. században. *Létünk*, 46. (2018b), 2. 7–29.

Az Orosz Föderáció Szövetségi Biztonsági Szológálata. Az Akadémia története. A Nagy Honvédő háború megpróbáltatásainak éveiben. Online: www.academy.fsb.ru/i_hist_5.html

Az Orosz Föderáció Szövetségi Biztonsági Szológálata. Az Akadémia története. Az első évek a forradalom után. Online: www.academy.fsb.ru/i_hist_1.html

Az Orosz Föderáció Szövetségi Biztonsági Szológálata. Az Akadémia története. Az iskola keletkezése. Online: www.academy.fsb.ru/i_hist_3.html

Erdélyi Ákos¹

Az ámokfutás és a pszichopatológiai terrorizmus lélektana

The Psychology of Rampage and Psychopathological Terrorism

Napjaink terrorfenyegetettsége az utóbbi időkben jelentősen megnövekedett. Ezért is tartom fontosnak, hogy az e témában született kriminológiai és pszichológiai tanulmányok, kutatások és empiriák számát növeljük. A szervezett terrorcselekményeken túl ugyanakkor jelentősen felértékelődött a magányos merényletet elkövetők és az ámokfutók szerepe is. Jelen tanulmányban bemutatom a magányos merénylet és az ámokfutók tipizálásának menetét, valamint a differenciálás aspektusait. A témát a klinikai profilalkotás tekintetében is körbejáróm, felvetve azt a nagyon egyszerű kérdést, hogy vajon egy olyan eljárás, mint a klinikai profilalkotás, vajon eredményesen alkalmazható-e a magányos merénylet és az ámokfutók azonosítása érdekében.

Kulcsszavak: magányos elkövető, ámokfutás, klinikai pszichológia, pszichopatológiai terrorizmus, klinikai profilalkotás

Today's terrorist threat has increased significantly recently. That is why I believe it is important to increase the number of criminological and psychological studies, research and empirical research on this subject. At the same time, in addition to organised terrorist acts, the role of lone-wolf terrorists and spree killers has also grown significantly. In this study, I present the process of classifying of lone-wolf terrorists and spree killers, as well as aspects of differentiation. I will also go around the topic in terms of clinical profiling, raising the simple question of whether a procedure like clinical profiling can effectively identify lone assassins and spree killers.

Keywords: lone-wolf offender, rampage, clinical psychology, psychopathological terrorism, clinical profiling

¹ Kriminológus, bűnügyi pszichológus, doktorandusz, Nemzeti Közszerológiai Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola, e-mail: erdelyi.akos@stud.uni-nke.hu

1. Bevezetés

Napjainkban a szervezett terrorcselekmények egyre nagyobb veszélyt jelentenek – nemcsak társadalmi problémákat eredményezve, hanem igen komoly biztonságpolitikai és rendészettudományi kérdéseket felvetve. Hogy lesz valakiből szélsőséges terrorista? Hogyan lép valaki a radikalizálódás útjára? Milyen az eredményes felderítésstratégia? Elméleti kutatások nagy számban írnak a terrorizmus dinamikájáról, a beszerzésről, és arról is, hogy a terrorizmus milyen lélektani dinamika mentén szerveződik. Napjainkban azonban a fenti kérdések egy másik területre is rávilágítanak: hogyan lesz valakiből magányos elkövető? Az általuk elkövetett cselekmény tekinthető-e terrorcselekménynek? Ha igen, miben tér el a magányos elkövető által végrehajtott cselekmény a terrorszervezetek által elkövetett támadásoktól? Milyen és mekkora szerepet játszik a magányos támadásokban a pszichopatológia? 2021 nyarán számos sajtóorgánium beszámolt arról, miszerint a Terrorselhárítási Központ munkatársai elfogtak egy kecskeméti férfit, aki terrorcselekmény elkövetésére készült hazánkban.² Ugyan a híradásokból úgy tudni, a férfi felesküdött az Iszlám Állam nevű terrorszervezetnek, esetével több kérdés is felmerül: hogyan tudott egy magyar fiatal szélsőséges módon radikalizálódni? Hazánkat is elérte volna a terrorizmus? A kecskeméti férfi tettei magyarázhatók-e pszichológiai aspektusból?

Kétségtelen, hogy a nyári események új kihívások elé állítják az elhárítást, amelynek azonban biztos információi vannak a terrorcselekményekről és azok elkövetőiről is, tekintettel arra, hogy a büntetés-végrehajtásban jelen vannak terrorcselekményt elkövetők vagy azt megkísérlők, akik a kutatások alanyai lehetnek. Ugyancsak fontos kérdés, hogy a magányos elkövetők felderítésében rendelkezésre állnak-e a mindennapokban használt módszereken túl olyan eszközök, amelyek segítik a magányos merénylők felderítését. Igaz, hazánkban szerencsére ritka az ilyen típusú merénylő, ugyanakkor volt már rá precedens a hazai kriminalisztika történetében.³ A magányos elkövetők beazonosítása és felderítése napjaink biztonsági kérdéseinek egyik legnehezebb feladata. „Az ilyen elkövetők előzetes felderítése, azonosítása, terveiknek kifürkészése és cselekedeteik megakadályozása közismereten jóval nehezebb feladat, mint a politikai erőszak e fajtáját szervezetbe tömörülve gyakorlók felkutatása, kiszűrése és lekapcsolása.”⁴

Annak ellenére, hogy felkutatásuk nehezebb, bizonyos szempontból sokkal komolyabb nemzetbiztonsági veszélyt jelentenek, mint a szervezeten működő csoportok; le kell szögezni, hogy a terrorizmus, a radikalizálódás, a magányos elkövetők által elkövetett erőszakos cselekmények korunk egyik legfőbb és legkomplexebb

² Siófokon akart a tömegbe hajtani V. Kende. *Index*, 2021. november 17.; Kolontár Krisztián: Terrorcselekmény előkészületével vádolják V. Kendét, azt állítja, nem tette volna meg. *24.hu*, 2021. november 17.; Szalma Baksi Ferenc: Elfogtak egy magyar fiatalot, akinek a legmagasabb szintű hozzáférése volt az Iszlám Állam egyik oldalához. *Telex*, 2021. október 5.

³ Sipos Péter: Pécsi tragédia: 11 éve történt az ámokfutás, ami megrázta az országot. *Pécs Aktuál*, 2020. november 26.; Másodfokon is életfogytiglant kapott a pécsi lövöldöző. *Index*, 2012. június 5.; Molnár Zoltán: Szabadlára került a bombagyártással vádolt S. Ábel. *24.hu*, 2021. november 10.; Lovas Bálint: Megszólt a Blikknek a frissen szabadult gyorséttermi lövöldöző – „Mostantól dr. S. Ábel a nevem”. *Blikk*, 2021. november 12.; Munk Veronika: Legkorábban harminc év múlva szabadulhat a Teréz körúti robbantó. *Index*, 2019. március 12.

⁴ Tóth Péter: Az oszlói/utoyai merénylet margójára. *Nemzet és Biztonság*, 4. (2011), 8. 3.

nemzetbiztonsági kérdése.⁵ Napjainkban pedig immár nemcsak a terrrorszervezetek, hanem a magányos merénylők is nagy kihívást jelentenek.

2. A terrorizmus büntetőjogi kontextusban

A terrorcselekmény törvényi tényállását a jelenleg hatályos, a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 314. §-a szabályozza. A cselekmény jogi tárgya kettős: egyrészt az állam és az állami szervek, nemzetközi szervezetek kényszermentes működéséhez, másrészt pedig a lakosság félelemmentes, nyugodt életvitelhez fűződő érdeke. Az elkövetési tárgy – vagyis az, amire a cselekményt elkövetik – a terrorizmus tekintetében gyakorlatilag bármely olyan dolog lehet, amely ellen a terrorcselekmény célzatával megvalósított bűncselekmények megvalósulnak. Bűnösség tekintetében csak szándékosan követhető el.

3. Terrorizmus és tipológiák

A tipologizálás nagyban hozzájárul ahhoz, hogy egy-egy cselekményt pontosabban tudjunk értelmezni.

3.1. Az elkövető motivációja alapján

Ahogy például az erőszakos elkövetőket is tudjuk csoportosítani többféle szempont szerint, úgy a terrorizmust, és a terroristákat is rendszerezni tudjuk, többek között motivációjuk által. Ez alapján hét eltérő motivációval rendelkező csoport azonosítható:⁶

- a *bűnözői terroristák* olyan szervezett csoportot hoznak létre, amelynek célpontjai a közigazgatási intézmények, támadásuk célja pedig nem kevesebb, mint hogy a bűnszervezetek és bűnbandák zavartalanul folytathassák tevékenységüket; esetükben gyakran fennáll valódi együttműködés valódi terroristaszervezetekkel;
- a *baloldali terroristacsoportok* főként maoista, marxista–leninista elveket vallanak, céljuk pedig a társadalom kommunista átalakítása;
- a *jobboldali terroristát* általában valamilyen ideológia motiválja, ez lehet iszlámellenesség, rasszizmus vagy antiszemitizmus – lásd Ku-Klux-Klan;
- a *nacionalista-szeptatista terroristacsoportok* „nemzeti célok elérése érdekében szerveződött csoportok, amelyek célja a függetlenség vagy autonómia kivívása”;⁷

⁵ Murányi József Ignác: A terror árnyékában. *Magyar Rendészet*, 21. (2021), 3. 171–180.

⁶ Haller József – Ivaskevics Krisztián: Terrorizmus. In Haller József (szerk.): *Bűntettek kriminálpszichológiája*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 239–270.

⁷ Haller–Ivaskevics (2020): i. m. 242.

- a *vallási fundamentalista csoportokat* valamiféle vallási cél motiválja – általában az iszlám terrorizmussal azonosítják, ugyanakkor van keresztény⁸ és zsidó⁹ vallási érdek vezérelte terrorszervezet is;
- beszélünk *morális terrorizmusról* is, amelyek mögött az elkövetők valamilyen morálisan is igazolható, védendő értéket jelölnek meg – ilyen az állatvédelem vagy az abortuszellenesség;
- és végül beszélünk *pszichopatológias terrorizmusról*, amelynek értelmében az elkövető cselekményének végrehajtása mögött igazolható mentális zavar húzódik meg. Bár alapjaiban a terrorista nem rendelkezik mentális zavarral, ez a típusú elkövető valamilyen jól körülírható pszichopatológiai tünettellel rendelkezik. A szakirodalom¹⁰ ide sorolja a Bolond Bombagyáros néven elhíresült George Meteskyt, aki New Yorkban 1948 és 1956 között összesen 32 alkalommal követett el robbantásos merényleteket pszichotikus téveszméi miatt.¹¹

3.2. Terrorszervezethez való kapcsolódás

A terrorizmus másik tipizálási lehetősége a szervezettségben rejlik. Triviális lehet a kijelentés, hogy a terrorizmus szervezett úton,¹² terrorszervezetek által elkövetett cselekményként is megnyilvánulhat, ugyanakkor jelen cikk kérdésfelvetésében az elkövetési mód másik oldala játszik fontos szerepet, ez pedig a magányos farkasok által elkövetett terrorcselekmény. A 2010. évtől a magányos farkas merénylők szerepe felértékelődött, az általuk elkövetett erőszakos bűncselekmények száma a tudósításokban megnövekedett.

Ezen a ponton fontosnak tartom tisztázni, hogy jelen cikkben kit értek magányos merénylő alatt: olyan, az erőszakos cselekményt egyedül végrehajtó elkövetőt, aki cselekményét terrorszervezethez való valós csatlakozás nélkül követi el, amely szervezetnek ugyan az ideológiai hátterét átveheti, vagy saját ideológia mentén hajtja végre cselekményét. Jelen értelmezésben a magányos elkövető éppúgy lehet terrorista, mint ámokfutó vagy iskolai lövöldöző.

3.3. A magányos merénylők megjelenése

Egy 2014-es tanulmány¹³ több ponton hasonlította össze a szélsőjobboldali és a radikális iszlamista magányos farkas jellegű elkövetőket. Az iszlamista elkövető általában

⁸ Bruce Hoffman: *Inside Terrorism*. New York, Columbia University Press, 2017.

⁹ Ami Pedahzur – Arie Perliger: *Jewish Terrorism in Israel*. New York, Columbia University Press, 2009.

¹⁰ Haller–Ivaskevics (2020): i. m.; Michael M. Greenburg: *The Mad Bomber of New York: The Extraordinary True Story of the Manhunt That Paralyzed a City*. New York, Union Square Press, 2011.

¹¹ Greenburg (2011): i. m., valamint Kemény Gábor: A profilalkotás adaptálásáról. *Belügyi Szemle*, 47. (1999), 3. 3–20.; továbbá Petrétai Dávid: Elkövetői profilalkotás és a bűnügyi helyszín elemzése. *Rendőrségi Tanulmányok*, 3. (2020), 1. 3–50.

¹² A terrorizmus szervezeti formáiról bővebben lásd Haller–Ivaskevics (2020): i. m.

¹³ Paul Gill – John Horgan – Paige Deckert: Bombing Alone: Tracing the Motivation and Antecedent Behaviors of Lone-Actor Terrorists. *Journal of Forensic Sciences*, 59. (2014), 2. 425–435.

városi környezetben élő, jól képzett személy, aki tettét ideológiai okokkal magyarázza. Cselekményére a tervezettség-szervezettség jellemző, felkészült, minden apró részletre odafigyel. A szélsőjobboldali elkövetők általánosságban idősebbek, cselekményük végrehajtásához előszeretettel vonnak be női társakat, és általában kevésbé képzettek.¹⁴

A magányos farkas elkövetők egyedül követik el bűncselekményüket, amelynek ideológiai alapját ők maguk kreálják meg. A cselekmény minden fázisában egyedül dolgoznak, nem kérnek és nem kapnak semmilyen támogatást tettük végrehajtásához. Haller és Ivaskevics kiemelik, hogy a terrorizmusnak e változatát sokáig nem kezelték kellő komolysággal: „ezt az attitűdöt támasztotta alá néhány olyan bizarr eset, mint például Luke Helderé, aki csőbombákat robbantgatott úgy, hogy ha a helyszíneket összekötötték, azok egy mosolygó arcot rajzoltak ki az Egyesült Államok térképén”.¹⁵ Noha kezdetben kamaszos tréfaként kezelték az eseteket, amelyek nem jártak halálos áldozattal, az elkövetőt később elmeógyógyintézetben helyezték el. A magányos farkasok jellemzően a társadalomban is magányosak, elszigeteltek, több tekintetben is izoláltak. Átlagéletkoruk 35 év, családjuk, gyermekük nincs, jellemzően nem élnek párkapcsolatban. Tettüket általában nyíltan is vállalják; több esetben teszik közzé interneten ideológiájukat és utalnak a tervezett cselekmény elkövetésére.

A magányos elkövetők – hasonlóan a szervezett elkövetésekhez – tipizálhatók. A tipizálás egyik alapja a pszichés érintettség (erről lentebb írok), emellett pedig beszélünk káoszvezérelt és karrierista magányos elkövetőkről,¹⁶ akik jellemzőit az alábbi, 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat: A karrierista és a káoszvezérelt elkövetők ismérvei

Káoszvezérelt elkövető	Karrierista elkövető
<ul style="list-style-type: none"> • az elkövető célja a károkozás maximalizálása, és a minél nagyobb sajtóérdekklődés • gyakran szuicidiummal zárul az eseménysor 	<ul style="list-style-type: none"> • cselekménye mögött politikai célok húzódnak meg, ezért az általa végrehajtott támadások ugyan kisebb intenzitásúak, de azokra a sorozatalkövetés a jellemző (vö. George Metesky) • öntudata és önbecsülése igen magas, a sikeres merényletek után önbizalma tovább nő

Forrás: a szerző szerkesztése

Egy másik tipizálás¹⁷ az alábbiak mentén karakterizálja a magányos elkövetőket:

- *loner* – jelentése: magányos ember. Nem tagja egyik terrorszervezetnek sem, azonban cselekményét egy terrorszervezethez köthető ideológiával magyarázza. A radikalizálódás mellett esetében pszichés zavar valószínűsíthető, amely nagyban hozzájárul a destruktív cselekmény elkövetéséhez. Általában nyíltan vállalja radikális nézeteit, éppen ezért viszonylag könnyen

¹⁴ Haller–Ivaskevics (2020): i. m.

¹⁵ Haller–Ivaskevics (2020): i. m. 255.

¹⁶ Szijártó Lívia: Magányos elkövetők az interneten – Az internetes tartalmak pszichológiai szempontú elemzése. *Szakmai Szemle*, 15. (2017), 4. 100–112.

¹⁷ Szijártó (2017): i. m.

azonosítható. A pszichés érintettség miatt azonban nehéz megjósolni, hogy milyen valószínűséggel követ el az illető támadást.

- *lone wolf* – jelenése: magányos farkas. Ugyan a terrorcselekményt egyedül hajtja végre, igazolhatóan kapcsolatot tart valamely radikális szervezettel. Kommunikációjuk főleg az interneten érhető nyomon. Tette mögött egy jól azonosítható, radikális nézeteket valló terrorszervezet húzódik meg, amelynek tagjai bátorítják az elkövetőt cselekménye megvalósításához. Esetében a *lone wolf terrorism*, illetve a *solo-actor terrorism* kifejezéseket használják előszeretettel.¹⁸
- *lone wolf pack* – jelentése: magányos farkasok laza szövetsége. „Az ebbe a típusba tartozó személyek is létszámú csoportban működnek, szélsőséges ideológiát követnek, de nem tagjai egy nagyobb terrorszervezetnek sem. Fennállásuk csak az adott támadás kivitelezéséig tart, és náluk is a fő kommunikációs csatorna – akár más csoportokkal is – az internet.”¹⁹
- *loner attacker* – jelentése: magányos támadó. Egyedül hajt végre támadást, azonban egyes terrorszervezetek támogatását élvez.

4. A magányos merénylők által elkövetett ámokfutások etiológiája

4.1. Fogalmi problémák

Az ámokfutás kapcsán nehezíti az értelmezést, hogy nincs egységesen elfogadott, mindenki által használt definíciója. Ugyanakkor számos differenciálás született az ámokfutással kapcsolatban.

Kriminológiai szempontból a több ember sérelmére elkövetett emberölést négy csoportba tudjuk besorolni, ezek közül az egyik kategória az ámokfutás.²⁰ Az egyes kategóriákat és a differenciáció alapjait a következő táblázat szemlélteti.

2. táblázat: A több ember sérelmére elkövetett emberölés kriminológiai klasszifikációja

Ámokfutás	Tömeggyilkosság	Sorozatgyilkosság	„Egyéb”
Jellemzően több helyszínen, több ember megölésével járó cselekményfolyam, amely alatt az elkövetés folyamatos.	Jellemzően egy helyszínen, háromnál több ember halálával járó cselekmény.	Az egyes elkövetések között napok, hetek vagy akár évek is eltelhetnek. Az áldozatok kiválasztása valamilyen mintát követ.	A fennmaradó <i>egyéb</i> eset – például kiterjesztett öngyilkosság vagy családirítás.

Forrás: a szerző szerkesztése

¹⁸ Farkas Johanna: A magányos merénylők radikalizálódása. *Acta Humana*, 4. (2016), 5. 17–31.

¹⁹ Szijártó (2017): i. m. 102.

²⁰ Nagy László Tibor: Több ember sérelmére elkövetett emberölések kutatása. In Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 52. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2015. 41–58.

Jól látható tehát, hogy a legtöbb hasonlóság az ámokfutás és a tömeggyilkosság között húzódik, az alapvető különbség pedig az elkövetés helyszínében, pontosabban annak számában lelhető fel. Míg az ámokfutó több helyszínen követi el cselekményét, addig a tömeggyilkos egy helyszínt választ cselekménye végrehajtásához, például munkahelyét. Az ámokfutó jellemzően közvetlenül egymás után, több helyszínen, legalább három ember halálát eredményező cselekményfolyamban követi el tettét.²¹

Az ámokfutások és tömeggyilkosságok kapcsán említést kell tenni az iskolai lövöldözésekről.

Az iskolai erőszak e típusa 1999-ben került az érdeklődés középpontjába. Colorado Államban két diák iskolai lövöldözést rendezett a Columbine gimnáziumban. Eric Harris és Dylan Klebold 46 percig tartó támadása alatt összesen 13 embert öltek meg, 23 társukat megsebesítettek, majd öngyilkosságot követtek el. Noha a szakirodalom az iskolai lövöldözéseket az ámokfutások egyik speciális típusként azonosítja, ha szeretnénk hűen ragaszkodni a fogalmi elemekhez, akkor az iskolai támadás inkább a tömeggyilkosság egyik altípusa lehetne, lévén, hogy általában egy helyszínen, az iskolában követik el a támadást, és kevésbé jellemző a több helyszínen való elkövetés. Az iskolai lövöldözők „a magányos elkövetők egy olyan körét alkotják, mely mögött nincs semmilyen ideológiai, fundamentális vagy politikai csoportosulás, melyre ez idáig a kriminalisztikában nem volt példa, és melynek megelőzésére vagy elhárítására a terrorelhárítási szervek sem tudnak felkészülni”.²²

Az ámokfutást minden esetben rövid ideig tartó prodromális, introvertált periódus vezet be, amelyet robbanásszerűen kitörő agresszió szakít meg, amelyhez bizonyos esetekben doxasmák, azon belül is főként üldöztetési téveszmék kapcsolódhatnak. Az iskolai lövöldözők jelentős része 14–20 év közötti fiatal fiú, akik nem mutatnak komolyabb pszichés diszfunkciót vagy mentális zavar jegyeit, akiknek cselekményét megfontoltság, tervezettség jellemzi. Személyiségvonásukban főként narcisztikus jegyek dominálnak. Ugyan elmeműködésük nem éri el a patológiás szintet, fantáziatévékenységük jelentős kóros vonásokat mutat. Fantáziájukban gondosan megtervezik cselekményüket, forgatókönyvet készítenek.²³

5. Az ámokfutás kriminológiai megközelítése

Annak ellenére, hogy a szervezett terrorista tekintetében mentális zavar jelei nagyon ritkán azonosíthatók,²⁴ a magányos farkasok által végrehajtott ámokfutás alapja sok esetben az elkövető pszichés érintettségében keresendő. A fentebb említett Metesky és Helder is jól meghatározott pszichiátriai kórképben szenvedett, és ugyancsak igaz

²¹ Ruzsonyi Péter: Sorozatgyilkosok a rácson túl: „bestiális emberek – emberi bestiák”. I. rész. *Börtönügyi Szemle*, 35. (2016), 1. 2–22.

²² Pásztor Attila – Angyal Miklós: Iskolai lövöldözők – Kriminálpszichológiai adalékok a megértéshez és a beavatkozási lehetőségekhez. *Psychiatria Hungarica*, 31. (2016), 2. 193–204.

²³ Pásztor–Angyal (2016): i. m.

²⁴ Póczik Szilveszter: A terrorizmus biológiai és pszichológiai elméletei. *Világosság*, 48. (2007), 5. 25–41.; valamint Haller–Ivaskevics (2020): i. m.

ez a lentebb tárgyalt Anders Behring Breivikre is, és Nidal Hasanra is, aki 2009-ben 13 embert ölt meg és további 30-at megsebesített. Az ő esetében bipoláris zavart és pszichózt állapítottak meg.²⁵ Szijártó amellett érvel, hogy „a magányos elkövetők többsége meghatározható pszichés jellemzőkkel bír, illetve, hogy ezek a jellemzők pszichológiai eszközökkel azonosíthatók”.²⁶ Egy tanulmány²⁷ 47 magányos elkövető pszichiátriai érintettségét vizsgálva állapította meg, hogy esetükben a lakossági átlagtól jóval magasabb arányban, 40%-ban van jelen pszichés zavar – ugyanez az átlag a szervezetben tevékenykedő terroristák esetében alig 8%. (Ugyanakkor felmerül a kérdés, hogy 47 esetből mennyire lehet messzemenő következtetéseket megállapítani.) Esetükben főként affektív kórképek, hangulatzavarok, kényszeres és szorongások zavarok detektálhatók.²⁸

Depresszióval kezelték többek között azt a 18 éves német–iráni állampolgárságú fiút, aki 2016-ban München egyik bevásárlóközpontjában összesen 58 lövést adott le, amivel 9 ember halálát okozta. Felsőbbrendűnek tekintett magára, és gyűlöletet érzett török és arab osztálytársai iránt. Több személynek is fenyegető üzeneteket küldött, a merénylet előtti utolsó üzenete annyi volt: „Gyertek a McDonald’s-ba. Én is jövök, találkozunk és lelőlek benneteket!”²⁹

Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy bár a magányos elkövetők nagy számban érintettek mentális zavarban, az nem minden esetben manifesztálódik cselekvésben.³⁰

Az ámokfutások kapcsán három nézőpont igyekszik magyarázattal szolgálni: az antropológiai, a kriminológiai és a pszichiátriai nézőpont, amelyek közül utóbbit ismertetem részletesen.

A kriminológia célja többek között a bűnözés egyéni és társadalmi szintű megismerése. Nincs ez másképp az ámokfutás kapcsán sem.

Lothar Adler³¹ közel 200 esetet elemezve alkotta meg a klasszikus ámokfutó kriminológiai profilját. Ez alapján a tipikus ámokfutó

- 34,8 éves férfi,
- aki cselekményével átlagosan 2,98 embert öl meg, és további 3,74 embert sebesít meg,
- szuicídiummal való kapcsolata: 33,5%-uk követ el befejezett öngyilkosságot, 6,6%-uk külső hatásra veszítik el életüket, míg további 5,4%-uk követett el öngyilkossági kísérletet;
- az elkövetők 57%-a idegeneket választott célpontokként, míg az elkövetők csupán 10%-a választotta családját célpontként.

A legveszélyesebb típusú elkövető az, aki családja után idegeneket is megtámad.³²

²⁵ Haller–Ivaskevics (2020): i. m.

²⁶ Szijártó (2017): i. m. 100.

²⁷ Jeff Gruenewald – Steven Chermak – Joshua D. Freilich: Distinguishing “Loner” Attacks from Other Domestic Extremist Violence. *Criminology and Public Policy*, 12. (2013), 1. 65–91.

²⁸ Szijártó (2017): i. m.

²⁹ Farkas (2016): i. m.

³⁰ Farkas (2016): i. m.

³¹ Lásd: Kulcsár Gabriella: *Az iskolai ámokfutások*. Pécs, Virágmandula Kft., 2016. 31.

³² Kulcsár (2016): i. m.

Az ámokfutás kriminológiai megközelítéséről a legátfogóbb hazai tanulmányok Kulcsár Gabriella tollából születtek meg. Doktori disszertációja³³ és az abból született könyv³⁴ széles körben, mégis nagyon aprólékosan és komplex módon mutatja be az ámokfutások kriminológiai aspektusát, és az egyes kriminológusok által megalkotott definíciókat. A következő táblázat három kriminológus-kutató, többek között Kulcsár fogalmi meghatározását mutatja be.

3. táblázat: Az ámokfutás definíciójának időbeni változásai

Jens Hoffmann, 2003	Az ámokfutás célja nem más, mint <ul style="list-style-type: none"> • több ember megölése, vagy legalábbis megsebesítése, • egy cselekményfolyamban véghez vitt viselkedés, megnyugvási szakasz nélkül, • a támadás a külvilág számára váratlan.
Herbert Scheithauer & Rebecca Bondü, 2011	Az ámokfutás <ul style="list-style-type: none"> • több ember sérelmére elkövetett emberölés, • amelyet magányos elkövető hajt végre, aki az elkövetés ideje alatt végig a helyszínen tartózkodik, és • időben összefüggő cselekménysorozatot hajt végre, • legalább bizonyos részben nyilvános helyen.
Kulcsár Gabriella, 2016	Az ámokfutás <ul style="list-style-type: none"> • legalább két áldozattal járó életellenes bűncselekmény végrehajtása vagy annak kísérlete, amely • nyugalmi periódussal nem jellemezhető, továbbá • előre kitervelt cselekménysort valósít meg az elkövető, aki • áldozatait részben vagy teljesen véletlenszerűen választja ki.

Forrás: a szerző szerkesztése

Az ámokfutás kriminológiai tipizálása mentén három típust tudunk elhatárolni egymástól.

A klasszikusnak tekinthető ámokfutás végrehajtása során „a felnőtt elkövető a kívülálló szemszögéből ok nélkül, látszólag véletlenszerű alapon támad meg embereket ölési szándékkal nyilvános helyen [...]”.³⁵ A munkahelyi ámokfutás az elkövető munkahelyének irányában lokalizálódik, míg a harmadik típus, az iskolai ámokfutás színtere az iskola, amely az iskola jelenlegi vagy volt tanulója által végrehajtott cselekmény.

³³ Kulcsár Gabriella: *Az iskolai ámokfutások etiológiája és a prevenció lehetőségei*. Doktori (PhD) értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2014.

³⁴ Kulcsár (2016): i. m.

³⁵ Kulcsár (2016): i. m. 34.

6. A klinikai profilalkotás adta lehetőségek a magányos merénylők/ámokfutók esetében

A profilalkotás³⁶ napjaink egyik legtöbbet kutatott és legnagyobb potenciállal rendelkező kriminálpszichológiai alkalmazott eljárás, amely éppúgy megjelenik az elhárításban,³⁷ mint a bűnüldözés egyéb más területein.³⁸ Éppen ezért gondolhatjuk azt – teljesen jogosan –, hogy a magányos ámokfutók felderítésében is nagy segítség lehet a profil. Azonban Farkas rámutat arra, hogy

„a magányos merénylők tevékenységének felderítése hatalmas kihívás, hiszen rendkívül nehéz kézzelfogható bizonyítékot találni az előkészületekre, ami alapján valószínűsíteni lehetne, hogy ki, mikor, hol, hogyan és miért szándékozik támadást végrehajtani. További nehezítő tényező, hogy nincs egységes profil, ezáltal nincs lehetőség arra sem, hogy az elhárító szervek a célcsoporthoz illeszkedő felderítési metodikát dolgozzanak ki.”³⁹

Mások szerint,⁴⁰ ahogy motiváció tekintetében is jól azonosíthatók az elkövetők, úgy pszichológiai profiljaik is sokszínűek. „Gyakori jellemzőik közé tartozik a torzított, abszolutista világnézet, szélsőséges, vagy velünk vagy ellenünk gondolkodás, amely az ellenség dehumanizálásával párosul. Ez a pszichológiai elegy meglepően hatékonyan képes az emberekbe kódolt emberölés elleni gátat felmorzsolni.”⁴¹

Azonban vannak olyan faktorok is, amelyeket elemezve azonosíthatók olyan speciális jellemvonások, amelyek hozzájárulhatnak az eredményes felderítéshez. Ilyen faktor többek között a mentális zavarban való érintettség.

Tekintettel azonban arra, hogy a magányos elkövetők pszichésen rendezetlenek, illetve, hogy vannak rizikófaktorok, amelyek azonosítása az elkövető felderítéséhez vezet, a klinikai profilalkotás releváns lehet az elhárítás terén is. Burazer szerint⁴²

³⁶ Ivaskevics Krisztián: Bűnözői profilalkotás. In Haller József (szerk.): *Rendészeti pszichológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 111–148.; Lehoczki Ágnes: *A homicid cselekmény utáni szakasz pszichés történéseinek vizsgálata emberölést elkövetők esetében, és ennek vetülete a bűnügyi profilalkotás tekintetében*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola, 2021; Haller József – Petőfi Attila – Mészáros Kristóf: *A profilalkotás könnyűségről és nehézségéről – egy perspektivikus megközelítés*. *Belügyi Szemle*, 69. (2021), 12. 2069–2086.; Ránki Sára: *Nyelvi profilalkotás*. *Belügyi Szemle*, 69. (2021), 12. 2155–2166.

³⁷ Szijártó Livia: *Különbségek az egyének és a csoportok között végzett profilozás területén*. *Terror & Elhárítás*, (2014), 2. 1–19.; Szijártó Livia: *Alkalmazott pszichológiai módszerek a terrorizmus elleni harcban. Szélsőséges csoportok és személyek internetes tevékenységének pszichológiai szempontú tartalomelemzése*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2018; Nagy Melánia: *A női terrorizmus*. Doktori (PhD) értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2020.

³⁸ Petrétei (2020): i. m.; Lehoczki (2021): i. m.; Bellavics Mária Zsóka: *Az emberölés és a skizofrénia összefüggései a klinikai profilalkotás tükrében*. In Baráth Noémi Emőke – Mezei József (szerk.): *Rendészet–Tudomány–Aktualitások. A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével*. Konferenciakötet. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Rendészettudományi Osztálya, 2019. 24–30.; Lehoczki Ágnes – Ronyecz Csaba: *Emberölés nyomozói szemmel és a pszichológiai profilalkotás – esettanulmány*. *Belügyi Szemle*, 69. (2021), 12. 2087–2105.

³⁹ Farkas (2016): i. m. 23.

⁴⁰ Murányi (2021): i. m.

⁴¹ Murányi (2021): i. m. 173.

⁴² Mislav Burazer: *The Breivik Case and the Comparative Issues of Criminal (In)sanity*. ST-Open, 1, 2020.

a klinikai vagy pszichiátriai profil mindenre kiterjedt szakértői vélemény az adott elkövetőről, amely magában foglalja az elkövető diagnosztikáját és az ebből levont következtetéseket.

A profilalkotás lényege ebben az irányzatban sem kevesebb, minthogy az elkövető valamennyi, rendelkezésre álló és összegyűjthető jellemvonását összegezze. A profilalkotásnak több irányzata is van, amelyek közül a klinikai irányzat az egyik legújabb megközelítés.⁴³

„Alapja, hogy egy mentálisan érintett személy viselkedése sajátos, ami alapján felismerhető az állapota, ez pedig támpont lehet a nyomozás során.”⁴⁴ Noha a profilalkotás a kutatások okán statisztikai szempontok alapján kezd szerveződni már jó ideje, „egyre világosabbá válik az is, hogy ha a pszichológiai vonal kimarad a profilalkotásból, akkor az veszít a mélységéből, gazdagságából, és ezáltal a használhatóságából is. A pszichológiai profilok plasztikusabbak, gazdagabbak, valamint szélesítik a profilalkotás felhasználási lehetőségeinek körét.”⁴⁵ Mindezek mellett a pszichológiai profilalkotás kapcsán nagyon sok kritika fogalmazható meg, elsősorban a pszichológia rejtette sajátosságok miatt. Kritikával illetik az eljárást hiányzó szisztematikus módszertana kapcsán, illetve az eljárást végző szakember szubjektivitása okán. Mégis, a klinikai eljárás nagyban építkezik a korábbi, „idősebb” irányzatok ismeretanyagából, így kialakítva saját szisztematikus módszertanát, valamint a szakemberek adott bűncselekmény-típusra való specializálódása csökkenti a szubjektum eljárásban betöltött szerepét.⁴⁶

Noha ettől az irányzattól a többi irányzat kiforrottabb, „úgy tűnik azonban, hogy a pszichiátria olyan információkat tud szolgáltatni, amelyeket más profilozási eljárások nem, ezért könnyen lehetséges, hogy a megközelítésnek, mihelyt sikerül túllépnie a kezdeti nehézségeken, szerepe lesz a profilalkotásban”.⁴⁷

7. A pszichopatológias terrorizmus valódisága – fókuszban az Anders Behring Breivik-ügy

Noha a jelenség újszerűnek hangozhat, nem Breivik az egyetlen a történelem során, akit cselekményével és sajátos pszichikai állapotával pszichopatológias terroristaként azonosíthatunk. Ahogy azt már a harmadik bekezdésben említettem, George Metesky, a Bolond Bombagyáros pszichotikus téveszmék által vezérelve több mint 30 alkalommal követett el robbantásos merényleteket.⁴⁸ Tólas Péter pedig további személyeket mutat be.⁴⁹ *Joseph Paul Franklin* nehezen bekezelhető elkövető: sorozatgyilkos (az amerikai hatóságok 20 gyilkossággal gyanúsították meg), bankrabló, magányos farkas típusú merénylő (két alkalommal követett el bombamerényletet), mindezt

⁴³ Haller József – Bellavics Mária Zsóka – Baráth Noémi: Kriminálpszichiátria – elméleti háttér és gyakorlati hasznosítás. *Magyar Rendészet*, 20. (2020), 3. 119–135.

⁴⁴ Haller–Bellavics–Baráth (2020): i. m. 126.

⁴⁵ Lehoczki–Ronyecz (2021): i. m. 2087.

⁴⁶ Szijártó (2014): i. m.

⁴⁷ Haller–Bellavics–Baráth (2020): i. m. 126.

⁴⁸ Haller–Ivaskevics (2020): i. m.

⁴⁹ Tólas (2011): i. m.

rasszista ideológia és grandiózus téveszme hatására – saját bevallása szerint isteni sugallat okán kezdett faji háborút vívni. Az oklahomai robbantó, *Timothy McVeigh* 1995. április 19-én egy 2300 kg-os ammónium-nitrát alapú bombát robbantott fel az amerikai Szövetségi Nyomozó Iroda, az FBI oklahomai területi irodájánál, 168 fő halálát okozva. *Eric Robert Rudolph*, az atlantai robbantó szélsőségesen homoszexuális- és abortuszellenes volt, aki két év leforgása alatt összesen négy alkalommal robbantott fel dinamitalapú bombát. *Franz Fuchs* súlyosan xenofób merénylő volt: 3 év alatt 28 bombamerényletet követett el. *David Copeland*, a londoni szögbombás 3 házi készítésű, 1500 darab szöget tartalmazó bombát robbantott fel London afrikaiak és bangladesiek lakta környékén, illetve további egyet egy melegbárban. Ugyan tettéért életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést szabtak ki rá, Copeland bebörtönzését követően pszichiátriai kezelésben részesült. Mégis, az utóbbi idők legtipikusabb magányos merénylője, a pszichopatológiai terrorista ékes példája Anders Behring Breivik.

7.1. Az oslói és utøyai merényletek

Norvégia, 2011. július 22-e. 15 óra 25 perckor gépkocsiba rejtett pokolgép robbant fel Oslo kormányzati negyedében, majd két órával később Utøya szigetén egy akkor még ismeretlen férfi támadásba lendült.⁵⁰ Anders Behring Breivik 2011. július 22-én két jól szervezett támadást hajtott végre, amely összesen 77 emberéletet követelt.⁵¹

Breivik előbb Oslo kormányzati negyedében robbantott fel egy 950 kg-mos, műtrágya alapú autóbombát, amely detonáció során nyolcan életüket veszítették, többen pedig súlyos sérüléseket szenvedtek.⁵² A bombamerényletet megelőzően fél órával Breivik közzétette manifesztumát *2083 – Az Európai Függetlenségi Nyilatkozat* címmel (*2083 – A European Declaration of Independence*), „amelyben kifejtette militarista, bevándorlás-ellenes és idegengyűlölő felfogását, iszlamofób és antifeminista nézeteit”.⁵³ Később a tárgyalás során Breivik kiáltványával kapcsolatban azt mondta, az általa végrehajtott támadássorozatnak egyetlen célja az volt, hogy manifesztációjában foglaltakat népszerűsítse.

A detonációt követően Breivik Utøya szigetére utazott, ahol rendőrnek kiadva magát tüzet nyitott az ott táborozókra, egy Glock 17-es pisztollyal és egy Rutger Mini-14 félautomata gépfegyverrel.⁵⁴ A mészárlás közel egy órán át tartott, és 69 halálos áldozatot követelt. Breivik a lövöldözés során szadisztikus vonásokat mutatott:

⁵⁰ Tálás (2011): i. m.; Burazer (2020): i. m.

⁵¹ Tálás (2011): i. m.; J. Reid Meloy – Elmar Habermeyer – A. Guldemann: The Warning Behaviors of Anders Breivik. *Journal of Threat Assessment and Management*, 2. (2015), 3–4. 164–175.; Siri Erika Gullestad: Anders Behring Breivik, Master of Life and Death: Psychodynamics and Political Ideology in an Act of Terrorism. *International Forum of Psychoanalysis*, 26. (2017), 4. 207–216.; Ingrid Melle: The Breivik Case and What Psychiatrists Can Learn from It. *World Psychiatry*, 12. (2013), 1. 16–21.; Szijártó (2018): i. m.

⁵² Tálás (2011): i. m.

⁵³ Burazer (2020): i. m. 4.

⁵⁴ Gullestad (2017): i. m.; Tálás (2011): i. m.

áldozatait fej- és/vagy mellkasi lövéssel végezte ki.⁵⁵ A túlélők arról számoltak be, hogy Breivik többször is visszatért a lelőtt áldozataihoz, akikbe újra és újra belelőtt, miközben végig nevetett.

Elfogása után Breivik a *Knights Templars Norway* (a Norvég Templomos Lovagok) nevű szervezet parancsnokaként mutatkozott be. Elmondása alapján a szervezet 15-80 lovagból álló csoportosulás, akik Európa-szerte rangsorolták a lakosságot, kialakítva az A, a B és a C kategóriás árulók rangsorát. Breivik szerint sajnálatosan a szigeten C kategóriás árulók voltak, akik megölésére nem volt feljogosítva, ennek ellenére mégis megtette.⁵⁶

Breivik egyértelműen a magányos farkasok közé sorolandó:⁵⁷ tettét egyedül követte el, saját ideológiája mentén, a végrehajtáshoz pedig nem kért és nem vett igénybe segítséget.⁵⁸

7.2. Egy pszichopatológiai terrorista születése

De mégis, hogyan születik egy Breivik-féle merénylő? A kérdésre a családi anamnézis adhat választ.

Anders Behring Breivik egy fokozottan konfliktus uralta kapcsolat gyermekeként született. Édesanyja ápolónő, édesapja diplomata volt. Házasságuk előtt már mindkét szülő többszörösen elvált, valamint korábbi házasságaikból már gyermekeik is voltak. Breivik születése után a család Londonba költözött, köszönhetően édesapja munkájának.⁵⁹ 18 hónapos korában szülei elváltak, a válást követően édesanyjával és lány féltestvérével Breivik visszaköltözött Norvégiába. Ezt követően alakult ki a helyenként patológiás jegyeket mutató anya-gyermek kapcsolat.

A család barátai szerint a válást követő időszakban az édesanya Breivik apját szörnyként és őrültként kezdte emlegetni a gyermekei előtt. Az anya-gyermek kapcsolat a későbbiekben tovább romlott: elbeszélésekből tudható, hogy Breivik és édesanyja között állandósult a konfliktusos helyzet, amelyet időnként érzelmi megbékélések követtek. Az édesanyja attitűdje diszharmonikus volt: egyik pillanatban gyűlölettel és agresszivitással fordult Breivik felé, mivel annak édesapjának manifesztációjaként azonosította őt, a másik pillanatban pedig már gyengéd simogatással és érintésekkel oldotta fel a konfliktusos helyzetet.

Amikor Breivik két éves volt, édesanyja első alkalommal kért segítséget a hivatalos szervektől,⁶⁰ mivel állítása szerint Breivik nagy figyelmet igénylő gyermek volt, amiben az édesanyja mind fizikailag, mind pszichikailag kimerült. Az ekkor készült vizsgálatokból derült ki, hogy Breivik édesanyja a terhesség során többször gondolt az abortuszra; elmondása szerint attól a pillanattól kezdve, hogy érezte, gyermeke rúg, tudta, hogy fia gonosz és kegyetlen. A klinikai megfigyelések szerint az anya-gyermek interakció

⁵⁵ Gullestad (2017): i. m.

⁵⁶ Melle (2013): i. m.

⁵⁷ Tálas (2011): i. m.

⁵⁸ Szijártó (2017): i. m.

⁵⁹ Melle (2013): i. m.

⁶⁰ Melle (2013): i. m.

erősen szimbiotikus jellegű volt, amelyben az anya egyszer szorosán magához húzta a gyermeket, a következő pillanatban pedig már agresszíven eltolta magától. Az analitikus megfigyelések szerint az anya a gyermekre vetítette ki valamennyi deviáns szexuális fantáziáját, valamint minden korábbi, férfiakkal kapcsolatos – elsősorban negatív – tapasztalatát, valamint az édesapja iránt érzett ellenszenvét.⁶¹ Az édesanya a pszichiátriai értékelés szerint borderline személyiségzavar jegyeit mutatta, ami ugyancsak elősegítette ezt a diszharmonikus anya-gyermek kapcsolatot. A vizsgálatokból az is kiderült, hogy Breivik szülei válása után minden éjszakát édesanyja mellett töltötte. Egy alkalommal, miután Breivik édesanyja szakított akkori barátjával, Breivik viccből egy vibrátort helyezett el édesanyja ágyában.

Később újabb alkalommal készült Breivikről szakvélemény, amely szerint „a négy-éves Anders kissé szorongó, passzív, kontaktust hátrító, de mániákus védekező képességgel, nyugtalan tevékenységgel és felhúzott, elhárító mosollyal rendelkező gyerekké vált”.⁶² Nyelvtudása ellenére nem volt képes érzelmeit kifejezni; viselkedéséből hiányzott a spontaneitás, valamint az élvezet és az öröm megjelenése.⁶³ A szakvéleményt követően Anders nevelőotthonba került, majd a gyermek felügyeleti jogáért édesanyja és édesapja peres útra tért, ahol az eljáró bíróság az édesanya javára döntött. Ezt követően Anders egyre ritkábban látta édesapját; 15 éves korától kapcsolatuk teljesen megszakadt.

13 éves korában megismerkedett egy pakisztáni származású fiúval, akivel szoros barátság alakult ki. Később barátja belépett a helyi muszlim közösségbe, ezzel egy időben pedig minden kapcsolatot megszakított Breivikkal. „Breivik ezután kezdett iszlámellenes gondolatokat táplálni, és az iszlámmal kapcsolatos frusztrációját és csalódottságát úgy élte ki, hogy szélsőséges jobboldali szervezethez csatlakozott kamaszkorában.”⁶⁴ Később belecseppent az oslói bandák világába is – azonban igazából egyik csoportba sem tudott sikeresen integrálódni. Breivik bandanévként a *Morg* nevet választotta, amelyet a későbbiekben, internetes tevékenysége során is előszeretettel használt. A név egy rajzfilmfigurától származik, aki egy kétfejű fejszével saját embereit is előszeretettel végzi ki. Morg szolgáltatja azt a személyiséget is, ami aztán végrehajtja az utópai merényletet. Az iskolai évek alatt sokat foglalkozott megjelenésével: sokat edzett, anabolikus szteroidokat fogyasztott, és később szépsészeti beavatkozásokon is átesett.⁶⁵

Breivik több vállalkozást is indított az évek során, számos gazdasági társaságot alapított, végül 2006-ban utolsó vállalkozása csődbe ment, ekkor költözött vissza édesanyjához. Ismerősei ettől kezdve egyre visszahúzódóbbnak, introvertáltnak látták, ideje nagy részét a World of Warcraft online játékkal töltötte. 2011-ben egy Oslo-közeli farmra költözött – vélhetően ennek köszönhetően tudott feltűnés nélkül nagyobb mennyiségű műtrágyát vásárolni, amely az autóbomba alapját képezte.

⁶¹ Aage Storm Borchgrevink: *En norsk tragedie: Anders Behring Breivik og veiene til Utøya*. Oslo, Gyldendal, 2012.

⁶² Borchgrevink (2012): i. m. 42.

⁶³ Gullestad (2017): i. m.

⁶⁴ Szijártó (2018): i. m. 143.

⁶⁵ Melle (2013): i. m.

A fizikai és társas izoláltságnak köszönhetően Breivik feltűnés nélkül tudott készülni utópiájának megvalósítására.

7.3. Skizofrénia vagy személyiségzavar?

Ami a klinikai pszichológiát illeti, Breivik kapcsán két lényegesen ellentmondásos szakvélemény született annak elfogását követően: míg egyes vélemények szerint Breivik paranoid skizofréniában szenved,⁶⁶ mások szerint ugyan Breivik számos személyiségzavar jegyeit mutatja, ugyanakkor skizofrénia nem jellemző rá.⁶⁷

Előbbit támasztja alá, hogy az általa megfogalmazott ideológiai célok, a multikulturalizmus, és az általa vélt Eurázia⁶⁸ elleni szent küldetés és szent harc arra enged következtetni, hogy Breivik több, a paranoid skizofréniára jellemző tünetet produkált. Ugyancsak erre lehet következtetni az elfogását követően készült interjúkból is: saját magát egy európai polgárháború úttörőjének tekintette, és ő döntheti el, ki élhet Norvégiában, és kinek kell meghalnia. A háború befejezését követően pedig ő lesz az új régens Norvégiában, és felveszi a Második Keresztes Sigurd nevet.⁶⁹

„A pszichiáterek grandiózus téveszméknek tekintették ezeket, bizarr és paranoiás jegyekkel, amelyek messze túlmutattak az Európa iszlamista hatalomátvételével kapcsolatos összeesküvés elképzeléseken. Így már nem azért tartották pszichotikusnak, mert szélsőséges, rasszista, jobboldali nézeteit téveszmékkel tévesztették össze, hanem azért, mert úgy gondolták, hogy grandiózus téveszméi vannak saját szerepével kapcsolatban ebben a szélsőséges univerzumban.”⁷⁰

A második szakvélemény alapját pedig az utóyai támadás túlélőinek explorációja alapozza meg: a túlélők szerint Breivik céltudatos volt, hidegfejű, manipulatív, de semmiképpen sem egy őrült benyomását keltette.⁷¹ A szakértői megfigyelések alapján e vélemény szerint Breivik nárcisztikus személyiségzavarral jellemezhető,⁷² pszichózis, illetve pszichotikus állapot nélkül – hiszen nincsenek jelen a pszichotikus zavarra jellemző hallási hallucinációk és téveszmék⁷³ –, jól azonosítható grandiózus jegyekkel.⁷⁴

„Amennyire ismeretes, Breiviknek egyáltalán nem voltak hallási hallucinációi [...], és annak ellenére, hogy egyes elképzelései minden bizonnyal a grandiózus téveszméi voltak, aligha lehetett őket kaotikusként értelmezni, sokkal inkább gondosan felépített, szervezett elképzelésekként és tervekként, amelyek gyakoribbak személyiségzavar, mint a skizofrénia esetében.”⁷⁵

⁶⁶ Meloy–Habermeier–Guldimann (2015): i. m.; Melle (2013): i. m.

⁶⁷ Meloy–Habermeier–Guldimann (2015): i. m.

⁶⁸ Gullestad (2017): i. m.

⁶⁹ Melle (2013): i. m.

⁷⁰ Melle (2013): i. m. 17.

⁷¹ Gullestad (2017): i. m.

⁷² Colin Jacobsen – Daniel Maier-Katkin: Breivik’s Sanity: Terrorism, Mass Murder, and the Insanity Defense. *Human Rights Quarterly*, 37. (2015), 1. 137–152.

⁷³ Burazer (2020): i. m.; Gullestad (2017): i. m.

⁷⁴ Melle (2013): i. m.

⁷⁵ Burazer (2020): i. m. 15.

Az általa képviselt xenofób, iszlamofób, nőgyűlölő és radikális nézetei sokkal inkább politikai állásfoglalásként azonosíthatók, semmint téveszmékként. Ugyancsak személyiségzavar dominanciájára utal az a nagyfokú tervezettség és szervezettség, amelyre egy skizofrén személy nem lenne képes.⁷⁶ Jacobsen és Maier-Katkin azt is kiemelik, hogy Breivik a *DSM-5* által felsorakoztatott valamennyi, a nárcisztikus személyiségzavar diagnosztizálásához szükséges tünetet reprodukálta:

- az önmegvalósítás grandiózus megteremtése;
- a siker és a korlátlan hatalom fantáziája;
- a felsőbbrendűségbe vetett hit;
- a másoktól elvárt elismerés kikényszerítése;
- mások manipulálása;
- az empátia hiánya;
- intenzív irigység mások iránt, és az a meggyőződés, hogy mások irigységének tárgya;
- arrogáns viselkedés és felsőbbrendű attitűd.

Fentiek alapján „továbbra sem világos, hogy a szakértők első csoportja hogyan tudta Breiviket paranoid skizofréniával diagnosztizálni”.⁷⁷

Noha a Breivikkal kapcsolatos szakértői vélemények több ponton is ellentmondtak egymásnak, kétség nem fért hozzá, hogy Anders Behring Breivik mentálisan zavart személy. Végül a bíróság arra az álláspontra jutott, hogy Breivik cselekménye megtervezésekor és annak végrehajtásakor is beszámítható volt, így büntethetőségének akadályja nem állt fenn.

8. Diszkusszió

Napjainkban a terrorizmus fokozott társadalmi veszélyt jelent, és nemcsak a szervezetten működő csoportok, hanem a magányos merénylők által elkövetett ámokfutások, tömeggyilkosságok és terrorcselekmény előfordulása is gyakoribbá vált, ily módon pedig a felderítés és elhárítás új kihívásokkal néz szembe.

Mint azt láthattuk, a magányos merénylők felderítése lényegesen nehezebb és komplexebb feladat, hiszen sokszor a társadalom előtt rejtve működnek, többségében pedig csak a cselekményük végrehajtása előtt nem sokkal tesznek közzé médiatartalmakat, amelyekben ugyan utalást tesznek cselekményükre, arra sajnos már nincs idő, hogy annak végrehajtását a hatóságok megakadályozzák. Ilyen formában a magányos elkövetők kiszűrése két ponton lehetséges: egyrészt a potenciális elkövetők internetes tevékenységének fokozott monitorozásával,⁷⁸ másrészt ezen elkövetők klinikai profiljainak megrajzolásával.

A klinikai profil a profilalkotás régi-új irányzata, amely napjainkban ismét kezd felerősödni, és a rendészettudomány elméleti és gyakorlati igényét kielégíteni. Úgy

⁷⁶ Jacobsen – Maier-Katkin (2015): i. m.

⁷⁷ Jacobsen – Maier-Katkin (2015): i. m. 16.

⁷⁸ Szijártó (2017): i. m.; Szijártó (2018): i. m.

hiszem, a klinikai profilalkotásnak fontos szerepe lehet a magányos merényletek kiszűrésében és felderítésében annak ellenére, hogy módszertani alapjai még gyerekcipőben járnak.⁷⁹ Különösen fontos szerepe pedig a pszichopatológiai terrorizmus felderítésében lehet.

A pszichopatológiai terrorizmus definícióját egészen eddig azért nem tüntettem fel, mert az általam fellelt – hazai – szakirodalmak ezt a típust nem nevesítik – leszámítva a Haller–Ivaskevics–könyvfejezetet.⁸⁰ Ez a hiányosság valahol érthető: a terrorizmus alapjaiban véve dinamikus, szervezett bűnözés, és a kutatások szerint a tipikus terrorista nem mutat pszichopatológiai jegyeket, vagyis miért lenne szükséges definiálni egy kvázi nem is létező terrorizmusirányzatot. Ugyanakkor látható egy olyan tendencia, miszerint napjainkban a magányos elkövetők által végrehajtott cselekmények mögött döntő többségben mentális zavar áll. A pszichopatológiai terrorizmus lényege meglátásom szerint a következőképpen ragadható meg:

A pszichopatológiai terrorista tipikusan

- *magányos elkövető, aki cselekményét egyedül hajtja végre;*
- *nem tart közvetlenül kapcsolatot egy terrorszervezettel sem;*
- *tette nem magyarázható egységes, mindenki által ismert ideológiai, politikai, gazdasági, vallási eszmerendszerrel, továbbá*
- *cselekményének alapja kóros mentális állapot;*
- *cselekményének motivációja vélt vagy valós sérelmeken alapszik, de legalább reflektál az elkövető téveszméire, téves meggyőződéseire.*

A pszichopatológiai terrorizmus terminusa nem elhanyagolható, megértése több aspektus miatt is szükséges. Vizsgálata további eredményes információt rejt magában, ami nagy hatással lehet a felderítésre, a hírszerzésre és az elhárításra egyaránt.

Felhasznált irodalom

- Bellavics Mária Zsóka: Az emberölés és a skizofrénia összefüggései a klinikai profilalkotás tükrében. In Baráth Noémi Emőke – Mezei József (szerk.): *Rendészet–Tudomány–Aktualitások. A rendészettudomány a fiatal kutatók szemével*. Konferenciakötet. Budapest, DOSZ, Rendészettudományi Osztálya, 2019. 24–30.
- Borchgrevink, Aage Storm: *En norsk tragedie: Anders Behring Breivik og veiene til Utøya*. Oslo, Gyldendal, 2012.
- Burazer, Mislav: *The Breivik Case and the Comparative Issues of Criminal (In)sanity*. ST-Open 2020. Online: <https://doi.org/10.48188/so.1.5>
- Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-5)*. American Psychiatric Association, 2013.
- Farkas Johanna: A magányos merénylők radikalizálódása. *Acta Humana*, 4. (2016), 5. 17–31. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/actahumana/article/view/2282>

⁷⁹ Haller–Bellavics–Baráth (2020): i. m.

⁸⁰ Haller–Ivaskevics (2020): i. m.

- Gill, Paul – John Horgan – Paige Deckert: Bombing Alone: Tracing the Motivation and Antecedent Behaviors of Lone-Actor Terrorists. *Journal of Forensic Sciences*, 59. (2014), 2. 425–435. Online: <https://doi.org/10.1111/1556-4029.12312>
- Greenburg, Michael M.: *The Mad Bomber of New York: The Extraordinary True Story of the Manhunt That Paralyzed a City*. New York, Union Square Press, 2011.
- Gruenewald, Jeff – Steven Chermak – Joshua D. Freilich: Distinguishing “Loner” Attacks from Other Domestic Extremist Violence. *Criminology & Public Policy*, 12. (2013), 1. 65–91. Online: <https://doi.org/10.1111/1745-9133.12008>
- Gullestad, Siri Erika: Anders Behring Breivik, Master of Life and Death: Psychodynamics and Political Ideology in an Act of Terrorism. *International Forum of Psychoanalysis*, 26. (2017), 4. 207–216. Online: <https://doi.org/10.1080/0803706X.2017.1333138>
- Haller József – Ivaskevics Krisztián: Terrorizmus. In Haller József (szerk.): *Bűntettek kriminálpszichológiája*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 239–270.
- Haller József – Bellavics Mária Zsóka – Baráth Noémi: Kriminálpszichiátria – elméleti háttér és gyakorlati hasznosítás. *Magyar Rendészet*, 20. (2020), 3. 119–135. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2020.3.7>
- Haller József – Petőfi Attila – Mészáros Kristóf: A profilalkotás könnyűségéről és nehézségéről – egy perspektivikus megközelítés. *Belügyi Szemle*, 69. (2021), 12. 2069–2086. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.12.1>
- Hoffman, Bruce: *Inside Terrorism*. New York, Columbia University Press, 2017. Online: <https://doi.org/10.7312/hoff17476>
- Ivaskevics Krisztián: Bűnözői profilalkotás. In Haller József (szerk.): *Rendészeti pszichológia*. Budapest, Dialóg Campus, 2020. 111–148.
- Jacobsen, Colin – Daniel Maier-Katkin: Breivik’s Sanity: Terrorism, Mass Murder, and the Insanity Defense. *Human Rights Quarterly*, 37. (2015), 1. 137–152. Online: <https://doi.org/10.1353/hrq.2015.0011>
- Kolontár Krisztián: Terrorcselekmény előkészületével vádolják V. Kendét, azt állítja, nem tette volna meg. *24.hu*, 2021. november 17. Online: <https://24.hu/belfold/2021/11/17/kecskemmet-v-kende-terrorcselekmey-elokeszulete-vademes-vallomas/>
- Kulcsár Gabriella: *Az iskolai ámokfutások etiológiája és a prevenció lehetőségei*. Doktori (PhD) értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2014.
- Kulcsár Gabriella: *Az iskolai ámokfutások*. Pécs, Virágmandula Kft., 2016.
- Kemény Gábor: A profilalkotás adaptálásáról. *Belügyi Szemle*, 47. (1999), 3. 3–20.
- Lehoczki Ágnes: *A homicid cselekmény utáni szakasz pszichés történéseinek vizsgálata emberölést elkövetők esetében, és ennek vetülete a bűnügyi profilalkotás tekintetében*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Doktori Iskola, 2021.
- Lehoczki Ágnes – Ronyecz Csaba: Emberölés nyomozói szemmel és a pszichológiai profilalkotás – esettanulmány. *Belügyi Szemle*, 69. (2021), 12. 2087–2105. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.12.2>

- Lovas Bálint: Megszólalt a Blikknek a frissen szabadult gyorséttermi lövöldöző – „Mostantól dr. S. Ábel a nevem”. *Blikk*, 2021. november 12. Online: www.blikk.hu/aktualis/krimi/lovoldozo-robbanas-s-abel-gyorsetterem/qbrq2cc
- Másodfokon is életfogytiglant kapott a pécsi lövöldöző. *Index*, 2012. június 5. Online: https://index.hu/belfold/2012/06/05/masodfokon_is_elfogytiglant_kapott_a_pecsi_lovoldozo/
- Melle, Ingrid: The Breivik Case and What Psychiatrists Can Learn from It. *World Psychiatry*, 12. (2013), 1. 16–21. Online: <https://doi.org/10.1002/wps.20002>
- Meloy, J. Reid – Elmar Habermeyer – A. Guldemann: The Warning Behaviors of Anders Breivik. *Journal of Threat Assessment and Management*, 2. (2015), 3–4. 164–175. Online: <https://doi.org/10.1037/tam0000037>
- Molnár Zoltán: Szabadlábra került a bombagyártással vádolt S. Ábel. *24.hu*, 2021. november 10. Online: <https://24.hu/belfold/2021/11/10/s-abel-szabadlabra-helyezes-bombagyartas-vad/>
- Munk Veronika: Legkorábban harminc év múlva szabadulhat a Teréz körüti robbantó. *Index*, 2019. március 12. Online: https://index.hu/belfold/2019/03/12/terez_koruti_robbanto_masodfok_itelet/
- Murányi József Ignác: A terror árnyékában. *Magyar Rendészet*, 21. (2021), 3. 171–180. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2021.3.12>
- Nagy László Tibor: Több ember sérelmére elkövetett emberölések kutatása. In Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok* 52. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2015. 41–58.
- Nagy Melánia: *A női terrorizmus*. Doktori (PhD) értekezés. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskola, 2020.
- Pásztor Attila – Angyal Miklós: Iskolai lövöldözők – Kriminálpszichológiai adalékok a megértéshez és a beavatkozási lehetőségekhez. *Psychiatria Hungarica*, 31. (2016), 2. 193–204.
- Pedahzur, Ami – Arie Perliger: *Jewish Terrorism in Israel*. New York, Columbia University Press, 2009.
- Petrétei Dávid: Elkövetői profilalkotás és a bűnügyi helyszín elemzése. *Rendőrségi Tanulmányok*, 3. (2020), 1. 3–50.
- Póczik Szilveszter: A terrorizmus biológiai és pszichológiai elméletei. *Világosság*, 48. (2007), 5. 25–41.
- Ránki Sára: Nyelvi profilalkotás. *Belügyi Szemle*, 69. (2021), 12. 2155–2166. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2021.12.6>
- Ruzsonyi Péter: Sorozatgyilkosok a rácson túl: „bestiális emberek – emberi bestiák”. I. rész. *Börtönügyi Szemle*, 35. (2016), 1. 2–22.
- Siófokon akart a tömegbe hajtani V. Kende. *Index*, 2021. november 17. Online: <https://index.hu/belfold/2021/11/17/siofokon-akart-a-tomegbe-hajtani-a-magyar-terrorista/>
- Sipos Péter: Pécsi tragédia: 11 éve történt az ámokfutás, ami megrázta az országot. *Pécs Aktuál*, 2020. november 26. Online: <https://pecsaktual.hu/krimi/pecsi-tragedia-11-eve-tortent-az-amokfutasi-ami-megrazta-az-orszagot/>

- Szalma Baksi Ferenc: Elfogtak egy magyar fiatait, akinek a legmagasabb szintű hozzáférése volt az Iszlám Állam egyik oldalához. *Telex*, 2021. október 5. Online: <https://telex.hu/belfold/2021/10/05/hajdu-janos-tek-terrorelharitas-islam-alam-elfogas-kecskemet>
- Szijártó Lívía: Különbségek az egyének és a csoportok között végzett profilozás területén. *Terror & Elhárítás*, (2014), 2. 1–19.
- Szijártó Lívía: Magányos elkövetők az interneten – Az internetes tartalmak pszichológiai szempontú elemzése. *Szakmai Szemle*, 15. (2017), 4. 100–112.
- Szijártó Lívía: *Alkalmazott pszichológiai módszerek a terrorizmus elleni harcban. Szélsőséges csoportok és személyek internetes tevékenységének pszichológiai szempontú tartalomelemzése*. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, NKE Hadtudományi Doktori Iskola, 2018.
- Tálas Péter: Az oslói/utoyai merénylet margójára. *Nemzet és Biztonság*, 4. (2011), 8. 3–10.

Jogi forrás

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

Bikki István¹

Adalékok az egykori Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszéke működéséhez

*Additions to the operation of the Department of State Security
of the former Police Officers' College*

Az egykori állampárt, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1969. novemberi, a Belügyminisztérium munkáját értékelő és jövőbeli feladatait meghatározó döntése zöld utat engedett a magyarországi rendőrtisztképzés átalakításának. Jelentős szintbeli ugrás lett a Rendőrtiszti Főiskola létrehozása. Ennek keretei között jött létre, persze az elődök tapasztalatait itt is felhasználva, az Állambiztonsági Tanszék. A főiskolai keretek között megvalósuló állambiztonságitiszt-képzés persze magán viselte a korabeli pártállami jegyeket. A képzés ma is helytálló szakmai részei mellett, igen jelentős szerepet töltött be a marxista–leninista ideológiai elkötelezettség és az ennek az ideológiának megfelelően kialakított ellenségkép alkalmazása az oktatásban, majd a napi feladatok végrehajtása során. A képzés 1990-es felfüggesztése, majd az állambiztonságból több évtizedes szünet után nemzetbiztonságivá alakítása persze nem történhetett volna meg az elődök tapasztalatainak felhasználása nélkül.

Kulcsszavak: állambiztonság, ellenségkép, oktatás, tisztképzés

The decision of the Central Committee of the former state party, the Hungarian Socialist Workers' Party, in November 1969, evaluating the work of the Ministry of the Interior and defining its future tasks, gave way to the transformation of the training of police officers in Hungary. The establishment of the College of Police Officers has become a significant leap. Within this framework, the Department of State Security was established, for which previous experience was also used. Of course, the training of state security officers within the framework of the college bore the marks of the state party of the time. In addition to the professional parts of the training, which are still valid today, the Marxist-Leninist ideological commitment and the application of the enemy image formed in accordance with this ideology in education and then in the performance of daily tasks played a very significant role. Of course, the suspension of

¹ Főosztályvezető, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, e-mail: bikki@abtl.hu

training in 1990 and its transformation from state security to national security after a decade-long break would not have been possible without the use of the experience of its predecessors.

Keywords: *state security, enemy image, education, officer training*

Az egykori Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága 1969. november 26–28-ai ülésén 4. napirendi pontként tárgyalta a Belügyminisztérium munkájáról szóló, Benkei András miniszter által előterjesztett jelentést.² A testület a jelentést egyhangúlag fogadta el, majd döntött „a munka továbbfejlesztését szolgáló” javaslatról is.³ A javaslat alapján elfogadott határozat 8. a) pontja szerint: „Magasabb szintre kell emelni az általános belügyi és speciális igényeket is kielégítő képzést és továbbképzést. Ennek érdekében vizsgálat tárgyává kell tenni a Belügyi Főiskola létrehozásának szükségességét.”⁴ Ezt követően a BM Kollégiuma 1970. május 8-ai ülésén került napirendre ez a kérdés.⁵

A „vizsgálat” eredményeképpen 1970. december 24-én hirdették ki a Rendőrtiszti Főiskola létesítéséről szóló 1970. évi 39. törvényerejű rendeletet.⁶ A főiskola feladata lett, hogy „a belügyminiszter által meghatározott tiszti munkakörök betöltéséhez szükséges politikai, szakmai képzést nyújtson”. A törvényerejű rendelet végrehajtására kiadott 4/1971. (X. 19.) BM-MM együttes rendelet szerint a más főiskolákkal egyenértékű oklevelet nyújtó intézmény 1971. szeptember 1-jén kezdte meg működését.⁷ A főbb tennivalókat a belügyminiszter 1971. július 6-ai, 010. parancsában határozta meg. E szerint az oktatást a politikai nyomozói szakon is meg kellett kezdeni.⁸ Az Állambiztonsági Tanszék ezt követően jött létre.⁹

Az 1971. szeptember 1-jén indult 3 éves nappali tagozat¹⁰ mellett 1974 és 1978 között működött a speciális levelező tagozat, az 1975/76-os tanévtől kezdve oktatás kezdődött a 4 éves levelező tagozaton,¹¹ illetve ezt megelőzően 1974 szeptemberétől

² MNL OL M-KS 288. f. 4/103. ő. e., 1, 3.

³ MNL OL M-KS 288. f. 4/103. ő. e., 3.

⁴ MNL OL M-KS 288. f. 4/103. ő. e., 520.

⁵ Révész Béla: Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéséhez. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 66. (2004), 17. 29.

⁶ A főiskolát létrehozó tvr. 1986. szeptember 1-jéig volt hatályban és azt az oktatásról szóló 1985. évi I. tv. hatálybalépéséről rendelkező 1985. évi 17. tvr. helyezte hatályon kívül. Ehhez lásd még Finszter Géza: A rendőr akadémiától az egyetemig. *Magyar Rendészet*, (2021), Különszám. 103–104.

⁷ A BM Rendőrtiszti Főiskola a BM Központi Tiszti Iskola Rendőrtiszti Akadémia és az Idegen Nyelvi Főiskola összevonásával jött létre – I. ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-21/8/1971. – a belügyminiszter 1971. június 18-án kiadott 08. parancsa.

⁸ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény 10-21/10/1971.

⁹ 1972. szeptember 1. és 1973. június 30. között Gergely Attila r. alezredes, mint megbízott, 1973. július 1. és 1974. május 31. között Papp Imre r. alezredes, 1974. augusztus 1. és 1988. július 31. között Gergely Attila r. alezredes – 1981. szeptember 29-től r. ezredes, 1988. augusztus 1-jétől Szili László r. alezredes volt a tanszék vezetője.

¹⁰ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-21/10/1971., a belügyminiszter 1971. július 6-án kiadott 010. parancsa.

¹¹ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-22/22/1973. – a belügyminiszter 1973. november 17-én kiadott 022. és 10-22/23/1973.–november 19-én kiadott 023. utasítása.

a „kétéves idegen nyelvtanfolyam”-on.¹² A speciális levelező tagozatra felvételt nyerhettek – többek között – a Szovjetunióban egy évnél hosszabb időtartamú állambiztonsági szakiskolán, illetve a BM III/I. Csoportfőnöksége által szervezett BM Műszaki Tanfolyamon végeztek. A speciális levelező tagozat tanulmányi ideje kettő és fél év volt, s itt nem volt felvételi vizsga.¹³ A posztgraduális képzés keretében 1982 szeptemberétől vezetőképző tanfolyamok is indultak.¹⁴ Az átképző tanfolyamok keretében folyt a katonai főiskolát végzett katonai elhárítók 6/10 hónapos képzése.¹⁵ A kémelhárító és belső elhárító átképző tanfolyamon a szakirányú képzettséggel nem rendelkező, de egyébként főiskolát vagy egyetemet végzettek vettek részt.¹⁶

Ebben az időszakban vendéghallgatók is látogatták a főiskolát. A magyar hallgatókkal együtt tanultak a lengyelek, külön képzést kaptak a mozambikiak, illetve vietnámiak.¹⁷

Az állambiztonsági tanszék munkatársai egyéb oktatási tevékenységük keretében 1976-ig a katonai főiskolákon is adtak elő állambiztonsági ismereteket. A főiskola más szakokon tanulói számára is tartottak ilyen foglalkozásokat.¹⁸

A főiskola 1972-ben kiadott ideiglenes szervezeti és működési szabályzata szerint feladatuk volt a kapcsolattartás a szocialista országok állambiztonsági és belügyi főiskoláival is. Az intézmény parancsnokának állambiztonsági helyettese szervezte, irányította és ellenőrizte:

- az állambiztonsági, a katonai, a nyugati, valamint az orosz nyelvi tanszékek munkáját;
- a középszintű állambiztonsági tisztképzést,
- a BM hivatásos tisztképző iskoláin, valamint a Magyar Néphadsereg felsőfokú tanintézeteiben az állambiztonsági ismeretek oktatását;
- az állambiztonsági szaktanfolyamokat;
- a tanfolyamon és tanfolyamon kívül az idegen nyelvi képzést, továbbképzést és a nyelvvizsgákat;
- jóváhagyta a közvetlen irányítása alá tartozó tanszékek által – a hallgatók részére – készített előadásokat, jegyzeteket, tanulmányokat és tansegédleteket.¹⁹

¹² ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-21/16/1974. – a belügyminiszter 1974. augusztus 17-én kiadott 016. parancsa.

¹³ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-22/22/1973., 10-22/23/1973.

¹⁴ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-22/16/1982. és 10-27/11/1982. – a belügyminiszter 1982. április 29-én kiadott 16/1982. parancsa és a végrehajtására a belügyminiszter-helyettes által ezen a napon kiadott 11/1982. intézkedése.

¹⁵ Izsa Jenő: A katonai elhárító tisztek képzéséről. *Hadtudomány*, 15. (2005), 3. 70.

¹⁶ ÁBTL 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag) – A-4134 – Kunsági Nándor r. alezredes: A Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszék tevékenysége megalakulásától napjainkig – szakdolgozat; Rendőrtiszti Főiskola vezetőképző tanfolyam 1987.

¹⁷ ÁBTL 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag) – A-4134, 1987; Sárkány István: A Rendőrtiszti Főiskola létrejötte és a rendészeti tisztképzés története 1990-ig. *Magyar Rendészet*, 21. (2021), Különszám. 197.

¹⁸ Sárkány (2021): i. m.

¹⁹ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény -10-1659/1972.

A főiskola 1976. szeptember 1-jével hatályba lépett szervezeti szabályzata már sokkal rejtőzködőbbben foglal állást az állambiztonsági területet érintően, hiszen a csekély szervezeti utalások mellett csak arról szól, hogy a Főiskola szakmai vezetése – többek között – „a hatályos utasításoknak és parancsoknak megfelelően kapcsolatot tart a szocialista országok állambiztonsági és belügyi főiskoláival”.²⁰

A tanszék három szakcsoportra osztva folytatta oktató munkáját. Ezek az ellenség tanulmányozása, az alapelvek/az állambiztonsági munka alapjai és az elhárítás tematikája szerint szerveződtek.²¹ Az oktatás tárgykörei és témái az alábbiak lettek a hetvenes évek második felére:

- Az ellenség tanulmányozása:
 - a titkosszolgálati szervek szerepe az imperialista állam politikai és katonai, stratégiai és taktikai koncepcióinak megvalósításában;
 - a főbb imperialista országok hírszerző és elhárító szerveinek irányítása, szervezete és hivatásos személyi állománya;
 - a főbb imperialista hírszerző szervek ügynöki apparátusa;
 - az imperialista hírszerző szervek és fedőszerveik felforgató tevékenységének formái;
 - az ügynöki behatolás formái és módszerei;
 - az információszerzés titkos és legális módszerei;
 - az ideológiai diverzió irányultsága, főbb megnyilvánulásai, formái, módszerei és mechanizmusa;
 - az ellenséges magyar emigrációs szervezetek, szerepük az ideológiai diverzióban;
 - az ellenséges kategóriák és szervezeteik a Horthy-fasizmus és a II. világháború időszakában;
 - a belső ellenséges erők tevékenysége a felszabadulástól a szocializmus alapjainak lerakásáig;
 - a belső ellenséges tevékenység irányultsága, főbb területei, módszerei napjainkban.
- Az állambiztonsági munka erői és eszközei:
 - a BM állambiztonsági szervei;
 - az állambiztonsági szervek operatív nyilvántartási rendszere;
 - a környezettanulmány;
 - az operatív figyelés;
 - a „K” ellenőrzés;
 - a titkos operatív technikai rendszabályok alkalmazása;
 - az operáció;
 - a hálózaton kívüli kapcsolatok az operatív munkában;

²⁰ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-1529/1976.

²¹ ÁBTL 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag) – A-3695 – Állambiztonsági szolgálati ismeretek (I. sz. tárgykör: Az ellenség tanulmányozása), tematika, program, irodalomjegyzék – Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszék 1983; A-3696 – Állambiztonsági szolgálati ismeretek (II-III. tárgykör: Az állambiztonsági munka alapjai) tematika, program, irodalomjegyzék – Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszék 1981; A-3697 – Állambiztonsági szolgálati ismeretek (IV. tárgykör: Elhárítási ismeretek) tematika, program, irodalomjegyzék – Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszék 1977.

- az állambiztonsági szervek hálózata;
- a szervezési jelölt kiválasztása és tanulmányozása;
- a hálózati személyek szervezése;
- a hálózattal való kapcsolattartás rendszere és formái, a „K” és „T” lakások szervezése és felhasználása;
- a hálózati személyek vezetésének, kiképzésének, nevelésének és ellenőrzésének elvei, általános módszerei;
- a hálózati személyek minősítése (értékelése, átadása, pihentetése és kizárása). A hálózat jogi helyzete és védelme;
- az árulással gyanúsított hálózati személyek leleplezésének feladatai és módszerei.
- Az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző és bizalmas nyomozó munkája:
 - az állambiztonsági szervek előzetes ellenőrző munkája;
 - a bizalmas nyomozás;
 - az előzetes ellenőrzés és a bizalmas nyomozás hálózattal való biztosítása;
 - az operatív erők, eszközök, módszerek alkalmazása az előzetes ellenőrzésben és a bizalmas nyomozásban;
 - az operatív bizonyítékok beszerzése az előzetes ellenőrzés és a bizalmas nyomozás folyamatában;
 - az előzetes ellenőrzés és a bizalmas nyomozás adatai alapján alkalmazható megelőző, akadályozó, korlátozó, megszakító intézkedések;
 - a bizalmas nyomozás befejezése.
- Elhárítási ismeretek:
 - az állam- és közbiztonságról szóló tvr. jelentősége;
 - a rendőrség szervezete, az állambiztonsági szolgálat rendeltetése, feladatai;
 - a társadalmi erők részvétele az állam- és közbiztonság fenntartásában és szilárdításában, a bűnözés elleni harcban;
 - az állambiztonsági szervek felépítése, konkrét feladatai;
 - együttműködés, közös munka, a lehetőségek kölcsönös kihasználása a megelőző, bűnüldöző feladatok végrehajtásában;
 - elemző-értékelő munka, gépi adatfeldolgozás az elhárításban;
 - a hírszerző szervek munkájának fő irányai, célobjektumai, tevékenységük sajátosságai;
 - a kémelhárító szervek tevékenységének fő irányai, feladatai, területei, eszközei és módszerei;
 - a belső reakció elleni elhárító szervek munkájának fő irányai, területei, tevékenységük sajátosságai;
 - a fegyveres erők védelme, a katonai elhárítás alapvető feladatai, működési területe, sajátos vonásai;
 - az elhárítást végző szervek korszerű munkastílusa, a támadólagos elhárítás;
 - az államtitok és a szolgálati titok védelme;
 - a népgazdaság kémkedésre érzékeny, illetve biztonsági szempontból fontos területein folyó elhárító munka megszervezése;
 - a kémelhárító szűrőmunka megszervezése a nem szocialista országokból beutazók között;

- a nem szocialista országokba kiutazó magyar állampolgárok védelmének megszervezése;
- amnesztiások, repatriáltak és késedelmes hazatérők operatív ellenőrzésének megszervezése;
- a szovjet és magyar katonai objektumok külső védelmének megszervezése;
- az operatív csapda létesítésének feltételei, szabályai és működtetése;
- a kutatómunka és a konspiratív körözés;
- az ellenséges hírszerző szervek külképviseleti fedés alatt működő rezidentúrái elleni elhárítás;
- az ifjúság védelmének állambiztonsági feladatai;
- a kulturális terület védelmének állambiztonsági feladatai;
- a különböző egyházak és szekták leple alatt megbúvó ellenséges elemek elleni elhárítás;
- a visszaeső politikai bűnözők – az „F” dossziés személyek – operatív ellenőrzése;
- az állam elleni izgatást megvalósító írásos anyagok készítőinek és terjesztőinek felkutatása;
- az állambiztonsági szervek feladatai rendkívüli és háborús viszonyok között;
- az állambiztonsági szervek ügyviteli munkája, titkos ügykezelési (iratkezelési) szabályzata;
- a BM Határőrség felderítő szervek helye, szerepe az államhatár operatív biztosításában.²²

Karasz Lajos r. vezérőrnagy állambiztonsági és Földesi Jenő hőr. vezérőrnagy személyügyi miniszterhelyettes 1977. november 1-jén adta ki 18/1977. együttes intézkedését, amely a BM III. Főcsoportfőnökség és a budapesti, megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei, valamint a Rendőrtiszti Főiskola együttműködéséről rendelkezett. Ennek keretében a BM III. Főcsoportfőnöksége az állambiztonsági tisztképzés területén szakirányítási jogot kapott. Az együttműködés alapvető területei az alábbiak lettek:

- az állambiztonságitiszt-képzést alapvetően meghatározó főiskolai okmányok elkészítése, véleményezése;
- az állambiztonsági szakos hallgatók oktatásához szükséges korszerű tananyagok, tanszegedletek, szemléltető eszközök időben való elkészítése;
- az állambiztonsági szakos hallgatók gyakorlati operatív munkára való sikeres felkészítése;
- a tudományos kutatómunka fejlesztése az állambiztonsági területen;
- a Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszéke személyi állományának szakmai továbbképzése és a tanári utánpótlás biztosítása;
- a Rendőrtiszti Főiskolára kerülő hallgatók kiválasztása, felvételük lebonyolítása;
- együttműködés a Főiskolai Tanács munkájában;

²² ÁBTL 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag) – A-1303 – Szaktárgyak az állambiztonsági szak részére – tisztképző tagozat; tematika, program és irodalomjegyzék – Rendőrtiszti Főiskola 1978.

- az államvizsgák során az ismeretek számonkérése és a gyakorlati készségek felmérése;
- az egyes céltanfolyamok szakfelügyeletének gyakorlása.²³

A belügyminiszter 1979. november 12-én adta ki 26/1979. parancsát, amely a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség új ügyrendje lett. Ennek 82. pontja szerint:

„A Főcsoportfőnökség szervei operatív állományának szakképzését és továbbképzését a minisztérium tanintézetei biztosítják. A vonatkozó jogszabályok szakirányítási joggal ruházták fel a Főcsoportfőnökséget az állambiztonsági szakképzés terén. A Főcsoportfőnökség központi szervei és az alárendeltségében működő szervek, valamint a Rendőrtiszti Főiskola, illetőleg annak Állambiztonsági tanszéke együttműködését külön belügyi rendelkezés szabályozza.”

Az ügyrendbe tehát beemelték az 1977-es együttműködési szabályokra való utalást, amely arra mutat, hogy a „megrendelő”, a III. Főcsoportfőnökség igen fontosnak tartotta az ezirányú együttműködést.

Az együttműködésről rendelkező 1977-es együttes intézkedést az addigi tapasztalatok alapján 1985. augusztus 29-én 12/1985. együttes intézkedésükkel módosították az illetékes miniszterhelyettesek, Harangozó Szilveszter r. vezérőrnagy és Péter János r. vezérőrnagy. Az együttes intézkedés kimondta, hogy a nappali tagozatos hallgatók gyakorlati foglalkoztatása a képzés szerves része. A hallgató az első év befejezését követően gyakorló szolgálaton, a második éves hallgató gyakorlati munkán, a harmadéves hallgató pedig szorgalmi időszakban konkrét szakmai gyakorlaton vett részt. A gyakorló szolgálat célja, hogy az elsőéves hallgató megismerje az „összbelügyi” feladatokat. A másodéves hallgató nyári foglalkoztatásának célja lett, hogy az elméleti oktatás alkalmával megszerzett szolgálati ismereteit a gyakorlati operatív munka során alkalmazza, illetve a leendő szolgálati feladatait megismerje. A hallgatók gyakorlati foglalkoztatásuk idején nem szerezhettek tudomást a „K” és „T” lakások elhelyezkedéséről, a legalizáló személyekről és a „T” lakásgazdákról; az „SzT” állományról; a folyamatban lévő előzetes ellenőrzések, bizalmas nyomozások alatt álló személyekről, ügyekről; a hálózati személyek „B” dossziéjának tartalmáról, illetve a hálózati személyekről, s ezzel összefüggésben nem vehetett részt a velük való találkozásokon. A hallgatók nem végezhettek olyan munkát sem, amely az állampolgárok felé jogkövetkezménnyel járhatott volna. A gyakorlata idején a hallgató azonban gyakorolhatta a prioritást; rendkívüli események során részfeladatokat hajthatott végre; a nem szocialista országba utazókkal kapcsolatos védelmi feladatokat, intézkedéseket készíthetett elő; a nem szocialista országokból beutazók között felderítő, szűrő-kutató munkát végezhetett; nyílt információ készítéséhez szükséges adatok beszerzésében vehetett részt; „F” dossziés személyek ellenőrzéséhez szükséges adatokat szerezhette be; részt vehetett a hivatalos kapcsolatokkal történő találkozásra való felkészülésen és a találkozásokon; végrehajthatott a katonai és hadiipari objektumok környezetében

²³ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-27/18/1977.

folyó elhárító munkában részfeladatokat és helyszíni operatív biztosítási feladatokat végezhetett.²⁴

Az állambiztonsági szervek és a részükre képzést teljesítő állambiztonsági tanszék együttműködése valószínűleg emelte a gyakorlati képzés színvonalát, de rendszeres és következetes tudományos munkáról az 1980-as évekig nem volt szó.²⁵

A belügyminiszter 1980. április 30-án adta ki 18/1980. parancsát, amely a tanulmányi munka szabályzata lett. Az állambiztonsági terület szakfelügyelete során az állambiztonsági tantárgyakat az állambiztonsági miniszterhelyettes, illetve az általa megbízott csoportfőnökök, önálló osztályvezető ellenőrizték. Az állambiztonsági speciális képzésben részesülő hallgatók kiválogatásával és vezénylessel kapcsolatos feladatokat a BM III/2. [operatív figyelő és környezettanulmányozó] Osztály vezetője kapta.²⁶

Földesi Jenő vezérőrnagy, miniszterhelyettes 1981. augusztus 25-ei 1/1981. parancsa a BM hivatásos állományának továbbképzési elveit szabályozta. Az állambiztonsági szervek személyi állományának – továbbképzésük keretében – foglalkoznia kellett:

- a világpolitika fő kérdéseivel, az ebből adódó állambiztonsági feladatokkal;
- a szocialista közösség védelme szempontjából fontos feladatokkal;
- a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendje ellen irányuló külső és belső ellenséges tevékenységgel;
- az állambiztonsági szervek helyével, szerepével, felelősségével és feladataival az imperialista ideológiai diverzió irányának, eszközeinek felderítésével és elhárításával;
- az állambiztonsági érdekeket figyelembe vevő, a főcsoportfőnökség szervei között meglévő együttműködés fejlesztésének kérdéseivel;
- a belső ellenzék ellenséges tevékenységének megelőzésével, felderítésével és elhárításával;
- az állambiztonsági operatív munka titkos eszközeinek, módszereinek hatékonyabb felhasználásával;
- a népgazdaságot, a társadalmi tulajdont károsító bűncselekmények megelőzésével, felderítésével és megszakításával kapcsolatos állambiztonsági feladatokkal;
- az ellenséges szerveknek és személyeknek a fegyveres erők ellen irányuló tevékenységével;
- az államtitok és a szolgálati titok megőrzésének feladataival.²⁷

A belügyminiszter 1986. november 19-én kiadott 29/1986. parancsa szabályozta a BM szervei hivatásos állománya oktatásának korszerűsítését.²⁸ A végrehajtására ugyanekkor kiadott 11/1986. belügyminiszter-helyettesi intézkedés szerint – többek között – kezdeményezni kellett volna a Minisztertanácsnál a Rendőrtiszti Főiskola „egyetemi (akadémiai) szintre történő fejlesztését”. Az új felvételi követelmények

²⁴ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-27/12/1985.

²⁵ Boda József: A tudomány az állambiztonság és a nemzetbiztonság szolgálatában. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2. (2014), Különszám. 86.

²⁶ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-22/18/1980.

²⁷ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-24/1/1981.

²⁸ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-22/29/1986.

megalkotásakor a „szolgálati területek (különösen az állambiztonsági szolgálat) érdekeit és igényeit a felvételi feltételek kiírásánál figyelme kell venni”.²⁹ Ezt követően 1989. január 17-én adta ki a belügyminiszter „a Vörös Csillag Érdemrenddel kitüntetett Rendőrtiszti Főiskola³⁰ felvételi szabályairól” szóló 1/1989. utasítását. Feltehetően nem a szakmai színvonal emelését, hanem az irányító politikai akaratnak való megfelelést szolgálta az a szabály, amely szerint: „Nem szükséges érettségi bizonyítvánnyal vagy azzal egyenértékű középiskolai végzettséget tanúsító oklevéllel rendelkeznie annak, aki a szakmunkások felsőfokú tanulmányokra előkészítő tanfolyamát eredményesen elvégezte, és a tanfolyam elvégzésétől számított három éven belül jelentkezik.”³¹

„Az RTF lényegében az első főiskolai szintű állambiztonsági területen is tisztképzést biztosító intézményként jött létre, a beosztott tiszti állomány képzése terén felváltva az egyéb akadémiai és tanfolyami jellegű képzéseket, hiszen korábban – mint Gergely visszaemlékezésében megfogalmazta az Idegennyelvi Főiskola hírszerzőket és kémelhárítókat képzett, a katonai elhárítóknak rendszeresen indítottak szaktanfolyamokat, illetve a 2 éves Dzerzsinszkij tisztiiskolán folyt a kiképzés.”³²

Ezt a folyamatot szakította meg a politikai rendszer átalakítása, s vált lehetetlenné a szocialista irányultságú, erősen ideologikus kötöttségeket felmutató állambiztonsági tisztképzés folytatása.³³ Ennek következményeképpen került sor a képzés megszüntetésére, amelyet akkor felfüggesztésként határoztak meg.³⁴

1990. február 13-án adta ki Ilcsik Sándor, a belügyminiszter személyügyi helyettese, a még aznap hatályba lépett 8/1990. SZÜGH intézkedését a Rendőrtiszti Főiskolán folyó állambiztonsági képzés felfüggesztéséről. Ennek következtében az állambiztonsági szakra beiskolázottakat bűnügyi vagy közrendvédelmi szakra irányították át, hasonlóan a már tanulmányaikat folytatókhöz, kivéve azon harmadéves (végzős) nappali tagozatos hallgatókat, akik közül a küldő szervek a nemzetbiztonsági szolgálatok, várható igényeinek figyelembevételével, a szakterületen végzendő munkára alkalmasnak találtak. A kiegészítő és átképző tagozaton tanulók a képzésből fennmaradó „idő rövidsége miatt változtatás nélkül” fejezték be tanulmányaikat.³⁵

²⁹ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-27/11/1986.

³⁰ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-22/17/1988. – a belügyminiszter 1988. június 24-én adta ki 17/1988. parancsát abból az alkalomból, hogy a Népköztársaság Elnöki Tanácsa Vörös Csillag Érdemrenddel tüntette ki a Rendőrtiszti Főiskolát, amelynek a neve ebből az alkalomból „Vörös Csillag Érdemrenddel Kitüntetett Rendőrtiszti Főiskola” lett.

³¹ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-21/1/1989.

³² Fialka György – Dobák Imre – Mezei József: Az állambiztonsági felsőoktatás rendszerváltoztatás előtti kerete és annak lezárása. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 8. (2020), 3. 37.

³³ Fialka György: Az állambiztonsági képzés zárása, a nemzetbiztonsági képzés kezdete 1990–1994-ig. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2. (2014), Különszám. 79–80.

³⁴ Az átmenet problémáit, dilemmáit tárgyalja részletesen Finszter Géza: Állambiztonság – nemzetbiztonság. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 7. (2019), 3. 98–117.

³⁵ ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-27/8/1990.

Felhasznált irodalom

- Boda József: A tudomány az állambiztonság és a nemzetbiztonság szolgálatában. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2. (2014), Különszám. 81–100. Online: <https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/nbsz/article/view/2135/1407>
- Fialka György: Az állambiztonsági képzés zárása, a nemzetbiztonsági képzés kezdete 1990–1994-ig. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 2. (2014), Különszám. 79–80.
- Fialka György – Dobák Imre – Mezei József: Az állambiztonsági felsőoktatás rendszer-változtatás előtti kerete és annak lezárása. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 8. (2020), 3. 33–43. Online: <https://doi.org/10.32561/nasz.2020.3.3>
- Finszter Géza: Állambiztonság – nemzetbiztonság. *Nemzetbiztonsági Szemle*, 7. (2019), 3. 98–117. Online: <https://doi.org/10.32561/nasz.2019.3.8>
- Finszter Géza: A rendőr akadémiától az egyetemig. *Magyar Rendészet*, 21. (2021), Különszám. 101–122. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2021.1.kszt.7>
- Izsa Jenő: A katonai elhárító tisztek képzéséről. *Hadtudomány*, 15. (2005), 3. Online: www.mhht.eu/hadtudomany/2005/3/2005_3_10.html
- Kunsági Nándor r. alezredes: A Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszék tevékenysége megalakulásától napjainkig – szakdolgozat; Rendőrtiszti Főiskola vezetőképző tanfolyam 1987. – ÁBTL 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyagok (A-anyag) – A-4134
- Révész Béla: Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéséhez. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 66. (2004), 17. 1–136. Online: <http://acta.bibl.u-szeged.hu/7259/>
- Sárkány István: A Rendőrtiszti Főiskola létrejötte és a rendészeti tisztképzés története 1990-ig. *Magyar Rendészet*, 21. (2021), Különszám. 195–199. Online: <https://doi.org/10.32577/mr.2021.1.kszt.13>

Jogi források

1970. évi 39. törvényerejű rendelet a Rendőrtiszti Főiskola létesítéséről
4/1971. (X. 19.) BM-MM együttes rendelet a Rendőrtiszti Főiskola létesítéséről szóló 1970. évi 39. törvényerejű rendelet végrehajtásáról
- A belügyminiszter 1971. június 18-án kiadott 08. parancsa a BM szervezetének módosításáról – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-21/8/1971
- A belügyminiszter 1971. július 6-án kiadott 010. parancsa a Rendőrtiszti Főiskola létrehozásával kapcsolatos feladatokról – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-21/10/1971.
- A Rendőrtiszti Főiskola ideiglenes szervezeti és működési szabályzata – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-1659/1972.
- A belügyminiszter 1973. november 17-én kiadott 022. és november 19-én kiadott 023. utasítása a Rendőrtiszti Főiskola levelező tagozatának beindításáról – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény 10-22/22/1973. és 10-22/23/1973.
- A belügyminiszter 1974. augusztus 17-én kiadott 016. parancsa a kétéves idegen nyelvtanfolyam rendszeresítéséről – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-21/16/1974.

- A Rendőrtiszti Főiskola szervezeti és működési szabályzata – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-1529/1976.
- A belügyminiszter állambiztonsági és személyügyi helyettesének 18/1977. számú együttes intézkedése a BM III. Főcsoportfőnökség és a budapesti, megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei, valamint a Rendőrtiszti Főiskola együttműködéséről – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-27/18/1977.
- A belügyminiszter 18/1980. parancsa a tanulmányi munka szabályzatának kiadásáról – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-22/18/1980.
- A belügyminiszter helyettesének 1/1981. parancsa a BM hivatásos állományának továbbképzési elveiről – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-24/1/1981.
- A belügyminiszter 1982. április 29-én kiadott 16/1982. parancsa és a végrehajtására a belügyminiszter-helyettes által ezen a napon kiadott 11/1982. intézkedése – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-22/16/1982. és 10-27/11/1982.
- A 18/1977. együttes intézkedés módosítása – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-27/12/1985.
- A belügyminiszter 29/1986. parancsa a BM szervei hivatásos állománya oktatásának korszerűsítéséről – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-22/29/1986.
- A belügyminiszter helyettesének 11/1986. intézkedése a 29/1986. parancs végrehajtásáról – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-27/11/1986.
- A belügyminiszter 1988. június 24-én adta ki 17/1988. parancsa – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-22/17/1988.
- A belügyminiszter 1/1989. utasítása a Vörös Csillag érdemrenddel kitüntetett Rendőrtiszti Főiskola felvételi szabályairól – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-21/1/1989.
- A belügyminiszter-helyettes 8/1990. SZÜGH intézkedése a Rendőrtiszti Főiskolán folyó állambiztonsági képzés felfüggesztéséről – ÁBTL 4.2. Parancsgyűjtemény – 10-27/8/1990.

Tartalom

ANDRÉKÓ GÁBOR: <i>Az orosz nagyhatalmi szerep támogatása hard és soft power eszközökkel 2008 és 2022 között</i>	3
HORNYÁK VERONIKA: <i>Az EU mint atipikus hírszerzési szereplő</i>	24
KOVÁCS ZOLTÁN: <i>A rendfenntartó szervek 21. századi kihívásai</i>	40
SÁFRÁN JÓZSEF – BOKODI LÁSZLÓ: <i>Japán nemzetbiztonsági lehetőségei: Csatlakozás az Öt Szemhez</i>	56
MÁRTON ATTILA: <i>Lehetséges vízkészlet-gazdálkodási problémák a felszíni vízbázisok biztonságánál</i>	70
DRAGON SÁNDOR: <i>Az orosz állambiztonság rendszere</i>	79
ERDÉLYI ÁKOS: <i>Az ámokfutás és a pszichopatológiai terrorizmus lélektana</i>	91
BIKKI ISTVÁN: <i>Adalékok az egykori Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszéke működéséhez</i>	111